

เสียง สะท้อน สุขภาพ

ประสบการณ์จริง HIA
5 พื้นที่ 5 มุม

สำนักงานคณะกรรมการ
สุขภาพแห่งชาติ

เสียง
สะท้อน
สุขภาพ

ประสบการณ์จริง HIA
5 พื้นที่ 5 มุม

บรรณาธิการที่ปรึกษา:
นพ.อำพล จินดาวัฒนะ
นพ.วิพุธ พูลเจริญ
ดร.เดชรัต สุขกำเนิด
สมพร เพ็งคำ
พลินี เสริมสินสิริ

พิมพ์ครั้งที่ 2: กันยายน 2552
จำนวน: 3,000 เล่ม
ISBN: 978-974-319-774-2

เสียงสะท้อนสุขภาพ ประสบการณ์จริง HIA 5 พื้นที่ 5มุม

ผู้ประสานงานและพิธีกรนำอักษร: ชนิษฐา แซ่เอี้ยว
ปกและรูปเล่ม: วันทนี มณีแดง
พิมพ์ที่: บ. คุณาไทย จำกัด (อนิดาการพิมพ์)
โทรศัพท์ 08-1783-8569

จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย:
สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ
ชั้น 2 อาคารเลขที่ 88/37 ต.วานรนิวาส 14
จ.มัญจาคีรี อ.เมือง จ.มัญจาคีรี 11000
โทรศัพท์ 0-2590-2478 โทรสาร 0-2590-2311
อีเมลล์ nationalhealth@nationalhealth.or.th
เว็บไซต์ www.nationalhealth.or.th

ผู้เขียน:
เก๋อเมธา ฤกษ์พรพิพัฒน์
เบญจา ศิดาภักษ์
ภัสร์วีจี ศรีสุวรรณ
อรุณี เอี่ยมสิริโชค
อวยพร แค่อุตรระกูล

คำนำ

สุขภาพ ในปัจจุบันได้ถูกปรับมุมมองจากเดิมที่ให้ความสนใจแต่เรื่องของการเจ็บป่วย และมุ่งให้ความสำคัญต่อการป้องกันและรักษาโรคด้วยยา วัคซีน เครื่องไม้เครื่องมือและเทคโนโลยีทางการแพทย์มาสู่สุขภาพในมุมมองใหม่ ตามนิยามที่องค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) และนานาชาติทั่วโลกปัจจุบันให้การยอมรับ นั่นคือ สุขภาพ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องของร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา หรือเรียกสั้นๆ ได้ว่า “สุขภาพวะ”

การมีสุขภาพดี (Right to Health) เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานตามหลักการสิทธิมนุษยชนสากล ซึ่งในประเทศไทยได้เขียนไว้อย่างชัดเจนใน พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 หลายมาตรา อาทิ บุคคลมีสิทธิดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ สิทธิในการรับรู้ข้อมูลและคำชี้แจงจากหน่วยงานรัฐ ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อสุขภาพของตนหรือของชุมชน และมีสิทธิแสดงความเห็นในเรื่องดังกล่าว รวมถึงสิทธิในการร้องขอให้มีการมีส่วนร่วมในการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าสังคมไทยจะมีกระแสการตื่นตัวเกี่ยวกับสิทธิและการมีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ อยู่มาก แต่นั่นก็มิได้หมายความว่า สุขภาพของ

ประชาชนจะได้รับการคุ้มครองเป็นอย่างดีจากภัยคุกคาม โดยเฉพาะผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ และนโยบายสาธารณะที่มักจะทำให้ความสำคัญกับตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก ดังจะเห็นได้จากกรณีตัวอย่างที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด โครงการก่อสร้างโรงถลุงเหล็กแบบครบวงจรในพื้นที่ อ.บางสะพาน จ.ประจวบคีรีขันธ์ การใช้สารเคมีทางการเกษตรในปริมาณสูงเพื่อมุ่งเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น

ดังนั้นการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ (Health Impact Assessment: HIA) จึงได้ถูกพัฒนาขึ้นในฐานะเป็นหนึ่งในหลายเครื่องมือที่มีความสำคัญต่อการพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ ซึ่งถูกออกแบบให้เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสังคม เพื่อให้ทุกฝ่ายได้ร่วมกันพิจารณาถึงผลกระทบต่อสุขภาพที่อาจจะเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแล้วกับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เนื่องมาจากการดำเนินนโยบายการพัฒนาหรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยหวังผลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจในการเลือกอย่างดีที่สุด สำหรับการสร้างเสริมสุขภาพ และคุ้มครองสุขภาพของทุกคนในสังคม

หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมกรณีตัวอย่างการใช้การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพเพื่อพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ แม้ว่าบางกรณีจะเป็นเพียงการเริ่มต้นหรืออยู่ระหว่างการดำเนินงาน แต่ก็มีน้ำหนักมากพอในการบ่งชี้ให้เห็น อันสะท้อนภาพความจริงทุกขภาวะจากการพัฒนาที่ละเลยมิติด้านสุขภาพ ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ได้รับผลกระทบก็มิได้นิ่งเฉยยอมจำนนกับปัญหา หากแต่นำมาสู่การตั้งโจทย์ใหม่เกี่ยวกับทางเลือกการพัฒนา ที่จะต้องสมดุลทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ และลงมือแสวงหาคำตอบนั้นโดยใช้การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพเป็นเครื่องมือสำคัญ

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ ขอขอบคุณ ชาวบ้านในเจ้าของบทเรียน ผู้เขียน ผู้ให้ข้อมูล และผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ทุกท่าน ที่ช่วยกันจัดบันทึกบทเรียนสำคัญขึ้นนี้ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศไทยของเราต่อไป

อนึ่ง มีคนเคยบอกว่าการสร้างนโยบายสาธารณะมิได้มีสูตรสำเร็จตายตัว แบบหนึ่งบวกหนึ่งเป็นสอง หากเปรียบเทียบกระบวนการก่อเกิดความรักของคนสองคน ที่เป็นดังศิลปะชั้นสูง อาศัยหัวใจเป็นสำคัญ ฉันทใดก็ฉันทนั้น หากจะทำนโยบายสาธารณะให้เป็นนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ จำเป็นต้องเอาสุขภาพะเป็นที่ตั้ง และใส่หัวใจในกระบวนการทำนโยบาย โดยเฉพาะหัวใจของความเป็นมนุษย์

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.)

20 กันยายน 2551

สารบัญ

คำนำ	
พอกันทีปฏิวัติเขียว บ้านพอเงินยุคใหม่จะไร้สารเคมี	12
HIA กับหนทางข้างหน้าของชาวระยอง	30
โรงงานในบ้าน ภัยธรรมชาติบ้านถวายเป็นสุขภาพก่อนเงินที่หลั่ง	50
ทุ่งกุลาในวันโลกร้อน กับทางรอดสุขภาพ	74
โรงถลุงเหล็กบางสะพาน กับความพยายามสร้าง HIA บนความขัดแย้ง	94
ภาคผนวก	
HIA สิทธิประชาชน ป้องกันผลกระทบสุขภาพ	115

พอกันทีปฏิวัติเขียว บ้านบ่อเงินยุคใหม่จะไร้สารเคมี

โดย ภัสน์วจี ศรีสุวรรณ
ภาพ ภัสน์วจี ศรีสุวรรณ และ เพ็ญนภา หงษ์ทอง

บรรยากาศการลงแขกเกี่ยวข้าวอินทรีย์แปลงแรกของชุมชน
หลังจากถูกเกษตรเคมีเข้าแย่งชิงพื้นที่มากกว่า 30 ปี

บันทึกคำให้การชาวนาบ่อเงิน

“รับจ้างฉีดยา ทำเป็นกลุ่ม ได้ไร่ละ 40 บาท ถ้ากลุ่มละ 9 คน ฉีด 20 ไร่ ได้ 800 บาท เฉลี่ยก็ได้คนละเกือบร้อยบาท ใช้เวลาไม่นาน ได้เงินใช้ประจำวัน บางส่วนนำไปซื้อยาใช้ในนาตัวเอง คนรับจ้างฉีดยาส่วนใหญ่ทำนาของตัวเอง” **อำพล บันโพธิ์** อดีตนักร้องลูกทุ่ง ปัจจุบันเป็นมือวางอันดับหนึ่งด้านสารเคมีเกษตรในฐานะสมาชิกกลุ่มมือปืนรับจ้างฉีดยาฆ่าแมลงและยาฆ่าหญ้าประจำหมู่บ้าน แถมยังเป็นเจ้าของแปลงนาอินทรีย์สาธิตอีกด้วย

“คนที่นี่ทำเกษตรด้วยเทคโนโลยี ลงทุนทุกอย่าง ใช้เครื่องจักรและใช้สารเคมีสูงและบ่อย ถ้าสังเกตเห็นนกอยู่บนฟ้าหรือท้องนา แสดงว่ามีแมลง เขาจะฉีดยาทันที...มีผู้ปกครองนักเรียนไม่น้อยที่ป่วยกระเสาะกระแสะ และเมื่อสัปดาห์ก่อนกลับไปก็พบว่ามีอาชีพรับจ้างฉีดยา” **อาจารย์ประเทือง หางแก้ว** ครูโรงเรียนบ่อเงิน

“เคยได้ยินคำว่าอินทรีย์มานานแล้ว อยากทำ แต่ก็ต้องรบกับคนใน (แฟน) ก่อน ตอนนี่เริ่มมีเพื่อนบ้านมาถามว่าทำอย่างไร อยากทำบ้าง” **สมพิศ เอี่ยมเอิบ** ผู้เคยรับจ้างฉีดยาจนเกิดอาการหมดแรง เวียนศีรษะถึงขนาดให้น้ำเกลือมาแล้ว ปัจจุบันเป็นเจ้าของแปลงสาธิตนาอินทรีย์ควบคู่กับการทำนาเคมี

“ผมเคยทำนา 9 ไร่ ถ้าใช้สารเคมีต้นทุนประมาณสามหมื่น พอหันมาใช้อินทรีย์ ต้นทุนลดลงครึ่งหนึ่ง ใช้วัสดุเหลือใช้ในครัวเรือนมาทำปุ๋ยหมัก เมื่อปีที่แล้วเพื่อนบ้านผมทำนา 30 ไร่ ลงทุนแสนกว่าบาท ขายข้าวได้แสนห้า ได้กำไรประมาณ 5 หมื่นบาท ผมทำ 9 ไร่ขายข้าวได้ 5 หมื่นกว่า เหลือเงินประมาณ 4 หมื่น ทำนาอินทรีย์นั้นรู้สึกว่าการลดต้นทุนได้มาก” **สมอ ร่วมทรัพย์** ประธานกลุ่มเกษตรขึ้นบาน

“ปฏิวัติเขียว” จากที่ราบลุ่มภาคกลาง สู่ปทุมธานี และบ้านบ่อเงิน

คำให้การของชาวบ้านบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ชำงต้น คือภาพสะท้อนชีวิตของชาวนายุคปัจจุบัน ในที่ราบลุ่มภาคกลางหรือที่ราบลุ่มเจ้าพระยาที่ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา สุพรรณบุรี อ่างทอง ซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวหลัก ที่มีผลผลิตถึงหนึ่งในสามของผลผลิตข้าวทั่วประเทศ

นักประวัติศาสตร์ต่างลงความเห็นตรงกันว่า เหตุที่ที่ราบลุ่มภาคกลาง กลายเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ นอกเหนือจากความอุดมของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ก็คือการมาถึงของระบบชลประทานซึ่งเริ่มเมื่อมีการขุดคลองรังสิตและจัดรูปที่ดินตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และนโยบายการปฏิวัติเขียวที่เน้นการผลิตเพื่อส่งออกซึ่งเริ่มต้นขึ้นประมาณปี 2510 สอดคล้องกับผลการศึกษาทั้งในไทยและประเทศปลูกข้าวอื่นๆ ในเอเชียที่ว่า พื้นที่ชลประทานมีอัตราการยอมรับเทคโนโลยีใหม่สูงกว่า นับแต่นั้นมาเครื่องจักรกลข้าวพันธุ์พัฒนาที่ไม่ไวแสงและตอบสนองปุ๋ยเคมี และสารเคมีเกษตรก็เริ่มพาเหรดมาเยือนที่ราบภาคกลาง จนสามารถกล่าวได้ว่าภายหลังการปฏิวัติเขียวเมื่อประมาณสี่สิบปีที่แล้ว เทคโนโลยีและสารเคมีเกษตรก็ไม่เคยหายไปจากที่ราบภาคกลาง...มีแต่เพิ่มขึ้น โดยอนุมานเอาจากต้นทุนการผลิตและการนำเข้าสารเคมีเกษตรที่เพิ่มขึ้นทุกๆ ปี

การสำรวจขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ครั้งล่าสุดเมื่อประมาณสิบปีที่แล้ว (ปี 2543) พบว่าประเทศไทยได้นำเข้ายาฆ่าแมลงเป็นอันดับห้า และยาฆ่าหญ้าเป็นอันดับสี่ของโลก ทั้งๆ ที่มีพื้นที่การเกษตรเป็นอันดับที่ 48 ของโลก และจากสถิติของกรมวิชาการเกษตรพบว่า ในปี 2537-2550 มีการนำเข้าสารกำจัดศัตรูพืชมูลค่าเฉลี่ยปีละ 8,519 ล้านบาท โดยมีมูลค่าการนำเข้าเพิ่มขึ้นทุกปี จากปี 2537 ที่นำเข้าเพียง 3,584 ล้านบาท กลายเป็นเกินหลักหมื่นล้านบาทในปี 2546 ส่วนในปี 2550 มีมูลค่าแตะ 15,000 ล้านบาทเป็นครั้งแรก ส่วนการนำเข้าปุ๋ยเคมีระหว่างปี 2543-2550 พบว่ามี

มูลค่าเฉลี่ย 28,084 ล้านบาท โดยทยอยเพิ่มขึ้นทุกปี จากหลักหมื่นล้านบาทในปี 2543 เป็นหลักสองหมื่นล้านในปี 2545 และเป็นหลักสามหมื่นล้านในปี 2547 โดยในปี 2550 แต่หลักสี่หมื่นล้านบาท ซึ่งพุ่งพรวดจากปี 2549 ถึงกว่าหมื่นล้านบาทเลยทีเดียว นั่นคือจาก 33,554 ล้านบาท กลายเป็น 45,136 ล้านบาท จึงหมายความว่าหากคิดปี 2550 เป็นฐานตั้งต้น ภายใต้สมมติฐานที่อิงกับตัวเลขในอดีตว่า มูลค่าการนำเข้าปุ๋ยเคมีและสารกำจัดศัตรูพืชเพิ่มขึ้นทุกปี แสดงว่าในปีต่อๆ ไป ประเทศไทยจะต้องเสียเงินค่านำเข้าอย่างต่ำ ถึง 6 หมื่นล้านบาท!

จากภาพกว้างระดับลุ่มน้ำสู่ระดับจังหวัด จังหวัดปทุมธานีมีความเกี่ยวข้องกับพัฒนาการปลูกข้าวยุคใหม่อย่างมีนัยสำคัญ เช่น เป็นพื้นที่ชลประทานรุ่นบุกเบิกของประเทศ เป็นพื้นที่แรกที่มีการนำเครื่องจักรมาไถนาที่บริเวณคลอง 1 เมื่อปี 2449 เป็นแหล่งพันธุ์ข้าวที่ดีที่สุดของประเทศ โดยในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดประกวดพันธุ์ข้าวในปี 2451 และ 2453 ข้าวที่ได้รับรางวัลชนะเลิศทั้งสองครั้งก็คือข้าวจากธัญบุรี ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานีทดลองข้าวแห่งแรกของประเทศไทยคือสถานีทดลองข้าววังสิต ก่อตั้งขึ้นในปี 2459 และในปัจจุบันปทุมธานียังเป็นที่ตั้งของศูนย์วิจัยข้าวที่ใหญ่ที่สุดของประเทศที่ควบคุมดูแลศูนย์วิจัยข้าว 4 ใน 6 แห่งของประเทศ อันเป็นที่มาของพันธุ์ข้าวที่มีค่านำหน้าว่า “ปทุมธานี”

ย่อยลงสู่ในระดับชุมชน ชาวตำบลบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ก็มีส่วนร่วมกับประวัติศาสตร์พัฒนาการการทำนาของประเทศไทยมาตั้งแต่ต้นเช่นกัน จากการศึกษาสถานการณ์การทำเกษตรของ อบต.บ่อเงินของศูนย์อนามัยที่ 1 ในโครงการนำร่องประเมินผลกระทบสุขภาพ สรุปได้ว่าตำบลที่อยู่ห่างจากจังหวัดปทุมธานีเพียง 14 กิโลเมตรแห่งนี้ ปัจจุบันประชากรกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ประกอบอาชีพเกษตรกร ในจำนวนนี้ 70 เปอร์เซ็นต์เป็นชาวนาเต็มตัวและทำนาอย่างเข้มข้น โดยบ้านบ่อเงินเคยเป็นชุมชนทำนาที่ปลูกข้าวเพียงปีละหนตามฤดูกาล ท้องทุ่งนาอุดมไปด้วยกุ้งหอยปูปลา การใช้

ชีวิตไม่เร่งรีบ ซึ่งเป็นภาพชีวิตที่หาดูได้จากภาพยนตร์คลาสสิกเรื่อง “ขวัญเรียม” หรือ “แผลเก่า” เริ่มก้าวเข้าสู่การทำนาแบบใช้สารเคมีในปี 2516 มีการมาเยือนของข้าวพันธุ์ กข.3 การทำนาปรังปีละ 2 ครั้ง เริ่มมีเถ้าแก่ร้านขายปุ๋ยขายยาปล่อยสินเชื่อ นำไปสู่วงวนหนี้สิน จนวันนี้ชาวบ่อเงินต้องซื้อผักปลาจากรถเร่ ไม่สามารถอาบน้ำจากลำคลอง มีอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากสารเคมี และมีหนี้สินถวนหน้าทุกครัวเรือน

ทั้งนี้จากการสำรวจในปี 2550 กรมอนามัยพบว่า ชุมชนนี้มีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในนาข้าวถึง 54 ชนิด เพื่อกำจัดเพลี้ยไฟ หนอนกอข้าว หนอนม้วนใบ เชื้อรา วัชพืช หอยเชอรี่ แมลงวันทอง เพลี้ยกระโดด แมงเต่าดำ ฯลฯ และมีอาการเจ็บป่วยจากสารเคมี 36 อาการ กลุ่มอาการที่พบมากที่สุดคือ เวียนหัว มึน หน้ามืด ร้อยละ 42.2 อาการเหงื่อออกมากผิดปกติ ร้อยละ 38.3 อ่อนเพลียผิดปกติ ร้อยละ 37 และปวดศีรษะ ร้อยละ 36 ในจำนวนนี้มีอาการระดับรุนแรงคือ ลมชัก ช็อก หมดสติ ไม่รู้สีกตัว ร้อยละ 2 และอาการระดับปานกลาง เช่น คลื่นไส้ อาเจียน ซาตามตัว ตาพร่ามัว ท้องเสีย ร้อยละ 24

เมื่อพิจารณาในแง่เศรษฐกิจ จากการเก็บตัวอย่างชาวนา 300 พบว่า ชาวนากลุ่มตัวอย่างร้อยละ 100 คือทุกคน ใช้สารเคมีทำนา โดยในการผลิตข้าวนาปรัง ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของชุมชน มีต้นทุนเฉลี่ยไร่ละ 3,245 บาท ในจำนวนนี้เป็นต้นทุนสารเคมีกำจัดศัตรูพืชร้อยละ 28 ปุ๋ยเคมีและฮอร์โมน ร้อยละ 25.4 รวมเป็นร้อยละ 53.31 หรือครึ่งหนึ่งของต้นทุนการผลิตทั้งหมดที่เหลือเป็นค่าจ้างแรงงาน (ไม่รวมค่าแรงเจ้าของนา) ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่าปุ๋ย อินทรีย์ และค่าเมล็ดพันธุ์ตามลำดับ โดยมีผลตอบแทนสุทธิต่อไร่ 455 บาท และค่าตอบแทนเฉลี่ย 12,599 บาท ต่อครัวเรือนต่อฤดูกาล โดยประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง คือร้อยละ 45.7 มีหนี้สิน ในภาพรวมมีหนี้ครัวเรือนเฉลี่ย 40,840 บาท

กล่าวโดยสรุป วิถีชีวิตของชาวบ่อเงินก็ไม่ต่างไปจากชาวนาภาคกลางที่ทำงานอย่างเข้มข้นทั่วไป แม้จะมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ มีเงินหมุนเวียนผ่านมือจาก

การขายข้าวปีละหลายหมื่น ยิ่งข้าวราคาแพงดูเหมือนจะได้เงินเป็นกอบเป็นกำ ทว่าแท้จริงแล้วกลับเหลือรายได้ที่ไม่ได้หักค่าแรงของตัวเองไม่ถึงสิบเปอร์เซ็นต์ ของราคาข้าวทั้งหมด มีหน้าซำยังมี “ของแถม” คือความเจ็บป่วยจากสารเคมี และมีความทุกข์ใจจากหนี้สินกันอย่างถ้วนหน้า

กระบวนการ HIA “รู้จัก” “เรียนรู้” และ “เปลี่ยนแปลง”

ปฐมบทการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพของบ้านบ่อเงินเริ่มต้นมาจากคำริของศูนย์อนามัยที่ 1 ที่เลือกพื้นที่ตำบลบ่อเงินเป็นโครงการนำร่อง การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ (Health Impact Assessment - HIA) โดยหวังว่าจะใช้กระบวนการ HIA สร้างการเรียนรู้เรื่องอันตรายจากสารเคมีทางการเกษตร เปิดโลกทัศน์ให้ประชาชนมีทางเลือกในการปรับวิถีชีวิตที่เสี่ยงภัยต่อสุขภาพให้น้อยที่สุด และเพื่อภาคีเครือข่ายในการจัดการปัจจัยเสี่ยงต่อสุขภาพ และพัฒนาระบบเกษตรที่เอื้อต่อกรรมสุขภาพดี

เป้าหมายสูงสุดของโครงการนี้คือการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ ซึ่งก็คือการสร้างแผนชุมชนที่ถูกนำไปปฏิบัติจริง

โจทย์ใหญ่ที่คณะทำงานจะต้องตีให้แตกก็คือ ทำอย่างไรชาวบ้านบ่อเงิน จะเรียนรู้และรู้จักตัวเองอย่างถ่องแท้ เพื่อจะนำไปสู่การ “ฮึดสู้” เปลี่ยนแปลงตัวเอง

“ข้อมูล” คือคำตอบขั้นต้น ศูนย์อนามัยที่ 1 จึงเริ่มต้นทำการบ้านขั้นใหญ่ ขั้นแรกคือการศึกษาวิจัย สถานการณ์การทำเกษตรของ อบต. บ่อเงิน ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลทั่วไปของเกษตรกร ข้อมูลด้านการเพาะปลูก ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สารเคมี ข้อมูลความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติ และข้อมูลผลกระทบต่อสุขภาพจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช

แล้วก็เป็นไปตามสมมติฐาน ข้อมูลที่ได้ทำให้ทั้งผู้สำรวจและผู้ถูกสำรวจ ต่างเห็นภาพสถานการณ์ของหมู่บ้านได้ชัดเจนอย่างไม่เคยมีมาก่อน ดังจะเห็นได้จากข้อมูลส่วนหนึ่งที่นำมาเสนอข้างต้น

“กลัวอดหรือกลัวตายมากกว่ากัน?” ฉันทโผล่คำถามขวานผ่าซากออกไป หลังจากสัมภาษณ์ชาวนาหลายคนที่มาพึ่งรื้อถอนรับคณะดูงานจากศูนย์อนามัยที่ 8 ที่จะนำเกษตรกรและผู้บริหารองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นใน 4 จังหวัด คือ นครสวรรค์ อุทัยธานี กำแพงเพชร และพิจิตรประมาณ 80 คนมาดูงานบ้านบ่อเงิน

ที่ถามเช่นนี้เพราะพวกเขาต่างได้รับผลกระทบจากสารเคมีเกษตรกันถ้วนหน้า บางคนถึงขั้นล้มป่วยให้น้ำเกลือมาแล้ว และเมื่อพิจารณาประกอบผลการศึกษาของหมู่บ้านที่ระบุว่าเกษตรกรร้อยละ 90 เห็นด้วยว่าการใช้เกษตรอินทรีย์ปลอดภัยกว่าการใช้สารเคมี ทำให้นึกสงสัยว่าเมื่อต่างก็รู้ถึงพิษภัยของสารเคมี แต่ทำไมไม่เลิกใช้ แล้วหันไปทำเกษตรอินทรีย์เสียให้หมด

ผู้เขียนเชื่อว่า “คนเมือง” ส่วนใหญ่ก็คงจะมีคำถามไร้เดียงสาผู้อยู่ในใจเช่นกัน

แล้วก็ได้คำตอบที่ขยายโลกทัศน์จาก **ดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ** หรือ “อาจารย์ดวงใจ” ของชาวบ่อเงิน เธอคือเจ้าหน้าที่ของมูลนิธินโยบายสุขภาพที่คลุกคลีกับโครงการนี้ร่วมกับกรมอนามัยมาตั้งแต่ต้นในฐานะวิทยากรให้ความรู้เรื่อง HIA และขยายบทบาทเป็นฝ่ายช่วยเหลือหาทุนเสริม (อันน้อยนิด) จากต่างประเทศ และเป็นผู้ประสานงานกับองค์กรแหล่งความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์เพื่อที่จะทำให้คนบ่อเงินได้รับข้อมูล และเรียนรู้จาก “ของจริง” ให้ได้มากที่สุด

“เรื่องสุขภาพ ไม่ใช่แค่ทางกาย แต่มีเรื่องสุขภาพทางเศรษฐกิจ จิตใจ และปัญญาอยู่ด้วย ไม่ใช่แค่มองว่าไปตรวจเลือดแล้วพบสารเคมีแล้วจะเกิดความเปลี่ยนแปลง เพราะเขารู้อยู่แล้วว่าเป็นสารพิษ คนรู้แต่เพิกเฉย เพราะคิดว่าเป็นเรื่องหลีกเลี่ยงไม่ได้ ยอมเสี่ยง เพื่อให้เศรษฐกิจไปได้ โดยไม่หันไปมองแนวคิดอื่น เพราะไม่มั่นใจ และไม่มีใครในพื้นที่ทำ”

เป็นเช่นนี้เอง... ตราบใดที่คนยังคิดว่าสุขภาพเป็นแค่เรื่องทางกายและไม่สามารถเชื่อมโยงไปถึงเรื่องที่กว้างใหญ่และลึกซึ้งกว่า ก็ยากที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรม คำถามจึงไม่ใช่อยู่แค่ “กลัวตายหรือกลัวอด” แต่อยู่ที่จะหาทางเลือกอย่างไรเพื่อไม่ให้อดและตาย

“กระบวนการ HIA จะกระตุ้นให้เรามองเรื่องสุขภาพองค์รวม กระตุ้นให้นโยบายเปิดรับ เรามีกระบวนการพาไปดูงาน เราจะลึกเรื่องสุขภาพทางกาย ทำให้เขาเห็นว่าเขามีปัญหาทางกายหรือไม่ สุขภาพทางสังคม เศรษฐกิจเป็นอย่างไร พาไปศึกษาดูงานที่พื้นที่ชัชวาท สุพรรณบุรี เขาไปดูงานแล้วก็เห็นว่าเหมือนเขาทำอยู่ เขามีอยู่แล้ว มันเป็นเรื่องเดิม กลับมาก็เริ่มมีไอเดีย มีกระบวนการเปิดพื้นที่ให้คนได้คุยกัน แล้วนำไปสู่แนวคิดปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาว่าจะทำอย่างไรในเรื่องเกษตรอินทรีย์ เลยออกมาเป็นแผนชุมชน อบต. สนับสนุน เมื่อนโยบาย (อบต.) เปิดรับ ทั้ง อบต. วัด โรงเรียนก็เริ่มประสานกัน” ดวงใจ ฉายภาพถึงกระบวนการ HIA ระยะแรกที่ทางทีมงานใช้เวลาทำมาตลอดปี 2550

การสร้างกระบวนการเรียนรู้การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพในขั้นแรก ของที่นี่แบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอน หรือ 7 เวที ซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่เมษายน ถึง ตุลาคม 2550 โดยมีผู้เข้าร่วมโครงการประมาณ 50 คนประกอบด้วย ชาวบ้าน และอบต. จาก 7 หมู่บ้าน รวมทั้งคณะทำงานจากกรมอนามัย และมูลนิธินโยบายสุขภาพะ

บันได 7 ขั้น สู่ HIA ของบ้านบ่อเจิน

ขั้นที่ 1 กระบวนการเรียนรู้เรื่องการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ เป็นการชี้แจงภาพรวมโครงการ และชี้ให้เห็นพิษภัยสารเคมี ทำให้เกษตรกรเห็นภาพในอนาคตว่าปัญหาสุขภาพอาจทำให้ต้องเลิกทำนา หรือสูญเสียที่นาไปในที่สุด

ขั้นที่ 2 กระบวนการเรียนรู้เรื่องผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ มีกิจกรรมสำรวจเก็บตัวอย่างความหลากหลายทางชีวภาพในบริเวณบ้านเกษตรกร นาข้าว คันนา และในลำคลอง เรียนรู้ประโยชน์ของพืชและสัตว์

แต่ละชนิดและสาเหตุที่ทำให้หายไปหรือสูญพันธุ์ เกษตรกรพบว่าสามารถเก็บตัวอย่างสิ่งมีชีวิตบนคันนาได้มากกว่าในนาข้าว ซึ่งอาจเป็นเพราะบนคันนาไม่มีสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ช่วยย้ำผลกระทบของการใช้สารเคมีที่มีอันตรายต่อชีวิตของพืชและสัตว์ รวมทั้งมนุษย์ที่อาศัยอยู่บริเวณดังกล่าว

ขั้นที่ 3 กระบวนการเรียนรู้เรื่องการวิเคราะห์ความเสี่ยงสารเคมีเกษตรและผลกระทบต่อสุขภาพ โดยแบ่งกลุ่มประเมินความเสี่ยงจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร โดยใช้วิธีทำ Body Map วิเคราะห์และอภิปรายสถานการณ์ด้านสารเคมีในพื้นที่ชุมชนบ่อเงิน ทำให้ผู้เข้าร่วมได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงว่าสารเคมีทำให้เกิดการเจ็บป่วยแบบใด

ขั้นที่ 4 เปิดเผยข้อมูลผลกระทบด้านสุขภาพ สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจสังคมที่ได้จากการศึกษาวิจัย ทำให้ได้รับทราบพฤติกรรมการใช้สารเคมีที่ไม่ถูกต้อง เช่น ขาดการป้องกัน และความระมัดระวังในการใช้มือเปล่าผสมสารเคมี ไม่ใส่แว่นตา เครื่องป้องกัน ไม่ทำความสะอาดร่างกายก่อนดื่มน้ำหรือรับประทานอาหาร ฯลฯ ได้รับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงของดิน น้ำ อากาศ เป็นพิษ พืชและสัตว์จึงมีแนวโน้มสูญพันธุ์ รวมทั้งค่าใช้จ่ายที่ตำบลบ่อเงินต้องสูญเสีย ในเรื่องสารเคมีต่อปีเป็นจำนวนมาก

ขั้นที่ 5 ศึกษาดูงานเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนท้องถิ่น มีการดูงาน 2 ครั้ง คือที่ศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ อ.บางปลาหมอ จ.สุพรรณบุรี เรียนรู้เรื่องของการออมในระดับครัวเรือน วิธีทำรายรับ รายจ่าย ในครอบครัว การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันเรื่องการลดต้นทุน การเพิ่มรายได้ ดูโรงเรียนเกษตรกร แปลงนาสาธิต การทำปุ๋ยอินทรีย์ ที่ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริ ต.ท่าฉนวน จ.ชัยนาท เรียนรู้เรื่อง

ศัตรูพืชในธรรมชาติ การสำรวจแมลงในแปลงนา การคำนวณปริมาณแมลง
ในนาข้าว การปล่อยให้ธรรมชาติควบคุมกันเอง การทำนาโดยไม่ใช้สารเคมี
การศึกษาระบบของธรรมชาติในนิเวศของนาข้าว การใช้สารทดแทนสารเคมี
กำจัดศัตรูพืช เช่น เชื้อราบีวเวอเรีย (ราขาว)

ขั้นที่ 6 การประชุมระดมสมองยกร่างแผนชุมชน โดยนำเสนอภาพรวม
สถานการณ์สารเคมีการเกษตรและผลกระทบต่อสุขภาพในชุมชนบ่อเงิน
การวิเคราะห์สถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และ
สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นกับตำบลบ่อเงินตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิเคราะห์
แนวโน้มในอนาคต รวมทั้งการวิเคราะห์วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์การพัฒนา
ในพื้นที่ ร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนามาตรการโครงการต่างๆ เพื่อ
สนับสนุนระบบการเกษตรที่เอื้อต่อสุขภาพของชุมชนบ่อเงิน

ขั้นที่ 7 จัดเวทีประชาคมและนำเสนอแผนชุมชนให้ อบต. นำเสนอผลการจัด
กระบวนการเรียนรู้เรื่องการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจากการใช้สารเคมี
การเกษตรในชุมชนบ่อเงิน แนวทางการพัฒนา และกิจกรรมที่สนับสนุนการ
พัฒนาระบบการเกษตรที่เอื้อต่อสุขภาพแล้วเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็น
เกิดเป็นมติจากเวทีประชาคมในการกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อส่งเสริม
ระบบการเกษตรอินทรีย์ ที่เอื้อต่อสุขภาพเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน
ในท้องถิ่น

ผู้เข้าร่วมกระบวนการและทีมงานสนับสนุนต่างเห็นตรงกันว่า เครื่องมือ
หรือกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญนอกเหนือจากข้อมูลที่น่าเชื่อถือและรอบด้าน
ก็คือ การศึกษาดูงานอย่างเข้มข้น โดยหลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการระยะแรก
จึงได้เริ่มกระบวนการระยะสองซึ่งเป็นขั้นตอนที่จะนำแผนชุมชนไปสู่ภาคปฏิบัติ

ด้วยการนำตัวแทนชาวบ้านประมาณ 50 คน ไปดูงานแบบเข้มข้นและเชิงลึกที่มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นที่ทำให้ชาวบ้านบอเงิน “เห็นภาพ” “สัมผัส” และเกิด “แรงบันดาลใจ” มากที่สุด

“เราเลือกข้าวขวัญ เพราะเป็นเรื่องข้าวโดยตรง และตอนนั้นรัฐบาลมีงบประมาณอบรมปราชญ์ชาวบ้าน 75,000 คนทั่วประเทศ ทางศูนย์ข้าวขวัญได้โควต้ามาหนึ่งพันคน เราไปฝึกอบรมเข้มข้น 5 วัน 4 คน เขาได้เห็นเรียนรู้เรื่องพันธุ์ข้าว ความเป็นไทยของเกษตรกร ทำให้เห็นว่าการเกษตรมีทุกช่องทาง ทุกข์จากสารเคมีเกษตร ทุกข์จากเศรษฐกิจ ข้าวแพงแต่ต้นทุนสูงขึ้นตามไปด้วย ไม่รวยตาม ในที่สุดก็กระทบจิตใจ สังคม และปัญญา” อาจารย์ดวงใจเล่า

จะเห็นได้ว่ากระบวนการ HIA มีส่วนสำคัญในการผลักดันเพื่อให้เกิดนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพโดยใช้เวลาประมาณ 6 เดือนเท่านั้น ปัจจุบัน อบต.บ่อเงินได้บรรจุแผนชุมชนโดยชุมชนเพื่อชุมชนอยู่ในแผนพัฒนาของ อบต. หมายความว่า ต่อแต่นี้ไปกิจกรรมและโครงการเกี่ยวกับปรับเปลี่ยนแนวคิด พฤติกรรมเพื่อนำไปสู่การเกษตรเพื่อสุขภาพของครัวเรือนจะเกิดขึ้นโดยมีนโยบายรองรับ มิใช่สะเปะสะปะและขาดการสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและแรงใจเหมือนที่ผ่านมา

กิจกรรมหลักในแผนชุมชนที่ชาวบ้านบ่อเงินต้องขับเคลื่อนให้เกิดขึ้นให้ได้ คือ การฝึกอบรบวิทยากรชาวบ้านและยุวเกษตรกรด้านเกษตรอินทรีย์ การจัดตั้งโรงเรียนเกษตรกร การจัดทำแปลงนาสาธิต การฝึกอบรบความรู้เรื่องสารทดแทนสารเคมี การรวมกลุ่มผลิตสารทดแทนสารเคมี การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพต้นทุนต่ำ

หนึ่งปีผ่านไป...

เริ่มเห็นแสงสว่างที่ปลายถ้ำ

การดูงานที่มูลนิธิข้าวขวัญ สร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้เข้าไปศึกษาดู เป็นอย่างยิ่ง เมื่อแรงบันดาลใจผสมกับความตั้งใจจริงของชาวบ้านและมีฝ่ายสนับสนุนอย่างกรมอนามัย องค์การบริหารส่วนตำบลบ่อเงิน และมูลนิธิ นโยบายสุขภาพะ ปัจจุบันแผนชุมชนได้ถูกนำไปแปลงเป็นภาคปฏิบัติ เกิด

รูปธรรมที่สัมผัสได้และน่าภาคภูมิใจ

“ยุวพุทธเกษตร” กับแปลงผักสาธิต

“ตอนแรกแม่ไม่เชื่อ แต่พอปู่ย่าแพงขึ้น ก็เลยเอาจุลินทรีย์ไปให้แม่ใช้ที่บ้านเพื่อย่อยฟาง แม่ยอมมาใช้ ก็ได้ผลดีค่ะ การใช้ปุ๋ยและยาเคมีเป็นอันตรายราคาแพง ต้นทุนสูง ใช้ปุ๋ยชีวภาพปลอดภัยต่อร่างกาย ลดค่าใช้จ่าย” **รัตนภรณ์ โพรธิแจ่ม** เด็กหญิงวัยมัธยมต้นบอกเล่าอย่างคล่องแคล่วและภาคภูมิใจ เธอหนึ่งในร้อยของสมาชิกกลุ่มยุวพุทธเกษตรที่เป็นเจ้าของแปลงสาธิตผักอินทรีย์ที่ตั้งอยู่ในเขตวัดบ่อเงิน ซึ่งเป็นสวนสาธิตที่เริ่มต้นขึ้นหลังจากผ่านกระบวนการ HIA และเป็นส่วนหนึ่งของแผนชุมชนที่พวกเขามีส่วนร่วมวางแผนด้วย ปัจจุบันก้าวหน้าถึงขั้นเก็บผักไปขายให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน นำรายได้เข้ากลุ่มได้แล้ว

แม้กลุ่มยุวพุทธเกษตรจะเริ่มก่อตั้งแบบลุ่มลุกคลุกคลานมาตั้งแต่ปี 2544 แต่ดูเหมือนจะเข้มแข็งยิ่งขึ้นเมื่อมีแผนชุมชนสนับสนุน ปัจจุบันนักเรียนในกลุ่มยุวพุทธเกษตรได้เรียนรู้การทำเชื้อราชีวเวอเรีย ทำน้ำหมักจุลินทรีย์เพื่อกำจัดศัตรูพืชจนสามารถทำใช้เองได้ ซึ่งนอกจากนำไปใช้ในแปลงผักสาธิตของตัวเอง ซึ่งได้ผลถึงขนาดตลอดช่วงฤดูฝนนี้ แม้โรคและแมลงจะชุกชุม แต่ไม่ต้องใช้สารเคมีเลย แล้วยังนำผลงานกลับไปให้ผู้ปกครองที่ส่วนใหญ่เป็นทดลองใช้อีกด้วย

อาจารย์ประเทือง หางแก้ว ผู้ก่อตั้งกลุ่มยุวพุทธเกษตรเห็นว่ากลุ่มฯ คือเครื่องมือ “ขายตรง” อันทรงประสิทธิภาพในการถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรตามแนวพระราชดำริ และคุณธรรมทางศาสนาแก่เด็ก ซึ่งจะส่งต่อไปถึงผู้ปกครองโดยอัตโนมัติ

“ผมผลักดันแนวคิดนี้ผ่านทางนักเรียนทำให้นักเรียนเห็นผลกระทบทางสุขภาพจากการใช้สารเคมีที่เกิดขึ้นกับพ่อแม่เด็ก ทำให้เด็กเริ่มขอน้ำหมักชีวภาพและเชื้อราชีวเวอเรียกลับไปใช้ที่บ้าน ตอนแรกพ่อแม่ประศดประชันว่า

ทำแก๊งก็ไปทำนาเองเลย แต่ตอนหลังน้ำมันแพง ปุ๋ยแพง พ่อแม่เด็กก็เริ่มเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ตอนนี้มีเด็กเกือบสิบรายขอน้ำจุลินทรีย์กลับไปให้พ่อแม่ใช้ที่บ้าน” อาจารย์ประเทืองกล่าว

กลุ่มเกษตรกรชนบทและแปลงนาสาธิต

กลุ่มเกษตรกรที่นบานถูกก่อตั้งขึ้นภายหลังกลับจากดูงานที่มูลนิธิข้าวขวัญ โดยมี **สมอ ร่วมทรัพย์** เกษตรกรหัวก้าวหน้าเป็นประธานกลุ่ม และยังเป็นหนึ่งในเจ้าของแปลงนาสาธิตที่มีความก้าวหน้าที่สุดในหมู่บ้านอีกด้วย ทั้งนี้เพราะเขายัง “ใจแข็ง” ไม่ยอมใช้สารเคมีในแปลงนาสาธิตเลย

“ครั้งนี้ใช้น้ำส้มควันไม้ฉีดพ่น ใช้ฮอร์โมนมะม่วงสุกบำรุง เดียวนี้คนที่ใช้สารเคมีกลัวนาผม เพราะลำต้นข้าวแข็งแรง แมลงไม่กิน แต่จะไปกินของคนอื่นที่ใช้ปุ๋ยเคมีที่โบดกงามและลำต้นอ่อนแอ”

ก่อนหน้านี้อสมอมักมีอาการแน่นหน้าอกเมื่อฉีดยาเคมี เมื่อเดินลุยหญ้าที่ฉีดยาเคมีก็จะมีแผลจุดดำๆ เกิดขึ้น เขาบอกว่าเดี๋ยวนี้ไม่แน่นหน้าอก แผลจุดดำหายไป และยังลดต้นทุนได้อีกด้วย วิธีการลดต้นทุนของเขาคือการใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น น้ำส้มควันไม้ เชื้อราบิวเวอเรีย สะเดา เป็นต้น

“ตอนนี้เรามีสมาชิกประมาณ 10 คน ได้ทำตามแผนชุมชน 2 อย่างแล้ว คือแปลงสาธิต 3 แปลง และทำหัวเชื้อจุลินทรีย์ ที่อาจารย์ประเทืองไปนำดินมาจากห้วยขาแข้ง แปลงสาธิตมีเกษตรกรร่วม 5 คน ดำเนินการแล้ว 3 คน เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งเป็นหนึ่งในกิจกรรมแผนชุมชนต่อไป” สมอบอก

สมพิศ เอี่ยมเอิบ เป็นอีกหนึ่งสมาชิกกลุ่มเกษตรกรที่นบานและเป็นเจ้าของแปลงนาสาธิต เธอเคยทำนาโดยใช้สารเคมี เคยรับจ้างฉีดยาจนหมดแรง เวียนศีรษะ ต้องให้น้ำเกลือ เมื่อเจาะเลือดก็ตรวจพบสารเคมีเกษตรตกค้างในปริมาณสูง หลังจากเริ่มหันมาปลูกข้าวโดยใช้สารชีวภาพแทนปุ๋ยและยาเคมีเมื่อ 2 ปีที่แล้ว ผลตรวจเลือดแสดงให้เห็นว่าสารตกค้างในเลือดมีปริมาณลด

น้อยลงทุกปี

เมื่อห้าปีที่แล้วที่นาของสมพิศประสบปัญหา “ดินเสีย” ทำให้ข้าวเป็นโรค มีหนอน เพลี้ยมาเยือนอยู่เสมอ เธอจึงเริ่มปรับปรุงดินด้วยการใส่ปุ๋ยหมักตามคำแนะนำของกรมพัฒนาที่ดิน และได้ทดลองทำนาโดยใช้น้ำชีวภาพแทนปุ๋ยเคมีมากกว่าสองปีแล้ว และหลังจากกลับจากมูลนิธิข้าวขวัญ เธอตัดสินใจจะทำนาอินทรีย์เต็มรูปแบบ

“ตอนแรกตั้งใจทำนาอินทรีย์เต็มพื้นที่นา 15 ไร่ แต่เปลี่ยนเป็นแค่ 2 ไร่ทำนาสองที่เพื่อเปรียบเทียบ ต้นทุนลดลงครึ่งๆ”

สมพิศบอกอย่างเต็มปากเต็มคำด้วยใบหน้าเอิบอิ่มสมนามสกุลว่า วิธีนี้ทำให้เธอได้รับผลตอบแทนเป็นกอบเป็นกำในช่วงข้าวแพงเมื่อฤดูกาลที่ผ่านมา เพราะไม่ต้องเจียดผลตอบแทนไปเป็นค่าปุ๋ยค่ายาเคมี

อย่างไรก็ตามเมื่อเร็ว ๆ นี้ เกิดเหตุการณ์ “เพลี้ยลง” เธอจึงจำต้องฉีดยาเคมีฆ่าเพลี้ย

หากย้อนกลับไปดูอดีตและเพื่อนบ้าน ก็ถือว่าเธอก้าวมาไกลและมีพัฒนาการกว่าเพื่อนบ้าน และไม่ผิดหลักการของกลุ่มเกษตรกรชั้นนำที่มีเป้าหมายเริ่มต้นคือ “ค่อยเป็นค่อยไป”

ในบรรดาเจ้าของแปลงนาอินทรีย์สาธิตบ้านบ่อเงิน ไม่มีใครมีประวัติการใช้สารเคมี โชกโชนเท่า **อำพล บันโพธิ์** อดีตนักร้องเพลงลูกทุ่งที่ผันตัวเองมาเป็นชาวนาเมื่อประมาณสิบปีก่อน ผู้ซึ่งนอกจากจะมีที่นาเคมีเป็นของตัวเองแล้ว เขายังมีที่มงานรับจ้างฉีดยาไปทั่วหมู่บ้านเพื่อแลกกับค่าจ้างไร่ละ 40 บาท และปัจจุบันมีอาชีพใหม่คือการรับตัดยอดข้าวที่ดกงามจากการใช้สารเคมีจนกลายเป็นที่อยู่อาศัยของแมลงศัตรูพืช ด้วยอัตราค่าจ้างไร่ละ 100 บาท ทำให้เขามีรายได้วันละนับพันบาท ทั้งค่าฉีดยาและค่าตัดยอดข้าวเป็นรายได้ที่หากใช้ภาษานักเศรษฐศาสตร์ก็เรียกได้ว่าเป็น “เงินทุนหมุนเวียน” เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และนำเงินส่วนที่เหลือไปซื้อปุ๋ยและยาเพื่อใช้ในแปลงนาของตัวเอง

ประสบการณ์จากท้องนาของเพื่อนบ้าน ประกอบเข้ากับสิ่งที่ปู้เห็นที่มูลนิธิข้าวขวัญ ทำให้อำพลก็หันมาทำแปลงนาสาธิตบนพื้นที่ 2 ไร่

“ได้ข่าวพันธุ์ปทุมเทมาจากมูลนิธิข้าวขวัญ 6 ต้น เอาไปดำ หนึ่งต้นได้ข้าว 27 รวง แต่เพราะที่นี่ยังไม่เคยปรับปรุงดินมาก่อน จึงต้องใส่ปุ๋ยยูเรีย 10 กิโลต่อไร่ ฉีดยาฆ่าแมลง 3 ถึงๆ ละ 90 ซีซี กันเพลี้ย เอน้ำส้มควันไม้ และฮอร์โมนไข่ช่วย” อ่าพลบอกอย่างไม่ปิดบัง

จากประวัติการทำนาเคมีและคนรับจ้างฉีดยาซึ่งขัดแย้งกับแนวทางเกษตรอินทรีย์อย่างสิ้นเชิง มีหลายคนหวังว่าหากการทดลองของเขาประสบผลสำเร็จ เขาจะกลายเป็นกำลังสำคัญในการโน้มน้าวเพื่อนบ้านให้หันมา ลด เลิกสารเคมี

ตลอดหนึ่งวันเต็มๆ คณะดูงานเกือบร้อยคนต่าง “ทิ้ง” และ “ชื่นชม” กับแปลงนาข้าวอย่างต่อเนื่องที่กำลังออกรวงสวยงาม โดยไม่ยากเชื่อว่ารวงข้าวอันอุดมสมบูรณ์เหล่านี้เกิดขึ้นจากวิธีทำให้ซึ่งข้าวล้มหลังเก็บเกี่ยว ปล่อน้ำเข้านา แล้วข้าวจากตอซึ่งเดิมจะงอกงามขึ้นมาใหม่ โดยไม่ต้องหว่านดำใหม่ การทำน้ำส้มควันไม้ด้วยเตาเผาขนาดใหญ่ที่นอกจากจะได้น้ำส้มควันไม้ที่มีคุณภาพสูง ยังมีผลพลอยได้คือผลไม้เผาสำหรับวางไว้ในตู้เสื้อผ้าหรือตู้เย็นเพื่อดูดกลิ่นอับชื้น และสับถ่านไม้เพื่อสุขภาพในบรรจุภัณฑ์สวยงามที่มีคนสั่งซื้อมาจากทั่วประเทศ โรงปุ๋ยหมักอินทรีย์ของชุมชนที่ผลิตทั้งปุ๋ยจุลินทรีย์น้ำและเม็ด การทำเชื้อราบิวเวอเรียเพื่อกำจัดเพลี้ยกระโดดในนาข้าวของกลุ่มยุทธศาสตร์

สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความหวังว่า เมื่อ “ต้นทุนเดิม” ที่ชาวบ่อเงินมีอยู่แล้ว ผสมกับการเรียนรู้ใหม่ที่เกิดจากกระบวนการ HIA จนนำมาสู่การกำหนดแผนชุมชนจะทำให้ชาวบ้านบ่อเงินส่วนหนึ่งเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างถาวร หันมาดูแลสุขภาพทั้งในเชิงกาย เศรษฐกิจ สังคม และปัญญาได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งคนกลุ่มนี้จะเป็นทั้งแม่แบบและแรงบันดาลใจให้กับเพื่อนบ้านเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมากขึ้น และมากขึ้น

...ขอบคุณ HIA ที่ทำให้ฉันตระหนักว่า หนทางของมนุษย์มิได้จำกัดวงแคบแบบवादคำอยู่แค่ “อด” หรือ “ตาย” หากแต่การเปิดใจเรียนรู้จะทำให้เห็นทางเลือกที่ทั้ง “ไม่อด” และ “ไม่ตาย” รออยู่เบื้องหน้า

ข้าวล้มตอซึ่งหลังการเก็บเกี่ยว 1 วัน

เอกสารประกอบการเขียน

1. งานพัฒนาอนามัยสิ่งแวดล้อม ศูนย์อนามัยที่ 1 กรุงเทพฯ. รูปแบบการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรในนาข้าวสู่นโยบายสาธารณะ กรณีศึกษา อบต.บ่อเงิน จ.ปทุมธานี, ฐิฎา ไกรวัฒน์พงศ์, ชัยโรจน์ ชุมมงคล, พิมพร สมบูรณ์ยศเดช, ฤทัยวัลคุ์ บึงประเสริฐสุข
2. จากวิทยากรพื้นบ้านสู่วิทยากรแผนใหม่ในการทำนาข้าว: บทสะท้อนการปรับตัวของชาวนาไทยในที่ราบลุ่มภาคกลาง. ผ่องพรรณ ตริยมงคล, ประสงค์ มงคลพิชัย, สันติ ศรีสวนแดง นำเสนอในการประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 40
3. สมาคมผู้ส่งออกข้าวต่างประเทศ. หนังสือครบรอบ 85 ปี สมาคมผู้ส่งออกข้าวต่างประเทศ. ข้าวไทยศูนย์กลางพันธุ์ข้าวยุคใหม่. สมหมาย ยาน้อย

HIA กับถนนข้างหน้า ของชาวระยอง

โดย เกื้อเมธา ฤกษ์พรหมพัฒน์
ภาพ The Nation

น้ำในทางน้ำสาธารณะชุมชนโดยรอบเขตอุตสาหกรรมมาบตาพุด
กลายเป็นสีสนิม เป็นผลจากสารเคมีที่ถูกปล่อยออกมา

“ปีนี้ที่ปักกิ่ง ประเทศจีน เขามีการจุดไฟโอลิมปิก แต่ที่ระยองของเรามีการจุดไฟพาราลิมปิกมาหลายสิบปีแล้ว” เป็นคำกล่าวของ นางอารมณี สดมณี ชาวบ้านชุมชนมาบข่า ตำบลมาบข่า อำเภอนิคมน้ำจืด จังหวัดระยอง

เปลวเพลิงต้นไทรจากปลายปล่องของโรงแยกก๊าซธรรมชาติ คือความโชติช่วงชัชวาลย์ในสายตาของรัฐบาลและนักลงทุนภาคอุตสาหกรรม ทว่ากลับเป็นสัญลักษณ์แห่งวิบากกรรมอันยาวนานของชาวระยอง

เมื่อถามว่าไฟพาราลิมปิกมาเกี่ยวข้องกับจังหวัดชายทะเลแห่งนี้ นางอารมณีตอบอย่างติดตลกแต่แฝงด้วยความรันทดว่า “เพราะไฟพาราลิมปิกที่ปล่องโรงแยกก๊าซของระยองมันทำให้คนที่นี่เจ็บป่วย เป็นมะเร็ง พิการ หรือบางคนก็ถึงกับสูญเสียชีวิต”

เป็นที่ทราบกันดีว่า มาบตาพุดและพื้นที่ข้างเคียงในจังหวัดระยองเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมปิโตรเคมี แม้ในแต่ละปีจะสร้างรายได้ให้กับประเทศอย่างมากมาย รวมถึงการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม แต่ในด้านลบ ก็ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคนที่อยู่ที่นี่ ดังจะเห็นได้จากตัวเลขผู้ป่วยด้วยโรกระบบทางเดินหายใจและโรคมะเร็งที่มีสถิติพุ่งพรวด

ปัจจุบันปัญหามลพิษและสุขภาพของชาวระยองยังคงไม่ได้รับการแก้ไข เปลวไฟที่ปลายปล่องโรงแยกก๊าซธรรมชาติหลายต่อหลายโรงยังคงลุกโชน แต่สิ่งที่สำคัญมากไปกว่านั้น คือประเทศไทยยังคงมีนโยบายขยายอุตสาหกรรมปิโตรเคมีเพิ่มเติมในพื้นที่ ขณะที่ประชาชนที่นั่นแทบไม่มีโอกาสได้กำหนด

ทิศทางการพัฒนาของตนเองเลย ดังนั้น เมื่อพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 มีผลบังคับใช้ ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถร้องขอให้มีการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพได้ สิ่งนี้จึงไม่ใช่เป็นเพียงช่องทางให้ชาวบ้านในพื้นที่ได้บอกกล่าวปัญหาเกี่ยวกับสังคม แต่ยังเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้สังคมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทบทวนการพัฒนาของจังหวัดระยองนี้ด้วย

ทุกข์ของคนระยองกับความเจ็บป่วยที่ไม่จบสิ้น

“รัฐบาลเอาชีวิตของคนระยองไป ทุกวันนี้คนระยองต้องเดือดร้อนจากการพัฒนาอุตสาหกรรม” นางอารมณีโอดครวญ

ในอดีตระยองเป็นจังหวัดที่ขึ้นชื่อเรื่องความงดงามของชายทะเล การทำ การเกษตร ทำสวนผลไม้ และการประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง แต่นั่นก็ก่อนที่จะเสาะเข็มต้นแรกๆ ของโรงงานอุตสาหกรรมปิโตรเคมีจะปักหลักลงที่มาบตาพุด เพราะนับแต่นั้นเป็นต้นมา กลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ก็ทยอยผุดจนหนาแน่น และขยายตัวไปยังพื้นที่ข้างเคียง ก็กลายเป็นเพื่อนบ้านแปลกหน้า ที่สร้างความเดือดร้อนให้กับคนระยอง

นายรัชชยุทธ วงศ์ภูงศ์ ชาวบ้านชวยร่วมพัฒนา ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดไปทางทิศตะวันออกเพียง 500 เมตร เล่าว่า ช่วงแรกๆ ปัญหาต่างๆ ที่มาบตาพุดยังไม่ปรากฏออกมา แต่หลังจากมีการขยายอุตสาหกรรมหนาแน่นขึ้น ช่วงก่อสร้างก็เกิดปัญหาเรื่องฝุ่น เรื่องเสียงดัง ก็พอทนกันได้ แต่เมื่อโรงงานเหล่านั้นเดินเครื่องผลิตกันอย่างเต็มที่ ชุมชนก็ได้รับความเดือดร้อนอย่างรุนแรง

“ช่วงนั้นมีกลิ่นเหม็นหลายอย่าง ทั้งกลิ่นกำมะถัน กลิ่นสารส้ม กลิ่นละมุดสุก กลิ่นหอมเทียน กลิ่นฝรั่งสุก กลิ่นคล้ายก๊าซไข่เน่า กลิ่นหัวไม้ขีดไฟ เป็นต้น พอในช่วงหลังที่มีการตรวจจับอย่างเข้มข้น มีฮอตไลน์รับแจ้งเหตุ ก็ปรากฏว่ากลิ่นเหม็นในช่วงนั้นลดน้อยลง แต่ก็เชื่อว่าจะหมดไป เพราะยังมีเกิดขึ้นเป็นระยะๆ เวลาที่มีกลิ่นเหม็น ชาวบ้านก็จะแจ้งมาที่ผม ผมก็แจ้งไปที่การนิคมฯ

แต่ในส่วนของการระบวนการแก้ไขของการนิคมฯ ผมมองว่ายังไม่มีนะ ก็แค่มานั่งคุยกับเรา ให้กำลังใจ มันเป็นตรงไหนนะ เดียวไปดูให้ คือรอจนกลิ่นหายแล้ว ก็กลับไป แต่ถามว่าได้ไปดูในส่วนของการระบวนการผลิตใหม่ ตรวจสอบจริงจังแค่ไหน ผมว่ายังไม่มี”

นางยุพิน นวลศรี ชาวบ้านอีกคนในชุมชนชอยร่วมพัฒนา บอกเล่าสถานการณ์มลพิษว่า นอกจากจะได้รับความเดือดร้อนจากกลิ่นสารเคมีที่รุนแรงจากโรงงานในนิคมฯ แล้ว น้ำในบ่อบาดาลที่ขุดไว้ก็ไม่สามารถดื่มกินได้ ส่วนสวนผักที่ตนปลูกไว้ก็ได้รับความเสียหาย ใบเหลือง เป็นรู และเน่าเสีย ภายหลังที่ฝนตกลงมาเพียงแค่วันเดียว จึงคิดว่าน้ำฝนในระยองต้องมีสารเคมีปนเปื้อนอย่างแน่นอน

ไม่เพียงแต่ชุมชนที่หลังบ้านติดโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ชุมชนที่อยู่ห่างออกไปทางทิศเหนือราว 6 กิโลเมตรอย่างชุมชนมาบข่า ก็ชะตากรรมไม่แตกต่างกันนัก เพราะมีทั้งโรงงานผลิตสแตนเลส โรงงานผลิตทองแดงบริสุทธิ์และกรดกำมะถันตั้งขนานชุมชนอยู่ และล่าสุดก็มีโรงงานอุตสาหกรรมปิโตรเคมีในเครือของ ปตท. ที่เพิ่งเปิดเดินเครื่องไปเมื่อเดือนกรกฎาคมที่ผ่านมา

นางอารมณีเล่าประสบการณ์ในลักษณะเดียวกันกับชาวบ้านที่มาบตาพุด เผชิญว่า เวลาที่ฝนตกลงมานักๆ น้ำที่รองไว้ ผิวหน้าจะเหมือนมีคราบสนิม ส่วนน้ำบ่อต้นที่ชาวบ้านขุดไว้ใช้ เคยมีนักวิชาการมาตรวจวัดก็พบว่ามีโลหะหนักหลายชนิดเกินค่ามาตรฐาน เรียกว่าน้ำดินกินไม่ได้ น้ำฝนก็ใช้ไม่ได้ ที่สำคัญหลังจากฝนตก พริกผักที่ปลูกก็จะมีใบหงิกงอ ใบร่วง ซ่อดอกร่วง

“น้ำใต้ดินเราไม่กล้าเอามาหุงข้าว ล้างผักก็ไม่กล้า ทุกวันนี้ชาวบ้านที่นี้ต้องซื้อน้ำถัง แต่เราก็คิดนะว่ามันก็เป็นน้ำในพื้นที่ เราก็ไม่มั่นใจว่ามันจะปลอดภัยหรือเปล่า แต่ไม่มีทางเลือก เราก็ต้องใช้”

นอกจากน้ำดินน้ำฟ้าที่ปนเปื้อนสารพิษแล้ว นางอารมณียังระบุด้วยว่า ชาวบ้านที่นี้จำนวนมากเป็นโรคภูมิแพ้ รวมทั้งสมาชิกทุกคนในครอบครัวของ

นางอารมณีเองก็ตกที่นั่งเดียวกัน

“ชาวบ้านที่นี้หลายคนเป็นโรคผิวหนัง เวลาถูกฝนจะมีอาการคัน บางรายที่แพ้มากหน่อย ก็ต้องเสียค่ารักษาพยาบาลเฉลี่ยอาทิตย์ละพันกว่าบาท สำหรับครอบครัวพี่ ลูกสาวที่เป็นภูมิแพ้ที่ตา ลูกชายก็เป็นภูมิแพ้เหมือนกัน แต่ตอนนี้ไปเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยรังสิต เข้าใจว่าที่นั่นอากาศดีกว่าที่นี้ เพราะอาการก็ดีขึ้น แต่เวลาปิดเทอมกลับมาอยู่บ้าน อยู่แค่สองสามวันก็มีอาการจาม หลังจากนั้นก็มีน้ำมูกไหล”

ห่างออกมาจากนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุดไปทางทิศตะวันออกอีก 10 กว่ากิโลเมตร ที่ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงไฟฟ้าถ่านหิน IRPC และกลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ลุงวิจารณ์ แย้มกลืน ชาวบ้านตำบลตะพง อำเภอเมือง ซึ่งบ้านอยู่ไม่ไกลจากอุตสาหกรรมกลุ่มดังกล่าวนัก เล่าว่า อุตสาหกรรมเหล่านั้นก่อมลพิษมานานกว่า 20 ปีแล้ว โดยมักมีการลักลอบปล่อยควันเวลากลางคืนหรือในช่วงฝนตก เวลาสูดดมจะมีกลิ่นเหม็น แสบสลับ เกิดอาการแสบหน้าอก หายใจไม่ออก ชาวบ้านจำนวนมากเจ็บป่วยเป็นโรคระบบทางเดินหายใจ ขณะที่หลายคนในตำบลตะพงและตำบลเชิงเนินเคราะห์ร้าย เจ็บป่วยเป็นโรคมะเร็ง ซึ่งลุงวิจารณ์ก็เป็นหนึ่งในผู้เคราะห์ร้ายเหล่านี้

ลุงวิจารณ์เล่าว่า ตนได้รับการตรวจพบว่าเป็นโรคมะเร็งที่ซั้วปอดเมื่อปลายปีที่ผ่านมา ทำให้ต้องแบกรับค่าใช้จ่ายจำนวนมากเพื่อรักษาความเจ็บป่วยที่ตนเชื่อว่าเกิดจากการปล่อยมลพิษของโรงงานอุตสาหกรรมมาอย่างยาวนาน

“ถึงแม้จะใช้บัตรทอง ทำให้ค่ารักษาพยาบาลอาจไม่เป็นปัญหาหากค่าเดินทาง ค่ากิน เป็นปัญหาใหญ่ ที่ผ่านมามีประมาณ 8-9 เดือน ใช้เงินไปถึงเกือบ 2 แสนบาท โดยตอนแรกเดินทางไปขอรับการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราชที่กรุงเทพฯ ซึ่งทางศิริราชก็ส่งตัวให้ไปทำเคมีที่โรงพยาบาลในจังหวัดจันทบุรี หลังจากนั้นก็ต้องไปฉายแสงที่ศูนย์มะเร็งในจังหวัดชลบุรีอยู่อีกเดือนครึ่ง”

แม้ที่ผ่านมามี กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข จะยอมรับว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมที่จังหวัดระยองมีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนจริง ทั้งโรค

เกี่ยวกับทางเดินหายใจ และโรคมะเร็ง แต่ก็ปฏิเสธที่จะชี้ชัดว่าเกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยตรง เนื่องจากปัจจัยการกำเนิดโรคมะเร็งได้หลายประการ กระนั้นก็ตาม หากพลิกแพมประวัติผู้ป่วย จะพบว่าโรกระบบทางเดินหายใจ เป็นกลุ่มโรคที่ประชาชนชาวจังหวัดระยองเข้ารับบริการสูงเป็นอันดับหนึ่ง โดยในปี 2549 มีตัวเลขผู้ป่วยนอกที่เข้ารับการรักษาพยาบาลมากถึงกว่า 67,000 ราย ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศที่มีประมาณ 45,000 ราย

ขณะที่การเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็ง จากการศึกษาสถานการณณ์อุบัติใหม่ ของโรคมะเร็งในปี 2544-2546 ของ ดร.เพชรรินทร์ ศรีวัฒนกุล จากสถาบัน มะเร็งแห่งชาติ ระบุว่า คนระยองเป็นมะเร็งปอดและมะเร็งตับสูงสุด ใน 9 จังหวัด ที่ทำการศึกษ (ระยอง เชียงใหม่ ลำปาง นครพนม ขอนแก่น อุตรดิตถ์ กรุงเทพฯ ประจวบคีรีขันธ์ และสงขลา) โดยพบว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตตัวเมือง ระยองเป็นมะเร็งปอดมากที่สุด รองลงมาเป็นมะเร็งตับ มะเร็งหลอดอาหาร และ มะเร็งเม็ดเลือดขาว โดยรวมมีค่าอุบัติการณ์ของมะเร็งเพิ่มขึ้น 1-2 เท่า

ข้อค้นพบของ ดร.เพชรรินทร์ สอดคล้องกับผลการสำรวจสารอินทรีย์ ะเหยง่ายของกรมควบคุมมลพิษเมื่อปี 2548 ซึ่งมีการเก็บตัวอย่างอากาศใน พื้นที่มาบตาพุด พบว่ามีสารอินทรีย์ระเหยง่ายกว่า 40 ชนิดที่กระจายทั่วไปใน บรรยากาศ โดยเป็นสารก่อมะเร็ง 20 ชนิด ในจำนวนนี้ พบว่ามีหลายชนิดเกิน ระดับการเฝ้าระวังขององค์การพิทักษ์สิ่งแวดล้อมแห่งสหรัฐอเมริกา (U.S. EPA) อาทิ อะโคลีน พบสูงกว่าระดับการเฝ้าระวังถึง 693 เท่า, ไตรคลอโรเอทีลีน พบสูงกว่าระดับการเฝ้าระวัง 498 เท่า, เอทีลีน ไดคลอไรด์ พบสูงกว่าระดับการ เฝ้าระวัง 256 เท่า, คลอโรฟอร์ม พบสูงกว่าระดับการเฝ้าระวัง 238 เท่า, ไวนิล คลอไรด์ พบสูงกว่าระดับการเฝ้าระวัง 45 เท่า และเบนซินพบสูงกว่าระดับการ เฝ้าระวัง 31 เท่า

ชะตากรรมคนระยองในวันนี้กำลังอยู่ในสภาพอยู่ร้อนนอนทุกข์ แล้ว อะไรจะเกิดขึ้นเมื่อคลื่นการลงทุนของอุตสาหกรรมกำลังจะถาโถมคนระยองอีก ระลอกหนึ่ง

นักเคลื่อนไหวจากกรีนพีซในบทของชาวบ้านที่ล้มป่วย
ขณะประท้วงการขยายตัวของมาบตาพุด

HIA ทางออกในการพัฒนา

ท่ามกลางสถานการณ์ปัญหามลพิษที่รุมเร้าชาวระยองมายาวนาน โดยที่ไม่ได้รับการจัดให้หมดไป ในอีกด้านหนึ่ง รัฐบาลยังคงเดินหน้าอุตสาหกรรมด้วยการอนุมัติแผนพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 3 (พ.ศ.2547-2561) โดยจะมีการลงทุนครบวงจร ตั้งแต่อุตสาหกรรมขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นปลาย กำหนดเป้าหมายไว้ทั้งหมด 56 โครงการ ซึ่งในช่วงปี 2548-2550 มีข้อมูลการพัฒนาโรงงานปิโตรเคมีแล้ว 33 โครงการ โดยได้รับการอนุมัติรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมแล้ว 20 โครงการ และอยู่ในระหว่างการพิจารณาอีก 13 โครงการ นอกจากนี้ยังมีโรงไฟฟ้าขนาดใหญ่ที่ใช้ถ่านหิน 1 โครงการ และใช้ก๊าซธรรมชาติอีก 1 โครงการ (ข้อมูล ณ เดือนกรกฎาคม 2551)

จากการคาดการณ์ของสถาบันปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย ระบุว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 3 จะทำให้ปริมาณมลพิษต่างๆ เพิ่มขึ้นจากสภาพทุกวันนี้ที่เป็นอยู่ โดยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์จะเพิ่มขึ้นร้อยละ 2.9 ก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์จะเพิ่มขึ้นร้อยละ 49.3 ปริมาณน้ำทิ้งจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 134.3 กากของแข็งจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 188 และกากของแข็งอันตรายจะเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 202.7 ซึ่งแน่นอนว่าการประเมินนี้ไม่นับรวมสารอินทรีย์ระเหยง่ายทั้งหลายที่เป็นสารก่อมะเร็งและกำลังเป็นปัญหาใหญ่ของชาวระยองในปัจจุบัน (ดูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1

ปริมาณการปล่อยมลพิษจากการขยายอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 3

มลสารและของเสียในพื้นที่มาบตาพุด	พ.ศ.2545	พ.ศ.2561	เพิ่มขึ้นร้อยละ
ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (ตันปี)	17,284	17,782	2.9
ไนโตรเจนไดออกไซด์ (ตันปี)	22,785	34,022	49.3
ปริมาณน้ำทิ้ง (ตันปี)	17.50	41.00	134.3
กากของแข็ง (ตันปี)	20,000	57,600	188
กากของแข็งอันตราย (ตันปี)	15,000	45,400	202.7

ที่มา : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2548 และ 2549

ความที่ปัญหาเก่ายังไม่ได้รับการแก้ไข แต่กลับมีการเพิ่มเติมแหล่งก่อกมลพิษมากขึ้นอีก สิ่งนี้ยิ่งทวีความกังวลใจต่อผลกระทบทางสุขภาพให้กับชาวระยอง ขณะที่การรुकืบของอุตสาหกรรมในหลายพื้นที่ ก็ได้รับการต่อต้านจากชาวบ้าน เช่นที่อำเภอปลวกแดง และบ้านฉาง ชาวบ้านมาตาพุดจำนวนหนึ่ง ในนามเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก จึงได้ยื่นหนังสือต่อสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2550 เพื่อขอใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 ให้มีการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจากนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดระยอง และจัดสมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็นขึ้น เพื่อร่วมกำหนดนโยบายสาธารณะในการพัฒนาพื้นที่ หลังจากที่ถูกกฎหมายฉบับดังกล่าวมีผลบังคับใช้เมื่อ 19 มีนาคม 2550

นายสุทธิ อัสมาคัย ผู้ประสานงานเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก กล่าวถึงเหตุผลในการประเดิมขอใช้สิทธินี้แทบจะทันทีว่า ที่ผ่านมามีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เพิ่มขึ้นจำนวนมาก และกำลังจะมีการขยายเพิ่มเติมอีก ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ขณะที่มาตรการต่างๆ ของหน่วยงานรัฐที่มีอยู่ทุกวันนี้ ก็มุ่งไปในเรื่องเทคนิค หาทางป้องกันมลพิษ แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่ปัญหามาตาพุดทุกวันนั้นมันไปไกลกว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้ว เพราะเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อสุขภาพ ส่วนสาธารณสุขในระดับจังหวัดก็ไม่มีขีดความสามารถเพียงพอในการรับมือกับปัญหา เนื่องจากขาดแคลนแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง องค์ความรู้ และเครื่องมือเครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับงานอนามัยสิ่งแวดล้อม โดยแพทย์ที่มีอยู่ส่วนใหญ่เป็นเพียงแพทย์ที่รักษาโรคทั่วไป

ด้านสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ สมพร เพ็งคำ ผู้ซึ่งรับผิดชอบในการประสานงานกับผู้ที่มาขอใช้สิทธิ วิเคราะห์ปัญหาที่มาตาพุดและการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดระยองว่า ปัญหานี้มีอยู่ด้วยกันในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับเล็กๆ อย่างการควบคุมแต่ละโรงงานไม่ให้ปล่อยสารอินทรีย์ระเหยง่าย หรือประเด็นที่กว้างขึ้นคือปฏิเสหปิโตรเคมีเฟส 3 แต่สุดท้ายก็เห็นร่วมกันว่า การแก้ไขปัญหาจะมองที่มาตาพุดอย่างเดียวไม่ได้ เพราะในความเป็นจริงคืออุตสาหกรรมกำลังขยายทั่วไปทั้งระยอง ดังนั้นโจทย์จึงต้องตั้งต้น

กับคำถามที่ว่า จังหวัดระยองควรจะไปในทิศทางใด

“ปัญหาหมอกควันเป็นเรื่องใหญ่ พื้นที่มันชอกช้ำไปหมด และชุมชนก็แตกออกเป็นเสี้ยวๆ มันเหมือนกับมีหินก้อนใหญ่ทับหัวอยู่ จนหัวไม่มีโอกาสได้สังเคราะห์แสง สิ่งทีกระบวนกรสมัชชาสุขภาพพยายามทำ คือการยกหินออก เพื่อให้หญ้าได้สัมผัสกับแสงบ้าง นั่นคือสนับสนุนให้เกิดการรวมตัว การพูดคุย และการใช้ข้อมูลความจริงบรรเทาความขัดแย้งระหว่างกัน ให้มีในการทบทวนและกำหนดทิศทางการพัฒนาจังหวัดระยองร่วมกัน”

ทั้งนี้ สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติได้เลือกมูลนิธินโยบายสุขภาพฯ เป็นหน่วยงานความรู้กลางที่จะประสานให้เกิดกระบวนการดังกล่าว โดยมีการออกแบบกระบวนการในการจัดสมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็นเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 เป็นการทบทวนปมปริศนาของการพัฒนาที่ระยอง ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมทำให้คนระยองมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจริงหรือเปล่า และมีผลกระทบต่อสุขภาพอย่างไร ช่วงที่ 2 เป็นการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา ระยอง และช่วงที่ 3 เป็นการหาคำตอบว่าแล้วระยองควรพัฒนาไปในทิศทางใด ซึ่งการจัดสมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็นทั้งสามช่วงนี้ ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ

นายศุภกิจ นันทะวรการ นักวิชาการจากมูลนิธินโยบายสุขภาพฯ ชี้ให้เห็นถึงการประเมินผลกระทบทางสุขภาพในครั้งนี้อย่างแตกต่างจากงานศึกษา และวิจัยต่างๆ ที่แล้วมาคือ ที่ผ่านมานงานศึกษาและวิจัยต่างๆ มักมุ่งไปที่ผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมลพิษทางอากาศ แต่ไม่ค่อยให้ความสนใจกับผลกระทบในแง่สุขของสังคมอุตสาหกรรม และเมื่อปัญหาไม่ถูกพูดถึง ปัญหาจึงไม่ค่อยถูกจัดการ สุดท้ายจึงกลายเป็นปัญหาใหญ่ที่มีความสลบซับซ้อน

“การพัฒนาอุตสาหกรรมทำให้มีแรงงานอพยพเข้าไปเป็นจำนวนมาก การที่ชุมชนเล็กๆ แล้วมีคนเข้ามาขนาดนั้นโดยที่ไม่มีการจัดการ ทำให้เกิดอะไรขึ้นบ้าง เกิดแหล่งมั่วสุ่ม ผับ บาร์ โสเภณีเต็มไปหมด เหล้า ยาเสพติด อาชญากรรม ตอนนี้อยู่ที่ปลวกแดงกำลังพัฒนาอุตสาหกรรม สังคมก็กำลังจะละ

ตามมาตาพุด ชุมชนขาดความเข้มแข็ง จนกลายเป็นชุมชนที่ไม่มีราก ปัญหาเยาวชนของที่นี่เป็นเรื่องที่น่าหวาดวิตกมาก เพราะมีเด็กอายุ 14 ปีตั้งท้อง เด็ก 19 ปีมาทำคลอด อัตราสูงกว่าค่าเฉลี่ยของทั้งประเทศเป็นสิบๆ เท่า เรียกว่าตัวชี้วัดที่แย่ๆ เด็กกระยองจะมีค่าสูง ส่วนตัวชี้วัดที่ดีๆ ก็จะมีค่าต่ำ” (ดูตารางที่ 2

ตารางที่ 2

สถานการณ์ปัญหาเยาวชนในจังหวัดระยองระหว่างปี 2547-2548 และปี 2548-2549

สภาวะปัญหา	จำนวนต่อประชากร 1 แสนคน			
	ปี 2547-2548		ปี 2548-2549	
	ค่าเฉลี่ย จ.ระยอง	ค่าเฉลี่ย ประเทศ	ค่าเฉลี่ย จ.ระยอง	ค่าเฉลี่ย ประเทศ
เด็กพยายามฆ่าตัวตาย/ ฆ่าตัวตายสำเร็จ	79.51/ 1.66	29.73/ 3.69	299.61/ 5.09	33.98/ 3.52
เด็กอายุ 19 ปีและต่ำกว่า ที่มาทำคลอด	769.13	391.16	4,743.70	902.43
เด็กขอรับการบำบัดยาเสพติด	802.71	73.45	43.14	48.80
เด็กที่ถูกส่งเข้าสถานพินิจ	119.33	54.81	55.98	53.72

ที่มา : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2548 และ 2549

นอกจากนี้ ปัญหาการแย่งชิงน้ำและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติก็เป็นอีกหนึ่งประเด็นปัญหาที่ถูกมองข้าม เช่น ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งและประมงถูกทำลาย ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ปัญหาการลดลงของทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น รวมทั้งส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพดั้งเดิมของท้องถิ่น

จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า พื้นที่ป่าชายเลนของจังหวัดระยองมีอัตราลดลงถึงร้อยละ 70 เมื่อเทียบกับปี 2518 ซึ่งสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง มาจากการบุกรุกเพื่อก่อตั้งชุมชนและสร้างโรงงานอุตสาหกรรม ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่าการถมทะเลเพื่อใช้เป็นพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมและก่อสร้างท่าเทียบเรือน้ำลึกยังทำให้ชายฝั่งหายไป 35-60 เมตร จนปัจจุบันแทบไม่เหลือสภาพชายหาดให้

ได้เห็น ส่วนทางด้านทรัพยากรป่าไม้ พบว่าจังหวัดระยองเหลือพื้นที่ป่าไม่ถึงร้อยละ 10 ของพื้นที่จังหวัด โดยเป็นจังหวัดที่เหลือพื้นที่ป่าน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขณะเดียวกันหลายอาชีพของชาวระยองก็ต้องล้มสลายไป เนื่องจาก การสูญเสียฐานทรัพยากร เช่น การหาหอยเสียบ ซึ่งในอดีตเคยมีการเก็บกัน บริเวณแหลมเจริญ กันอ่าว โดยชาวบ้านเก็บดองและขายได้วันละ 200-300 บาท หรืออาชีพเก็บถั่วลิสงที่มักขึ้นตามป่าละเมาะ ซึ่งชาวบ้านนำมา ร้อยแข่งปลาทุ บัจุบันก็ไม่หลงเหลือให้คนรุ่นหลังได้เห็นอีกแล้ว นอกจากนี้ อาชีพประมงริมฝั่งทะเลตั้งแต่กรอกยายชาไปจนถึงบ้านล่าง จากเดิมที่ชาวบ้าน เคยมีรายได้สูงถึง 1,000-4,000 บาทต่อวัน ปัจจุบันก็หาได้เพียงไม่กี่ร้อยบาท ซ้ำร้ายชายหาดสวยๆ ที่เคยเป็นแหล่งท่องเที่ยวสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน หลายแห่งก็ถูกทำลายหายไปเกือบหมดสิ้น

แม้ที่ผ่านมา ชาวระยองโดยเฉพาะชาวมายาตาด พลุวแดง บ้านฉาง จะพยายามลุกขึ้นต่อสู้กับปัญหามลพิษอุตสาหกรรม และปัญหาสิ่งแวดล้อม อื่นๆ มาโดยตลอดก็ตาม แต่ก็ไม่อาจหลุดพ้นจากวังวนนี้ได้ เพราะในระยะเวลา เดียวกัน การพัฒนาอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมลพิษยังคงขยายฐานการผลิต เพิ่มมากขึ้นอย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อยว่าจะลดลง

ศุภกิจมองว่า การที่ชาวระยองจะหลุดออกจากวังวนนี้ได้ จำเป็นที่จะต้อง สร้างทางเลือกในการพัฒนาของตนขึ้นมาให้ได้ เพื่อเปรียบเทียบกับเห็นถึงผลดี ผลเสียเมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางการพัฒนาที่เป็นอยู่ และใช้เป็นเป้าหมายในการขับเคลื่อนสังคมต่อไป

“ระยองเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านไม่เคยถูกเตรียมตัวมาก่อนเลย และการเข้า ของอุตสาหกรรมมีแต่พูดถึงในด้านดี ว่าเศรษฐกิจจะดี พื้นที่จะดี เมื่อทุกอย่างดี หมด ชีวิตก็จะดี แต่พอทำจริงๆ แล้วมันไม่เป็นอย่างนั้น ขณะที่ไม่มี ช่วยชาวบ้านเลย ชุมชนและสังคมจะเป็นอย่างไรเมื่อมีคนจากข้างนอกเข้ามา เท้าตัว บางคนฉวยโอกาสได้ เช่นค้าที่ดิน สร้างหอพัก ก็ได้ไป แต่ส่วนอื่นๆ ของ สังคมต้องรับกรรม พอเจอมลพิษ เขาก็ลุกขึ้นมาสู้ สู้ไปเรื่อยๆ ในวังวนของการ

ส่งเสริมอุตสาหกรรม เราจึงต้องชวนชาวบ้านมามองให้พ้นจากปัจจุบัน ชวนมาร่วมกันตอบใจหทัยอนาคต เพราะถ้าเราลุดอยู่กับสถานการณ์ปัญหาในปัจจุบัน แค่การไปประท้วง จัดเวที ก็ไม่มีกำลังไปทำอะไรอย่างอื่นแล้ว”

ทางสองแพร่งของการพัฒนา

บนเวทีสมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็นที่จัดขึ้น ณ สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2551 มูลนิธินโยบายสุขภาพได้รายงานถึงผลการสุ่มสำรวจชาวระยองจำนวน 2,000 คน พบว่าร้อยละ 90 ประารถนาวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีองค์ประกอบ อาทิ เป็นจังหวัดที่ปลอดจากมลพิษอุตสาหกรรม ทำการเกษตรโดยไม่เน้นการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ พัฒนาท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นชุมชนที่ยังไปมาหาสู่ระหว่างเพื่อน รวมถึงการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น

สิ่งที่ชาวระยองส่วนใหญ่ปรารถนาจะเป็น ดูเหมือนว่าจะสวนทางอย่างสิ้นเชิงกับนโยบายการพัฒนาของภาครัฐที่บังคับให้ระยองเป็น ท่ามกลางการเข้ามาแสวงหากำไรของภาคอุตสาหกรรม อนาคตของจังหวัดระยองจึงเสมือนยืนอยู่บนทางสองแพร่ง ที่ทางเลือกหนึ่ง อ้างถึงรายได้ของประเทศหลักแสนล้าน กับอีกทางเลือกหนึ่งที่หมายถึงสุขภาพอันดีและความอยู่เย็นเป็นสุขของชาวระยอง

แน่นอนว่าทางเลือกที่มีรายได้หลักแสนล้านจูงใจ คือการพัฒนาของตามแนวทางของแผนพัฒนาของภาครัฐ ซึ่งให้ความสำคัญกับแผนแม่บทอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 3 ซึ่งจะมีการขยายโรงงานปิโตรเคมีที่มีอยู่เดิม และสร้างโรงงานใหม่ รวมถึงสร้างโรงไฟฟ้าขนาดใหญ่เพื่อป้อนพลังงานให้กับภาคอุตสาหกรรม ส่วนทางเลือกที่จะฟื้นฟูสุขภาพประชาชน คือการพัฒนาตามวิสัยทัศน์การพัฒนาของชาวระยอง โดยหยุดขยายโรงงานปิโตรเคมีและโรงไฟฟ้าขนาดใหญ่ ควบคุมและลดมลพิษอย่างจริงจัง และป้องกันและอุบัติเหตุ แล้วหันมาพัฒนาฐานเศรษฐกิจชุมชนด้วยการสนับสนุนการผลิตที่

พึงพาวัตถุดิบและตลาดภายใน การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ และธุรกิจท่องเที่ยวบนฐานของการเกษตร

เมื่อมีการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพทางเลือกทั้งสองนี้ ผลพบว่า หากพัฒนาระยะออกไปในแนวทางของภาครัฐในปัจจุบัน จะยิ่งสร้างผลกระทบทางลบต่อสุขภาพชาวระยองให้รุนแรงมากขึ้น เนื่องจากจะทำให้เกิดการปล่อยมลพิษอย่างต่อเนื่อง เกิดความเสี่ยงที่จะเกิดอุบัติเหตุ เกิดการแย่งชิงทรัพยากร การมีปัญหาดังคมเรื้อรัง และความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจจะขยายตัวเพิ่มขึ้น ซึ่งที่ผ่านมา ภาครัฐเองก็มีการลงทุนทางด้านสังคมและเศรษฐกิจน้อยมาก และเป็นปัญหาใหญ่ที่ถูกละเลย

ศุภกิจระบุว่า ฝ่ายที่ต้องการพัฒนาอุตสาหกรรมมักมีการอ้างเสมอว่าเป็นอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าเป็นแสนล้าน มีการจ้างงานมากมาย แต่ในความเป็นจริง อุตสาหกรรมปิโตรเคมีที่ระยองมีการนำเข้าปัจจัยการผลิตมากถึง 40-50 เปอร์เซ็นต์ นั่นหมายความว่าอุตสาหกรรมแสนล้านอาจจะได้จริงๆ แค่น้ำมันดิบ ในขณะที่เรื่องการจ้างงาน พบว่าอุตสาหกรรมปิโตรเคมีมีสัดส่วนการจ้างงานน้อยกว่าอุตสาหกรรมประเภทอื่นๆ เช่น อุตสาหกรรมเกษตร อุตสาหกรรมเฟอร์นิเจอร์ ส่วนเรื่องการจัดเก็บภาษี พบว่าทางจังหวัดระยองสามารถจัดเก็บภาษีทางตรงได้น้อยมาก โดยเงินได้นิติบุคคลเก็บได้เพียง 1.06 เปอร์เซ็นต์ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในจังหวัดเท่านั้น แม้ว่าในระยองจะมีบริษัทอุตสาหกรรมขนาดใหญ่มากมายก็ตาม สาเหตุเนื่องมาจากการยกเว้นภาษีให้กับบริษัทที่เข้ามาลงทุนในช่วงแรก อีกทั้งบริษัทประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์จดทะเบียนที่กรุงเทพฯ ในทางตรงกันข้าม การลงทุนทางด้านสังคมของภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา สุขภาพสวัสดิการสังคม และกิจกรรมวัฒนธรรมและนันทนาการ พบว่ามีสัดส่วนการลงทุนเพียง 1 เปอร์เซ็นต์ของผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งหมดภายในจังหวัดเท่านั้น

แล้วถึงแม้ว่าปัจจุบัน จังหวัดระยองจะเป็นจังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัวสูงที่สุดในประเทศก็ตาม แต่เชื่อว่าชาวระยองจะกินดีอยู่ดีที่แซงหน้าจังหวัดอื่นแต่อย่างใด

จากรายงานของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ หรือ UNDP ที่ชื่อ Thailand Human Development Report ซึ่งเผยแพร่เมื่อปี 2550 โดยหากเปรียบเทียบจังหวัดระยองกับจังหวัดนครปฐมจะพบว่า ในขณะที่จังหวัดระยองมีผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัวมากกว่าจังหวัดนครปฐมเกือบ 6 เท่า แต่ระยองกลับมีหนี้สินครัวเรือน มีสัดส่วนคนจน และมีอัตราการว่างงานมากกว่าจังหวัดนครปฐมเสียอีก (ดูตารางที่ 3)

ตารางที่ 3

ตัวชี้วัดการพัฒนาที่สำคัญของระยอง นครปฐม และค่าเฉลี่ยของประเทศ

ตัวชี้วัด	ระยอง	นครปฐม	ทั้งประเทศ
ผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัว ปี 2547 (บาท/คนปี)	691,093	121,381	101,304
รายได้ต่อครัวเรือน (บาท/เดือน)	21,038	20,478	14,778
ครัวเรือนที่มีหนี้สิน (ร้อยละ)	66.0	65.2	66.4
สัดส่วนคนจน (ร้อยละ)	5.60	2.36	11.25
อัตราการว่างงาน (ร้อยละ)	1.8	0.5	1.3
อัตราครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษ (ร้อยละ)	8.2	4.2	4.7

ที่มา : UNDP, 2007. Thailand Human Development Report

ศุภกิจชี้ว่า การเดินทางพัฒนาอุตสาหกรรมจึงเป็นภัยคุกคามต่อสังคมมากกว่า การกระจายรายได้ที่ลดลง หากมองในแง่ความเสี่ยง ระบบเศรษฐกิจระยองมีความเสี่ยงมาก เพราะปัจจุบันขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เพียงอย่างเดียว ถ้าอุตสาหกรรมนี้มีปัญหา เศรษฐกิจของระยองก็จะล่มหมด เพราะไม่มีเศรษฐกิจสาขาอื่นรองรับ

ขณะที่ทางเลือกตามแนวทางวิสัยทัศน์การพัฒนาที่มาจากเสียงของชาวระยอง ผลการประเมินพบว่า ให้ผลกระทบทางบวกต่อสุขภาพมากกว่าแนวทางแรกอย่างชัดเจน เนื่องจากการหยุดขยายอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและ

โรงไฟฟ้า สามารถลดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้ ขณะที่ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติส่งเสริมเกษตรอินทรีย์และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะมีส่วนทำให้เศรษฐกิจฐานรากมีความเข้มแข็งมากขึ้น เกิดการกระจายรายได้ รวมถึงสายใยของครอบครัวและชุมชนจะค่อยๆ พื้นคืน ปัญหาสังคมก็จะทุเลาเบาบางลง

อย่างไรก็ดี ศุภกิจไม่ลืมที่จะย้ำว่า เวลาที่ชาวบ้านพูดว่าหยุด เขาไม่ได้หมายถึงหยุดอุตสาหกรรมทุกประเภท เขาบอกแค่หยุดปิโตรเคมีเส้นล้น และโรงไฟฟ้าขนาดใหญ่ แต่ถ้าเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กที่ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น ชาวบ้านก็ยินดีต้อนรับ

หนทางข้างหน้ายังมีหวัง

ศุภกิจวิเคราะห์ว่า ถึงแม้ในการจัดกระบวนการสมัชชาสุขภาพเฉพาะ ประเด็น และการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจะสังเคราะห์แนวทางการพัฒนา ระยะของออกเป็น 2 ทางเลือก แต่ในความเป็นจริง การพัฒนาระยะคงไม่เป็นไปในทางเลือกใดทางเลือกหนึ่งอย่างแน่นอน หากแต่ น่าจะเกิดจากการผสมผสาน ระหว่างทางเลือกทั้งสอง

“เพราะรัฐบาลก็ต้องการผลักดันปิโตรเคมีเฟส 3 ตามแผน ส่วนประชาชน ก็ต้องการผลักดันทางเลือกในการพัฒนาของตน ประเด็นสำคัญคือชาวบ้าน จะอยู่ร่วมกับอุตสาหกรรมอย่างไรมากกว่า”

ในรายงานประเมินผลกระทบด้านสุขภาพได้เสนอทางออกการพัฒนา ระยะของไว้ว่า จำเป็นที่จะต้องสร้างสมดุลของการพัฒนา โดยการฟื้นฟูเศรษฐกิจ สามขา นั่นคือ

- **ขาที่หนึ่ง** การปรับโครงสร้างการลงทุนด้านอุตสาหกรรม จากอุตสาหกรรมที่พึ่งพาการนำเข้าปัจจัยการผลิตเป็นอุตสาหกรรมที่พึ่งพิงฐานทรัพยากรในประเทศ จากอุตสาหกรรมที่ใช้เงินทุนสูงมาเป็นอุตสาหกรรมที่เพิ่มการจ้างงานที่ใช้ทักษะฝีมือ และจากอุตสาหกรรมที่ใช้ทรัพยากรมากมาเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีสะอาด
- **ขาที่สอง** การสร้างความเข้มแข็งของภาคเกษตร ซึ่งถือเป็นภารกิจที่เร่งด่วน โดยเน้นการผลิตที่ปลอดภัย หลากหลาย และพึ่งตนเองได้
- **ขาที่สาม** การสร้างผู้ประกอบการที่ดีในชุมชน ซึ่งแน่นอนว่าย่อมต้องคำนึงผลประโยชน์ร่วมกันมากกว่าผลประโยชน์เฉพาะตัว

นอกจากการสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจฐานรากแล้ว ควรมุ่งเน้นการลงทุนทางด้านสังคมด้วย ทั้งในส่วนของสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัว ชุมชน และการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ รวมไปถึงมีการรักษาและฟื้นฟูฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

ศุภกิจกล่าวว่่า ก่อนอื่นการขยายอุตสาหกรรมปิโตรเคมีในพื้นที่ต้องหยุดแล้วหันไปพัฒนาอุตสาหกรรมแบบอื่น บวกกับการพัฒนาแบบอื่น เช่น เกษตรประมง การท่องเที่ยว ซึ่งเป็นทางเลือกที่ดีต่อสุขภาพมากกว่า ส่วนอุตสาหกรรมปิโตรเคมีที่มีอยู่แล้ว ก็ต้องมาสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชาวบ้านว่าจะมีวิธีการเฝ้าระวังตัวเองให้มากขึ้นได้อย่างไร จะสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างไร มีช่องทางในการต่อรองหรือเสนอความคิดเห็นได้อย่างไร และจะหนุนเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องให้กับชาวบ้านได้อย่างไร

ปัจจุบัน รายงานการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพฉบับนี้ ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติแล้ว และอยู่ในระหว่างการเสนอเข้าคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาต่อไปตามขั้นตอนของกฎหมายต่อไป

ศุภกิจมองว่า ต่อให้คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติและคณะรัฐมนตรีเห็นชอบกับแนวทางการพัฒนาในรายงานการศึกษานี้ทั้งหมด รัฐบาลและหน่วยงานภาครัฐก็อาจแก้ไขปัญหาเมืองระยองได้เพียงบางส่วน แต่สิ่งที่สำคัญกว่าคือคนระยองต้องลุกขึ้นมาช่วยแก้ไขปัญหา และลงมือพัฒนาตามทางเลือกที่ได้สร้างวิสัยทัศน์ “ทางออกคือต้องมีคนทำงานที่ระยอง ไม่ใช่มติคณะรัฐมนตรี ไม่ใช่มติคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ เพราะการแก้ปัญหาและการผลักดันทางเลือกการพัฒนา ส่วนสำคัญคือการทำงานจริงที่ระยอง” ศุภกิจให้ความเห็นทิ้งท้าย

เอกสารประกอบการเขียน

เกษา นิมระหงษ์, (2550). “มาบตาพุด: ลมหายใจเศรษฐกิจ-มลพิษของชาวบ้าน”,
เมื่อปล่าจะกินดาว 7 ชมรมนักข่าวสิ่งแวดล้อม

เกื้อเมธา ฤกษ์พรพิพัฒน์ และสุพัตรา ศรีปัจฉิม, (2549). “มาบตาพุดสำคัญ
มลพิษ อุตสาหกรรมอยู่ได้ ชุมชนอยู่ไม่ได้”, นิตยสารโลกสีเขียว ฉบับที่ 6 มกราคม-
กุมภาพันธ์ 2549

มูลนิธินโยบายสุขภาพ, (2551). **เชื้อไฟแห่งความหวัง** (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

มูลนิธินโยบายสุขภาพ, (2551). **อนาคตระยอง: เส้นทางสู่สังคมสุขภาพ**

สุพรรณิ ศฤงฆาร, (2551). **เสียงสะท้อนจากชาวระยอง**, เอกสารประกอบงาน
สมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็น “ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการแก้ปัญหาผลกระทบ
ทางสุขภาพจากอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง” โดยมูลนิธิ
นโยบายสุขภาพ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ

โรงงานในบ้าน ทัศนกรรมบ้านถวาย สุขภาพก่อน เงินทีหลัง

เรื่องและภาพ โดย เบญจา ศิลารักษ์

เบื้องหลังความงดงามของตุ๊กตาไม้เหล่านี้คือ
สุขภาพของชาวบ้านถวายเป็นที่สร้างสรรค้ตุ๊กตาเหล่านี้ขึ้นมา

“บ้านถวายเป็นหนึ่งในโปรแกรมยอดฮิตของนักท่องเที่ยวใครที่เดินทางมาเชียงใหม่อยากช้อปปิ้งพร้อมกับชมขั้นตอนการผลิตไม้ต้องมาที่นี่...

สำหรับนักท่องเที่ยว การซื้อสินค้าที่ได้ชมขั้นตอนการผลิตสินค้าไปด้วยนับเป็นความแปลกใหม่ สำหรับชาวบ้านถวายเชื่อว่าการทำเช่นนี้เป็นการเพิ่มมูลค่าสินค้าของตนเองขึ้นมา อีกทั้งยังไม่ต้องออกไปทำงานไกลนอกหมู่บ้าน

กว่ายี่สิบปีมาแล้วที่หมู่บ้านชนบทเล็กๆ ชายขอบเมืองเชียงใหม่ เช่นบ้านถวายเป็นบ้านต้นแก้ว และอีกหลายหมู่บ้านในตำบลขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ได้กลายสภาพจากหมู่บ้านเกษตรกรรมมาเป็นโรงงานผลิตไม้แกะสลัก ที่ทำครบวงจรทั้งการผลิต จำหน่าย และขายส่ง ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพตัวเองจากเกษตรกรเป็นแรงงานในบ้านของตนเองเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

โรงงานในบ้านขยายตัวอย่างต่อเนื่องนับจากปี 2526 เรื่อยมา ภายหลังจากที่ชาวบ้านเริ่มรับงานจากในเมืองกลับมาทำที่หมู่บ้านแทนการเดินทางออกไปทำงานในตัวเมือง จนถึงปัจจุบันจากเดิมที่มีเพียงไม่กี่ครอบครัว ก็พบว่าชาวบ้านโดยเฉพาะบ้านถวายเกือบทั้งหมู่บ้านยึดอาชีพหัตถกรรมไม้แกะสลักหลายครอบครัวตั้งหน้าหันมาทำอาชีพนี้ เนื่องจากรายได้เป็นกอบเป็นกำว่าการทำนาทำสวน สามารถมีรายได้ส่งลูกเรียนหนังสือได้ ขนาดของโรงงานเล็กบ้างใหญ่บ้างตามขนาดของครอบครัว ขึ้นอยู่กับแรงงานในครอบครัวว่ามีสมาชิกมากน้อยเพียงใด บางครัวเรือนแม้ไม่ทำโรงงานแต่ก็รับงานมาทำที่บ้านจาก

เพื่อนบ้านอีกทอดหนึ่ง ทำงานตามออเดอร์ที่มีสภาพไม่ต่างจากอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรม จะต่างตรงที่ได้ทำอยู่กับบ้านเท่านั้นเอง

บ้านถวายเป็นฐานะหมู่บ้านโอท็อปแห่งแรก และยังได้รับการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางหัตถกรรมและแหล่งท่องเที่ยวในภาคเหนือ ภาพที่ปรากฏต่อสายตาคนภายนอกเป็นหมู่บ้านสงบ สวยงาม เพราะเป็นแหล่งรวมศิลปะหัตถกรรมอันงดงาม ภาพชาวบ้านกำลังทำงานแกะไม้ ทำสี เดินเส้นตักแต่ง ลวดลายงานไม้ อาจทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกชื่นชมไปกับความงามเหล่านั้น แต่เบื้องหลังความงดงามเหล่านั้นกลับซ่อนความเจ็บป่วย ความเหน็ดเหนื่อย ความเครียดที่ต้องเร่งงานให้เสร็จทันเวลาไว้อย่างมิดชิด เพราะนักท่องเที่ยวจะได้รับบริการต้อนรับอย่างดีด้วยรอยยิ้ม และการเชิญชวนให้ซื้อสินค้าอันงดงาม วิจิตรนั้น สินค้าที่นักท่องเที่ยวซื้อไปในราคาไม่แพงเมื่อเทียบกับราคาที่กรุงเทพฯ หรือไนท์บาร์ซาร์ในจังหวัดเชียงใหม่ ล้วนยังไม่รวมต้นทุนสุขภาพ สิ่งแวดล้อมที่ชุมชนเป็นผู้แบกรับ

จากหมู่บ้านเกษตรกรรมถึงโรงงานในบ้าน

ในตำบลขุนคอง อำเภอหางดง ซึ่งประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านถวาย บ้านต้นแก้ว บ้านหนองไขง บ้านสารภี บ้านขุนคอง บ้านกาด บ้านท่าขุน บ้านท่ามะโก้ และบ้านแพะใหม่ นั้น บ้านถวาย บ้านต้นแก้ว และบ้านกาด ถือเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านเปลี่ยนอาชีพมาทำไม้แกะสลักอย่างเป็นทางการเป็นลำเป็นสัน เดิมก็เหมือนหมู่บ้านชนบทโดยทั่วๆ ไป ที่ชาวบ้านมีอาชีพหลักคือเกษตรกรรม แต่เนื่องจากหมู่บ้านมีที่นาไม่มากนัก บางบ้านก็มีที่ดินไม่พอเลี้ยงครอบครัว ประกอบกับการทำนาไม่ได้ผลในบางปี เนื่องจากน้ำน้อย และมีการใช้สารเคมีอย่างต่อเนื่องจนทำให้ต้นทุนการทำนาสูงขึ้นเรื่อยๆ ทำให้รายได้ไม่พอกับรายจ่าย

เกือบ 40 ปีมาแล้วชาวบ้านต้องออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน เริ่มแรกผู้ชายออกไปทำงานแกะสลักที่ถนนวัวลายในอำเภอเมืองเชียงใหม่ก่อน ต่อมา

เมื่อสินค้าหัตถกรรมเริ่มมีการพัฒนามากขึ้น ผู้หญิงก็เริ่มออกไปทำงานตามไปด้วย ผู้หญิงจะเน้นที่การทำงานประณีต เช่น งานลงสี เดินเส้น แต่งลาย และติดกระจกไม้ที่แกะสลักเรียบร้อยแล้ว เพิ่มความสวยงามให้สินค้าขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง จากที่ทำเป็นอาชีพเสริมก็กลายเป็นอาชีพหลักของคนทั้งหมู่บ้าน

ปัจจุบันในตำบลขุนคง เฉพาะบ้านถวาย ชาวบ้านหันมาทำอาชีพหัตถกรรมไม้แกะสลักเกือบทั้งชุมชน จำนวนกว่า 200 ครัวเรือน สภาพของโรงงานจะเป็นโรงงานขนาดเล็กที่มีแรงงานจำนวนไม่กี่คน อย่างมากสุดไม่เกิน 10 คน งานหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของที่นี่คืองานแกะสลัก เป็นการทำภาพปูน ภาพลายวัสดุอุปกรณ์ในการตกแต่งบ้านเรือนให้วิจิตร การผลิตแบ่งเป็นงานย่อยๆ ตั้งแต่งานแกะสลัก งานอบไม้ งานเผา งานทาสี ติดกระจก ลงรักปิดทอง งานเขียนแบบของเก่า และงานขัดเงา

ในปี 2531 สุวรรณ โปธิ กำนันตำบลขุนคงในขณะนั้น มีความคิดว่าถ้าชาวบ้านทำไม้แกะสลัก และขายเองเลยที่นี้ จะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวมาเที่ยวบ้านถวายได้ เพราะมีจุดเด่นต่างจากการขายสินค้าที่ระลึกทั่วๆ ไป จึงเริ่มมีการสนับสนุนลูกบ้านด้วยการทำร้านค้าจำหน่ายที่บ้านถวาย โดยดึงงบประมาณ มาสร้างร้านค้า ปรับถนนเข้าหมู่บ้าน และสร้างศาลากลางคลองชลประทาน ทำสะพานเชื่อมต่อ ทำให้ที่นี่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ นอกเหนือไปจากไนท์บาร์ซาร์ ดอยสุเทพ และทิวทัศน์ธรรมชาติอันสวยงาม

ทุกๆ เช้า หลังเสร็จภาระกิจจากงานบ้าน พี่ชนิ เมืองแก้ว สวช.ชาวบ้านถวาย วัยกว่า 50 ปี จะเดินทางมาที่ร้านค้าใกล้บ้านที่อยู่ตามแนวสองฝั่งคลองชลประทาน เพื่อมาเปิดร้านขายสินค้าหัตถกรรมไม้แกะสลักของเธอที่ดำเนินกิจการมาได้กว่า 15 ปีแล้ว ระยะเวลาที่รอลูกค้ามาเลือกชม และซื้องานศิลปะของเธอ เธอก็จะเอาหุ่นไม้แกะสลัก ทั้งตุ๊กตาสิงห์ ตุ๊กตาดอกบัวที่แกะสลักและขัดเรียบร้อยแล้วมาทาสี เดินเส้น แต่งลายที่ศาลากลางคลอง ซึ่งชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นจุดสาธิตงานหัตถกรรมให้แก่นักท่องเที่ยว

และลูกค้าที่ต้องการมาซื้อสินค้าจากบ้านถวายเป็นขายต่ออีกทอดหนึ่ง

งานของเธอไม่มีวันหยุด แต่ดูเหมือนเธอจะไม่เหนื่อยล้า หน้าตายังคงยิ้มแย้มแจ่มใสยามที่มีลูกค้ามานั่งพูดคุยด้วย ฉันไปถึงบ้านถวายตอนบ่ายแก่ๆ เห็นเธอนั่งอยู่กลางศาลากลางคลองพร้อมภรรยาและหลานสาวอีกคนที่มาช่วยงานในวันหยุด ขณะที่เธอนั่งคุยกับฉัน สองมืออันเปลือยเปล่าของเธอก็ไม่หยุดหรือละจากการทำงาน ยังคงจุ่มสีสกรพัดสีลงบนตุ๊กตาสิงห์ไม้แกะสลักอย่างตั้งใจ จับ... จับ... เธอปวดแปร่งทาสีลงบนตัวสิงห์อย่างมั่นใจ ไม่ต่างจากศิลปินใหญ่ด้วยว่าเธอทำอย่างนี้ทุกวันมาเกือบ 35 ปีแล้ว

“พี่ไม่เหมือนสีเธอ” ฉันถามขึ้น

“ชินแล้ว อีกอย่างทำได้ มันเป็นอาชีพของเรา ถ้าเราไม่ทำก็ไม่มีเงินลูกเรียน” พี่รีชนี่ตอบ เธอบอกว่าตอนนี้เธอก็เริ่มใส่ผ้าปิดจมูกบ้างบางครั้ง แต่ไม่ได้ใส่ตลอดเวลา เนื่องจากบางที่ก็ร้อนและอับเกินไป เพราะหลังจากที่ฟังรายการจากสถานีวิทยุชุมชนขุนคอง ทำให้เธอทราบถึงอันตรายของสารเคมีที่เธอสูดดมอยู่ทุกวัน โดยเฉพาะในขั้นตอนที่รู้สึกว่ายอันตรายมาก เช่น ตอนทาทินเนอร์และสีน้ำมัน

พี่รีชนี่เล่าต่อว่าตอนที่ลูกเรียนหนังสือ เธอยังต้องทำงานหนักกว่านี้หลายเท่าตัว บางวันเลยเถิดไปจนถึงเที่ยงคืน เพราะต้องการเงินเพื่อส่งลูกเรียน หลังจากลูกเรียนจบก็สบายขึ้นมาบ้าง แต่ก็ยังคงทำงานเช้าจรดเย็นอยู่เช่นเดิม

ฉันนั่งดูพี่รีชนี่ทำแล้วก็อดทึ่งไม่ได้ ตุ๊กตาสิงห์ที่มีการตกแต่งลวดลายให้วิจิตรงดงามตามเอกลักษณ์ของคนบ้านถวายนั้น แต่ละตัวก็จะเสร็จพร้อมขายได้ ต้องทำงานหลายชั้นตอนที่เดี่ยว เริ่มตั้งแต่ขัดให้เรียบ ทาสีรองพื้น (สีน้ำ) ทาสีน้ำมัน แต่งเส้น แต่งลาย ทาสีน้ำมันอีกทีเพื่อให้เส้นแน่นไม่หลุดแห้งแล้วก็ทาสีทอง ทาดำ และขัดน้ำเพื่อทำให้เหมือนแก้ว

ในขั้นตอนการผลิตเหล่านี้ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยขุนคองมีความเห็นว่าการใช้ทินเนอร์ สีน้ำมัน เมธิล-แอลกอฮอล์ และแล็กเกอร์ เพราะสามารถดูดซึมเข้าสู่ร่างกายโดยผ่านระบบหายใจ นอกจากนี้ช่วงลงรักปิดทอง อย่างทองคำเปลวซึ่งชาวบ้านต้องสัมผัส

สาวๆ บ้านถวายเป็นต้องใช้ชีวิตอยู่กับสีและทินเนอร์ทุกวัน

เป็นประจำนั้นมีสารตะกั่วผสมอยู่ สารเคมีบางชนิดที่ใช้ในงานไม้ เช่น ฟอรั่มัล-
ดีไฮด์ อาจทำให้ผู้หญิงมีความผิดปกติในเรื่องประจำเดือนและมีลูกยากด้วย

ฉันบอกลาและขอขอบคุณพี่รัชณีที่เสียสละเวลาอันเร่งรีบให้สัมภาษณ์
พร้อมกับซื้อสินค้าहतถกรรมของชาวบ้านสองฝั่งคลอง โดยไม่แม้แต่จะคิด
ต่อราคาอีก เมื่อเห็นเบื้องหลังความเหนื่อยยากของงานศิลปะที่เหมือนงาน
ศิลปะของศิลปินใหญ่ ที่เพียงแค่ขาดปลายพู่กันไปมากก็ได้อาสาสูงลิ่ว ต้นทุนที่
ชาวบ้านยังไม่เคยคิดรวมกับราคาสินค้า ปัญหาลมกระทบสุขภาพที่เกิดจาก
ทำงาน ความเจ็บป่วยระยะยาวล้วนเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นในปัจจุบัน และไม่อาจ
ตีมูลค่าออกมาได้

ความเจ็บป่วยที่มองไม่เห็น

สภาพการทำงานที่ต้องทำซ้ำๆ และเร่งรีบกับการผลิตชิ้นงานให้เสร็จ
ทำให้ชาวบ้านทำงานราวกับเครื่องจักร แม้ว่าจะเป็นงานที่ไม่ต้องเข้าไปอยู่ใน
โรงงานขนาดใหญ่ ออกไปทำงานไกลบ้าน ดูเหมือนเป็นอาชีพอิสระ เป็นนาย
ตัวเอง จะเริ่มงานหยุดงานเมื่อไหร่ก็ได้ แต่ความเป็นจริง ชาวบ้านก็ต้องเร่งงาน
อยู่ดี มีหน้าที่ยังต้องเคร่งครัดกับตัวเองมากกว่าการไปรับจ้างรายวันเสียอีก
เพราะกว่าจะได้ชิ้นงานแต่ละชิ้นเพื่อส่งต่อไปยังผู้สั่งซื้อสินค้าที่รับไปขายต่อ ก็ได้
ค่าแรงต่อชิ้นงานไม่สูงเลย เช่น การทำสีตุ๊กตาสิงห์ตัวหนึ่ง ถ้าขนาด 10 นิ้ว จะ
ขายได้ตัวละ 250 บาท ถ้าขนาด 8 นิ้ว จะขายได้ตัวละ 200 ถ้าพี่รัชณีทำงาน
ตั้งแต่เช้าจรดเย็นโดยไม่หยุดพัก 4 วัน จะได้ตุ๊กตาแค่ 10 ตัว รายได้เฉลี่ยเมื่อ
หักต้นทุน เช่น พวงสี ทินเนอร์ กระจกแต่งลาย พี่รัชณีจะมีรายได้เพียงเดือนละ
5,000-6,000 บาทเท่านั้นเอง ฉะนั้นถ้าทำมากก็จะได้เงินมาก พี่รัชณีเล่าว่า ถ้ามี
ออเดอร์เธอต้องทำงานดึกจนถึงเที่ยงคืนเลยก็มี เท่ากับว่าแทบไม่มีเวลาหยุด
แม้กระทั่งดูละครทีวีที่เธอชอบ

ข้อมูลจากงานวิจัย “สภาพการทำงานและปัญหาสุขภาพของผู้ทำงาน
ไม้แกะสลัก” โดย สุสัณหา ยิ้มแย้ม คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

และเบญญา จิรภัทรพิมล คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ระบุว่าชาวบ้านต้องทำงานอย่างหนักกว่าจะได้เงินในแต่ละเดือน มีทั้งที่รับจ้างเป็นรายวัน ซึ่งจะได้ค่าแรงเฉลี่ยวันละ 200-300 บาท ในช่วงเศรษฐกิจดีอาจจะได้ถึงวันละ 500 บาท เช่นกรณีผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งต้องทำงานตั้งแต่ 05.00 - 24.00 น. หรือบางที่ก็ไปถึงตีหนึ่ง ปัจจุบันต้องเลิกทำเพราะมีปัญหาเป็นโรคเครียดดวงทวาร นั่งกะสลักนานไม่ได้ แต่บางส่วนก็รับเหมาช่วงมาทำที่บ้าน มีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 4,000-5,000 บาทต่อเดือน แต่ต้องทำงานมากกว่าวันละ 8 ชั่วโมง และมีวันหยุดเดือนละ 2-3 วันเท่านั้น บางครั้งก็ต้องทำจนตาสว่าง เพราะถ้าส่งงานไม่ทันก็จะถูกปรับอีกวันละ 50 บาท เป็นต้น

สิ่งที่เราจะได้เห็นโดยทั่วไปเมื่อเข้าไปในบ้านถวายในช่วง 4-5 ปีก่อนคือภาพของชาวบ้านที่ง่วนอยู่กับชิ้นงานเกือบจะตลอดเวลา มีเวลาหยุดพักเพียงช่วงเวลากินข้าวเท่านั้น บางครั้งรีบกินข้าว มือที่เลอะเปื้อนสีก็หยิบอะไรต่อมิมืออะไรเข้าปากอย่างรวดเร็วจนขาดความระมัดระวัง อย่างพี่ชนี้้น เธอเล่าว่า การทำงานที่ต้องแข่งกับการผลิตชิ้นงานให้ทันกับบอเดอร์ของลูกค้า ทำให้เธอไม่ได้ทำอาหารกินเองแล้ว เธอจะซื้อกับข้าวถุงที่ตลาดแทน

บางบ้านที่ไม่มีร้านค้า นั่งทำงานอยู่ในบ้าน สภาพในบ้านที่ดัดแปลงมาเป็นโรงงานก็ได้ถูกออกแบบสำหรับรองรับการผลิตงานหัตถกรรมเหล่านี้ ดังนั้นกลิ่น สี และฝุ่นจากการกะสลักจึงปะปนคลละคลุ้งอยู่ในบริเวณที่อยู่อาศัยนั่นเอง เนื่องจากชาวบ้านไม่มีทุนรอนมากพอที่จะลงทุนสร้างโรงงานให้ได้มาตรฐาน บางบ้านที่มีการขยายกิจการ มีออเดอร์จากลูกค้าเยอะขึ้น ก็จะต้องหนีคือมีการแยกโรงงานออกจากบ้านพักอาศัย

ภาวะความเจ็บป่วยผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก และคนแก่ จะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับสภาพการทำงาน ผู้หญิงส่วนใหญ่ก็จะเป็นแบบพี่ชนี้้นคือต้องอยู่กับงานลงสี เดินเส้น ตัดกระดาษ ความเสี่ยงต่อสุขภาพก็จะเป็นเรื่องของภูมิแพ้ค่อนข้างมาก เพราะมือสัมผัสกับสีโดยตรง และต้องสูดเอากลิ่นสีและทินเนอร์ ทำให้มี

ผลต่อระบบทางเดินหายใจ ส่วนงานผู้ชายจะเป็นงานแกะและขัดหุ่นไม้แกะสลัก ก็จะมีเสียงกับฝุ่น เสี่ยงต่อการเป็นโรคปอด และระบบทางเดินหายใจ และจะมีโรคที่เกิดจากการนั่งแกะสลักนานๆ คือ โรคกรดสีดวงทวาร กระเพาะปัสสาวะอักเสบ ปวดหลังปวดเอว เป็นต้น และอีกขั้นตอนหนึ่งที่ผู้ชายทำกันมากคือการทาสีทินเนอร์กับเฟอร์นิเจอร์ต่างๆ ทินเนอร์ถ้าใช้มากก็อาจจะถึงขั้นเสพติดสารโดยไม่รู้ตัว งานของคนแก่อีกจะเป็นงานตัดกระดาษเป็นชิ้นเล็กๆ สารปรอทที่ฉาบกระดาษด้านหลังจะเป็นอันตรายอย่างยิ่ง และยังทำให้แสงสะท้อนเข้าตาด้วย ซึ่งจะมีผลต่อสายตาของชาวบ้าน

“ชาวบ้านมาหาหมอเป็นโรคมุมแพ้มันมาก ก็เป็นการดูแลรักษาตัวเองตามอาการ” สานิตย์ ชัยชมภู หัวหน้าสถานีอนามัยชุมชนคนกล่าว

สานิตย์เล่าว่าอาการเจ็บป่วยของชาวบ้านโดยทั่วๆ ไปไม่ได้มีอาการรุนแรง รักษาไปตามอาการ เช่น เป็นภูมิแพ้ เป็นหวัด เป็นต้น บางรายที่เป็นหนักๆ เช่นว่าเป็นมะเร็งเสียชีวิตนั้น ก็จะไม่สามารถสรุปได้ว่าเป็นโรคที่เกิดจากการทำงาน

ในงานวิจัยของ สุสัณหา และเบญญา ระบุถึงความเสี่ยงจากการทำงานไม้แกะสลักว่ามีทั้งที่เกิดจากกระบวนการผลิต เช่น ฝุ่น ควัน ความร้อน แสง กลิ่น และขยะ ขณะเดียวกันก็เกิดจากการได้รับอันตรายจากเครื่องจักรและอุปกรณ์จากการทำงาน เช่น ลีว เลื่อย เหล็ก และตะปู พบว่ามีชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่ประสบอุบัติเหตุจนนิ้วขาดบ้าง โดนหุ่นไม้แกะสลักล้มทับร่างกายบ้าง เป็นต้น

ไม่เฉพาะแต่ผู้ทำงานไม้สลักเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบจากการทำงาน คนในครอบครัว คนในชุมชนที่ไม่ได้ทำงานก็ได้รับผลกระทบด้วย อ.สุสัณหาเล่าว่า บ้านที่เลี้ยงเด็กอ่อนจำเป็นต้องผลักเด็กออกจากครอบครัวไปอยู่สถานรับเลี้ยงเด็ก เพราะถ้าอยู่ในบ้าน ในสภาพแวดล้อมที่มีแต่ฝุ่นและกลิ่นสี เด็กก็จะแพ้ง่ายมาก

“งานที่ชาวบ้านทำเป็นงานหนัก ไม่ใช่ในแง่ของงาน แต่เป็นงานหนักในแง่ของผลกระทบทางด้านสุขภาพ เพราะเขาจะต้องเผชิญอยู่กับสภาพแวดล้อม

พวกกลิ่น สี สารเคมีเป็นเวลานาน ซึ่งเมื่อสะสมเป็นเวลานานๆ ก็จะทำให้เกิดโรคสารพัด และยังมีผลต่อสภาพแวดล้อมในชุมชนที่เปลี่ยนไป เช่น บางบ้านมีเตาเผาเพื่อทำให้เนื้อไม้แห้ง ทำให้อากาศเปลี่ยนแปลง ผู้หญิงบางคนที่ทำงานเวลามือและสีโดยเฉพาะสีน้ำมัน น้ำสบู่อ่างก็ไม่ทันใจ ต้องใช้เบนซินล้าง มันทิ้งก็ดมมือ เป็นต้น” อ.สุสัณหา กล่าว

ภายหลังจากที่สังเกตเห็นว่าสภาพการทำงานของชาวบ้าน ประกอบกับการละเลยในเรื่องการดูแลป้องกันในด้านสุขภาพ อ.สุสัณหาจึงเกิดความคิดว่าน่าจะลองชวนชาวบ้านมาทำโครงการวิจัย ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อให้ชาวบ้านเห็นปัญหาของตัวเอง โดยสอดคล้องวิธีการมองเรื่องสุขภาพเข้าไปในชุมชน

เปลี่ยนวิธีคิด สุขภาพมาก่อน เงินทีหลัง

สมพล มะจันทร์ แพทย์ประจำตำบลของสถานีอนามัยขุนคง วิทยกว่า 50 ปี ที่เดิมเคยมีอาชีพทำไม้แกะสลักเล่าให้ฟังว่า อาชีพทำไม้แกะสลักทำให้เขาต้องเจ็บป่วยหนักด้วยโรคหอบหืดอยู่ยาวนานเกือบ 20 ปี

“เวลาอาการหอบหืดกำเริบจะแน่นหน้าอกหายใจไม่ออก ยิ่งเวลาฝนตกอากาศชื้นอาการหอบหืดยิ่งกำเริบ” สมพลเล่าถึงอาการเจ็บป่วยของตนเองที่เกิดจากการสั่งสมมานานว่า โรคหอบหืดเริ่มแสดงอาการชัดเจนราวปี 2530 ตอนนั้นเขามีอายุประมาณ 29 ปี ทำอาชีพแกะสลักไม้มาแล้ว 10 กว่าปี หลังจากนั้นก็ต้องเดินทางไปๆ มาๆ โรงพยาบาลมหาราชน (โรงพยาบาลสวนดอก) จังหวัดเชียงใหม่เกือบทุกอาทิตย์เพื่อรับการรักษา เสียค่าใช้จ่ายทั้งค่ายา ค่ารักษาพยาบาล และค่าเดินทางโดยเฉลี่ยอาทิตย์ละ 400-500 บาท ตกเดือนละ -2,000 บาท ช่วงเจ็บป่วยแรกๆ ก็ยังคงทำงานอาชีพไม้แกะสลักอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งมีที่มพยาบาลของอาจารย์สุสัณหา มาทำวิจัยในหมู่บ้าน เขาและคนในชุมชนก็เริ่มต้นตัวมากขึ้นว่าการหาเงินที่มากขึ้นไม่ได้ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นเลย

“การทำงานวิจัยของเราใช้หลักการการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่การมองปัญหา เมื่อชาวบ้านรู้ปัญหาของตัวเอง เขาจะเกิดการเปลี่ยนแปลงและตระหนักว่าต้องดูแลสุขภาพของตนเอง” อาจารย์สุสัณหา หัวหน้าโครงการวิจัย “การพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองของแรงงานนอกระบบ งานไม้แกะสลักในเรื่องในสภาพการทำงานและสุขภาพ” เล่าให้ฟัง

หัวใจสำคัญของโครงการวิจัยได้รับทุนสนับสนุนการทำงานวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) คือ การนำแนวคิดด้านสุขภาพเข้าไปในชุมชน นั่นคือให้ชาวบ้านเกิดการวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบสุขภาพของตนเองมากกว่าที่จะมีความคิดแต่เพียงการหารายได้เพียงด้านเดียว ซึ่งเดิมก่อนหน้านี้จะมีโครงการวิจัย วิธีคิดของชาวบ้านที่มีอาชีพไม้แกะสลัก การหารายได้เนื่องจากแรงบีบรัดทางเศรษฐกิจที่จะต้องส่งลูกเรียน ใช้หนี้สินบ้าง ดังนั้น อ.สุสัณหายอมรับว่าไม่ใช่เรื่องง่ายนัก ที่จะปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนที่ยังใจเข้าออกเป็นการหาเงินอยู่กับการเร่งผลิตชิ้นงานในแต่ละวัน จนแทบไม่มีเวลาแม้แต่จะไปวัด อันเป็นแหล่งที่จะกลมกล่อมจิตใจให้ชาวบ้านกลับมาอยู่กับตัวเอง และมีชีวิตที่สมถะพอเพียงมากขึ้น หรือพักผ่อนรื่นรมย์บ้าง

ชาวบ้านตำบลขุนคองก็ไม่ต่างจากคนในเมือง และชาวบ้านอื่นทั่วไปที่ถูกระหน่ำจากการเร่งพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงที่เศรษฐกิจจุม 10 กว่าปีก่อน อาชีพหัตถกรรมไม้แกะสลักทำให้ชาวบ้านมีเงินทองใช้ ใครขยันคนนั้นก็ได้เงิน ยิ่งทำให้ชาวบ้านแทบจะไม่คิดห่วงใยสุขภาพของตนเอง เจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ ก็หายากิน รักษาไปตามอาการ ไม่แม้แต่จะอุกคิดว่าสิ่งที่ทำซ้ำๆ อยู่ทุกวันจะกลายเป็นปัญหาสุขภาพระยะยาว และเงินที่หามาได้ในช่วงวัยหนุ่มนั้นจะกลายเป็นเงินที่ต้องจ่ายในอนาคต และบางที่อาจต้องจ่ายมากกว่าที่หามาได้เสียด้วยซ้ำ

“เราไม่ได้มองแต่ปัญหา แต่เราต้องมองว่าชาวบ้านเขามีศักยภาพด้วย ต้องเอาทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม แล้วปล่อยให้ชาวบ้านคิดเองให้ได้ เมื่อเห็นปัญหาด้วยตัวเขาเอง เขาจะปรับเปลี่ยน” อ.สุสัณหาเล่าต่อ

กระบวนการทำงานวิจัยจึงเริ่มต้นด้วยการให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัยเอง คือ ไปติดตามผลกระทบสุขภาพ โดยใช้เยาวชนเข้าไปเก็บข้อมูลถามพ่อแม่ของเขาเอง เพราะถ้าเริ่มจากผู้ใหญ่นั้นค่อนข้างยาก เนื่องจากทุกลมหายใจเข้าออกคือ “ชิ้นงาน” กระบวนการทำงานวิจัยจะทำให้ชุมชนเรียนรู้ปัญหาสุขภาพของตนเอง เห็นว่าอะไรเป็นปัญหา และเริ่มสนใจที่จะแก้ปัญหสุขภาพ

สมพลเล่าว่า เขาใช้ตัวเขาเองเป็นบทเรียนให้แก่คนอื่น ๆ ในชุมชน เพราะจริงๆ แล้วสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนนั่นคือ ค่าใช้จ่ายสุขภาพที่เกิดขึ้น เมื่อเทียบกับรายได้ที่หามาได้ในแต่ละเดือนนั้นไม่คุ้มกันเลย เช่นตัวเขาเองช่วงที่ทำงานหนักมากๆ มีรายได้ประมาณเดือนละ 6,000-7,000 บาท แต่ต้องแลกกับความเจ็บป่วยที่เรื้อรัง และค่าใช้จ่ายเพื่อดูแลสุขภาพของตนเองปีหนึ่งไม่ต่ำกว่า 20,000

“พอได้เข้าร่วมกระบวนการกับโครงการวิจัย ทำให้ผมเห็นความสำคัญจะป้องกันตัวเองมากขึ้น เริ่มจากมีผ้าปิดจมูกเวลาที่ต้องแกะสลัก และหาผ้ามากันฝุ่นไม่ให้พัดไปในบริเวณตัวบ้านเวลาที่ลมพัดมา และตอนฝนตก อากาศชื้นก็พยายามหลีกเลี่ยงไม่ทำงานแกะสลัก เพราะจะแพ้ง่ายมาก เวลาที่หอบหืดขึ้นต้องรีบกินยาโดยทันที”

ปัจจุบันสมพลมีอาการดีขึ้น และกลายเป็นวิทยากรประจำตำบลที่คอยตระเวนไปตามชุมชนเพื่อบอกเล่าประสบการณ์ของตนเองกับคนอื่นๆ ในชุมชน และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงาน การหาเครื่องช่วยป้องกันก็ช่วยทำให้โรคหอบหืดของสมพลดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และค่าใช้จ่ายก็ลดลง ปัจจุบันเขาแทบไม่ต้องกินยาดังกล่าวแล้ว ยกเว้นเวลาที่อากาศชื้นมากๆ เท่านั้น และยังคงทำอาชีพไม้แกะสลักควบคู่กับการเป็นแพทย์ประจำตำบลจนคงไปด้วย

เมื่อโครงการวิจัยเสร็จสิ้นในระยะที่ 1 (ปี 2547) ชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันในการตั้ง “คณะกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้ทำงานไม้แกะสลัก” ที่ประกอบด้วยตัวแทนจากทุกกลุ่มในชุมชน ทั้งผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ครู เยาวชน และวิทยุชุมชน ขึ้นมาทำหน้าที่เฝ้าติดตามผลกระทบสุขภาพ และรณรงค์ให้กลุ่ม

ผ้าปิดจมูกอาจจะทำงานให้ไม่ถนัดนัก
แต่ก็เป็นอุปกรณ์ป้องกันฝุ่นที่ได้ผลดี

แรงงานมีความตื่นตัวต่อการดูแลตนเอง

“สิ่งที่ได้จากการทำงานวิจัยแรกคือ เขาเริ่มเห็นปัญหา เห็นแนวทางที่จะแก้ปัญหาผลกระทบต่อสุขภาพ ซึ่งไม่ใช่ต่อตัวเองเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงคนที่อยู่ในชุมชนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพนี้ด้วย” อ.สุสัณหาเล่า

แม้ว่าการทำวิจัยในระยะแรก ชาวบ้านที่มีอาชีพไม้แกะสลักยังไม่ทั้งหมด แต่ในส่วนของผู้นำชุมชนก็เริ่มต้นแล้ว ดังนั้นโครงการจึงมีการขยับต่อโดยในปีที่ 2 เน้นที่การรณรงค์ให้คนทั้งชุมชนร่วมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจริงจัง

เปลี่ยนความคิดจากผู้นำ

การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชน โดยเฉพาะในชุมชนภาคเหนือ นั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเชื่อผู้นำชุมชนค่อนข้างมาก ดังนั้นคณะวิจัยพยายามดึงผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ผู้ใหญ่บ้านของแต่ละหมู่บ้านซึ่งมีทั้งหมด 9 หมู่บ้านในตำบลขุนคอง และกำนันตำบลขุนคองเข้ามาร่วมกระบวนการ และแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน

“การใช้วิธีให้ผู้ใหญ่บ้าน กำนันเข้ามาร่วมโครงการ เพราะลูกบ้านจะเชื่อ ผู้ใหญ่บ้านและกำนันจะต้องทำเป็นตัวอย่างให้ลูกบ้านเห็นก่อน ชาวบ้านจะเริ่มทำตามเอง” ทองคำ ทอนทะษร กำนันตำบลขุนคองคนปัจจุบันให้ความเห็นกรณีที่มีการดึงผู้นำชุมชนทั้ง 9 หมู่บ้านในตำบลขุนคองมาร่วมโครงการ ไม่จำเพาะแต่บ้านถวาย และบ้านต้นแก้ว

“ถ้าให้นักวิชาการไปพูด ชาวบ้านก็ไม่เชื่อ” อ.สุสัณหาเล่าถึงความคิดที่ดึงผู้นำชุมชนเข้าร่วมการทำงานวิจัย หลังจากที่ได้แกนนำรับรู้ถึงอันตราย ขั้นตอนการผลิตที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ก็จะมีการนำข้อมูลนี้คืนกลับไปสู่ชุมชนระหว่างนั้นทางโครงการก็มีการพัฒนาคู่มือการรณรงค์ไปพร้อมกันด้วย คู่มือไหนที่ทดลองใช้แล้วไม่น่าสนใจ ก็จะมีการปรับแก้ไปพร้อมๆ กับชาวบ้าน

สุวรรณ ภิริ อุตสาหกรรมตำบลขุนคองที่เข้าร่วมโครงการตั้งแต่เริ่มต้นแล้วว่า “ช่วงแรกๆ ชาวบ้านทำงานก็ไม่ชอบใส่เครื่องป้องกันตนเอง ไม่ใส่หน้ากาก ไม่ใส่ถุงมือ ส่วนขยะ เช่น กระจ่องสีก็ทิ้งกันไปเรื่อย เพราะยังไม่ตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมี และอันตรายที่พวกเขาจะได้รับในระยะยาว”

แต่ผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมโครงการจะสามารถเข้าไปคุยกับลูกบ้านของตนเองได้ เมื่อเขาเริ่มตระหนักถึงอันตรายจากการที่ไม่ป้องกันตนเองจากสารเคมี โดยเฉพาะพวกทินเนอร์ แอลกอฮอล์ และฝุ่นที่เกิดจากการขัดไม้ เขาก็จะโน้มน้าวใจลูกบ้านให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ ระยะเวลาประมาณกลางปี เป็นต้นมา ชาวบ้านเริ่มใส่หน้ากาก ถุงมือ ส่วนขยะจำพวกกระจ่องสี กระจ่องทินเนอร์ ก็ติดต่อบริษัทจากภายนอกให้มารับซื้อ

สุวรรณเล่าว่าในตอนนั้นผู้ใหญ่บ้านจะร่วมกับเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยไปเยี่ยมเยียนลูกบ้านทุกสัปดาห์ โดยแต่ละครั้งของการเยี่ยมเยียนก็จะรณรงค์ให้ความรู้ถึงพิษภัยอันตราย ความเจ็บป่วยที่จะเกิดขึ้นจากการทำงาน มีการประชาสัมพันธ์ให้ลูกบ้านเห็นถึงอันตรายที่มองไม่เห็น

ชาวบ้านเริ่มจะอยากรู้มากขึ้นว่าในแต่ละขั้นตอนการผลิตไม้แกะสลักอะไรบ้างที่เป็นอันตราย มีผลกระทบต่อสุขภาพอย่างไร ตอนนั้นทางโครงการจากคณะพยาบาล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็มาช่วยพัฒนาคู่มือสำหรับนำไปใช้ในการรณรงค์พูดคุยกับชาวบ้าน คู่มือดังกล่าวจะทำร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เมื่อผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านเอาไปใช้ แล้วรู้สึกไม่สอดคล้องกับชุมชนก็จะมาเสนอให้ปรับเปลี่ยนได้ โดยเฉพาะภาษาที่เป็นวิชาการ

สุวรรณเล่าต่อว่า การปรับเปลี่ยนของชาวบ้านนั้นเป็นลักษณะค่อยๆ เปลี่ยน และสิ่งที่จะทำให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตัวมากที่สุดคือ “ต้องเห็นตัวอย่างและกระทบความรู้สึกแรงๆ เช่น กรณีประสบอุบัติเหตุหรือเสียชีวิตจากการทำงาน” ดังนั้นชาวบ้านจึงมีการแลกเปลี่ยนกับที่มวิจัยที่จะนำกรณีศึกษาของคนที่ได้รับผลกระทบสุขภาพจากการทำงาน เช่น กรณีผู้ที่ได้รับอุบัติเหตุจากการทำงานจนนิ้วขาด ผู้ใหญ่บ้านซึ่งป่วยเป็นโรคเรื้อรังถึงขั้นทวาร ไม่สามารถนั่งทำงานได้ เป็นต้น

กิจกรรมรณรงค์นั้น อ.สุสันหาเล่าว่า เป็นสี่สัปดาห์ที่ชาวบ้านจะร่วมกันคิดค้น และออกแบบเองให้เหมาะกับท้องถิ่นของตน เช่นว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะให้ความเคารพและศรัทธาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ดังนั้นในช่วง 60 ปีครองราชย์ ชาวบ้านก็คิดออกแบบจัดงานใหญ่เพื่อรณรงค์ประเด็นสุขภาพของแรงงานขึ้นมาในชุมชน จัดงานในชื่อว่า “เปิดใจในหลวง ห่วงใยสุขภาพ” ซึ่งในงานนั้นได้ผลดีและเป็นการเปลี่ยนบ้านถวายเป็นภาพลักษณ์อีกแบบหนึ่ง จากที่ทุกปีเคยจัดงานส่งเสริมการซื้อขายสินค้า ส่งเสริมการท่องเที่ยว ก็กลายเป็นงานรณรงค์เพื่อให้ชาวบ้านหันมาใส่ใจสุขภาพแทน ซึ่งมีมิติใหม่ที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนมุมมองความคิดของชาวบ้านโดยแท้

โรงเรียน - อบต. - สถานีอนามัย - ผู้ประกอบการช่วยกัน

ความต่อเนื่องของการขยายความคิดเรื่องสุขภาพ และได้นำเรื่องการประชุมผลกระทบต่อด้านสุขภาพเข้ามาใช้ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง แกนกลางที่จะทำให้มีติดังกล่าวเคลื่อนไปอย่างต่อเนื่องอยู่ที่หน่วยงานสำคัญในท้องถิ่น เช่น โรงเรียน อบต. สถานีอนามัย และที่ขาดไม่ได้คือ ผู้ประกอบการ (หมายถึงเจ้าของโรงงาน) ทั้งหลายต้องให้ความร่วมมือด้วย

“เราเน้นให้เด็ก เยาวชน เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการดูแลสุขภาพ เข้าร่วมอบรมความรู้เกี่ยวกับโรคที่เกิดขึ้นจากการทำงานไม้แกะสลัก เมื่อเด็กๆ ทราบผลกระทบ เด็กๆ จะเป็นตัวสื่อสารไปถึงพ่อแม่ ญาติพี่น้องของตนเองอีกทอดหนึ่ง เมื่อเด็กพูด ผู้ใหญ่จะเปลี่ยน” วชิรินทร์ บุญเรือง ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านต้นแก้ว ที่เข้าร่วมเป็นหนึ่งในคณะกรรมการสุขภาพของชาวตำบลขุนคอง เล่าถึงการที่โรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมดังกล่าว

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านต้นแก้วมีการจัดการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องในเรื่องโรคภัยและพิษภัยจากสารเคมีที่เกิดจากการทำงานไม้แกะสลัก และยังมีส่วนร่วมในการรณรงค์ให้ข่าวสารกับชุมชน เช่น การจัดบอร์ดนิทรรศการในบริเวณสนามกีฬาของโรงเรียน ซึ่งก็คือสนามกีฬาของคนในชุมชนด้วย ชาวบ้าน

จะเข้ามาเล่นกีฬาในสนามนี้อยู่แล้ว การทำงานอย่างต่อเนื่อง ทำให้ได้ความรู้ ความเข้าใจมากขึ้น

ในส่วนของสถานีอนามัยตำบลขุนคอง เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยจะร่วมกับ ผู้ใหญ่บ้านเดินสายไปเยี่ยมลูกบ้าน และสถานประกอบการขนาดเล็ก ด้วยการ ตรวจสุขภาพ พร้อมกับแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับการป้องกันตนเองจากการทำงาน เช่น ทำนั้ง ทำยืนที่ถูกวิธีในการทำงานไม้แกะสลัก การสวมหน้ากาก ถุงมือ ใส่เสื้อแขนยาวในขั้นตอนการผลิตที่ต้องใช้สารเคมี เช่น สี ทินเนอร์ แล็กเกอร์ และแอลกอฮอล์

“จากการที่ไปคุยกับชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ช่วงปีที่ 2 ของการรณรงค์ ให้ความรู้ ชาวบ้านเริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เมื่อก่อนเขาก็จะบ่นว่าใส่ผ้าปิด จมูกแล้วร้อนทำงานไม่สะดวก หรือใส่ผ้าปิดจมูกเหมือนกันแต่ใส่ไม่ถูกวิธี เช่น ตอนทำงานเขาก็จะสวมผ้าปิดจมูก แต่พอพักเที่ยงถอดผ้าปิดจมูกเพื่อกินข้าว กลับแขนไว้บริเวณที่มีฝุ่นมาจับได้ง่าย กลับมาทำงานอีกทีก็เอาผ้าที่เต็มไปด้วยฝุ่นมาใช้ซีก ก็เท่ากับว่าไม่ได้ป้องกันอะไรเลย บางรายก็อ้างว่าถ้าใส่ถุงมือ ทำงานสี จะทำให้ไม่สะดวกเพราะเป็นงานละเอียด ต่อมาชาวบ้านเริ่มตระหนัก มากขึ้นว่าขั้นตอนที่เป็นอันตราย เขาก็จะใส่เครื่องป้องกันเป็นระยะๆ” เจ้าหน้าที่ สถานีอนามัยขุนคองเล่าให้ฟังถึงกระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชาวบ้าน ภายหลังจากที่ใช้กระบวนการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพเข้าไปในชุมชน

ทุกๆ วันงานหลักของสถานีอนามัย เปรียบเสมือนคนที่ต้องเฝ้าระวัง ปัญหาผลกระทบสุขภาพของคนในชุมชน ซึ่งเธอบอกว่าแม้จะมีการรักษาตาม อาการ แต่ทางสถานีอนามัยก็พยายามทำสถิติความเจ็บป่วยของคนในชุมชน อย่างต่อเนื่อง และเธอยังเห็นว่าถ้าชาวบ้านไม่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ในระยะยาว คงไม่จำเป็นต้องจ่ายเงินเพื่อดูแลสุขภาพตนเองอย่างหนัก

บทบาทที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง และยังสามารถนำงบประมาณมาใช้ได้ คือ อบต. สุวรรณเล่าว่าภายหลังการรณรงค์และจัดทำแผนการดูแลสุขภาพ ตำบลขุนคองแล้ว ชาวบ้านก็พยายามเขียนโครงการของบจาก อบต. มาจัดการ เรื่องขยะ หลังจากนั้นเมื่อ อบต.ขุนคอง เห็นความสำคัญก็นำเรื่องสุขภาพไป

บรรจุไว้ในแผนของ อบต. อีกด้วย จากเดิมที่เคยนำงบประมาณไปใช้ในแง่ของ การพัฒนาทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว หรือไปใช้สิ่งปลูกสร้างโดยไม่จำเป็น

วิฤตชุมชน สื่อสารเพื่อสุขภาพ

ระหว่างการทำงานไม้แคะสลัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องใช้สมาธิจดจ่อ กับการทำงาน จากงานศึกษาวิจัยของคณะวิจัยพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้เวลา โดยเฉลี่ยวันละไม่ต่ำกว่าวันละ 8-10 ชั่วโมงในการทำงาน การใช้สมาธิ ต้องฟัง สายตาอยู่กับชิ้นงาน ทำให้สื่อทีวี แม้จะทรงพลังสำหรับชาวบ้านทั่วไป แต่กลับ ไม่ใช่สื่อที่เหมาะสมกับชาวบ้านกลุ่มนี้ สื่อที่ชาวบ้านนิยมกลับเป็นเสียงตามสาย จากหอกระจายข่าว และวิทยุ

“เราผลิตทีวีที่ดีขึ้นมาเหมือนกัน แต่ชาวบ้านเขาจะไม่มีเวลาดูเลย เพราะ เสร็จจากภาระกิจงาน เขาก็อยากจะนอนพักผ่อนแล้ว ทีวีดีเราจะใช้ตามเวที ประชุมสัมมนา และได้ผลดีคือนำไปเปิดในสถานีอนามัย ระหว่างที่ชาวบ้าน เขามารอเพื่อตรวจรักษา” อ.สุทัศน์หาวีเคราะห์ให้ฟัง

ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน จึงมักใช้หอกระจายข่าวของหมู่บ้านในการรณรงค์ ให้ความรู้ด้านสุขภาพกับชุมชน อย่างไรก็ตามการใช้หอกระจายข่าวตลอดเวลา นั้นเป็นไปได้ เพราะเสียงจะรบกวนชุมชนและนักท่องเที่ยว จนกระทั่งชุมชน ในตำบลขุนคองร่วมกับเจ้าอาวาสวัดเดชดำรง ตำบลขุนคอง ก่อตั้ง “สถานีวิทยุ ชุมชนคนหางดง” ขึ้นมาในปี 2548 คลื่นความถี่ 90.5 MHz และมีการจัดตั้ง อาสาสมัครจัดรายการวิทยุชุมชน สื่อวิทยุชุมชนจึงกลายเป็นที่นิยมของผู้ทำงาน ไม้แคะสลักอย่างมาก

สถานีวิทยุชุมชนคนหางดง ก่อตั้งด้วยเงินทอดผ้าป่าเพียง 30,000 บาท ก่อตั้งมาจากชาวบ้านในตำบลขุนคองไม่เฉพาะแต่ชาวบ้านที่มีอาชีพแคะสลักไม้ เท่านั้น ความจริงกลุ่มชาวบ้านที่ตื่นตัวและก่อตั้งสถานีวิทยุชุมชนดังกล่าวเป็น กลุ่มชาวบ้านที่อยู่ในเครือข่ายการจัดการน้ำ และการจัดการขยะในเขตอำเภอ หางดงทั้งอำเภอ มีคณะกรรมการบริหารสถานีวิทยุชุมชนที่ประกอบด้วยหลาย

ภาคส่วน เช่น เจ้าอาวาสวัดเดชดำรง กรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เช่น อดีตกำนันสุวรรณ โปธิ ซึ่งเป็นคณะกรรมการส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้ทำงานไม้แกะสลัก ก็เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการของสถานีวิทยุชุมชนด้วย มีผลทำให้มีการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการณรงค์ด้านสุขภาพเข้าไปในวิทยุชุมชน และยังมีภารกิจดีเจวิทยุชุมชนไปร่วมฝึกอบรบความรู้เกี่ยวกับสุขภาพของคนทำงาน ให้มาช่วยเผยแพร่ต่ออีกทอดหนึ่ง

“เราส่งเยาวชนจากโรงเรียนบ้านต้นแก้ว เข้าไปร่วมอบรมเพื่อเป็นนักจัดรายการวิทยุชุมชนร่วมกับสถานี จนกระทั่งเกิดดีเจขึ้นมา วิทยุชุมชนจะเข้ามาช่วยรณรงค์เรื่องสุขภาพของผู้ใช้แรงงานได้มาก” กำนันทองคำพูดถึงความสำคัญของวิทยุชุมชน

ช่วงแรกๆ ทางโครงการวิจัยจัดทำซีดีเสียงให้ความรู้ด้านสุขภาพกับชุมชนส่งผ่านสถานีวิทยุชุมชนคนหางดง ต่อมาก็เริ่มมีการพลิกแพลง คิดค้นการสื่อสารที่เข้าถึงชาวบ้านมากขึ้น โดยการเชิญศิลปินพื้นบ้านมาคิดค้นละครวิทยุขึ้นมา

“ได้ผลดีมาก เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ชอบอะไรที่เป็นวิชาการ”

อ. สุสันหาช่วยเสริม

ปัจจุบันชาวบ้านยังคงใช้สถานีวิทยุชุมชนอย่างต่อเนื่องในการสื่อสารด้านสุขภาพให้แก่ผู้ใช้แรงงานอย่างต่อเนื่อง โดยโรงเรียนก็จะเข้ามาช่วยเสริมฝึกดีเจรุ่นใหม่ๆ ไปให้สถานีวิทยุชุมชนไม่ขาด การเข้าไปจัดรายการจะมีการนำข้อมูลความรู้เกี่ยวกับสุขภาพไปเผยแพร่ให้ชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง

อ. สุสันหาเห็นความเห็นต่อบทบาทของวิทยุชุมชนว่า “สิ่งที่เราคาดหวังคือ เมื่อชาวบ้านรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ตอกย้ำอย่างต่อเนื่อง เขาจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรม”

อย่างไรก็ตาม สถานีวิทยุชุมชนก็เผชิญกับโจทย์ที่ทำหลายเรื่องเนื่องจากกฎหมายยังไม่รับรอง ขณะเดียวกัน เสออากาศของสถานีก็ต่ำกว่าเสออากาศของสถานีหลักของภาครัฐและเอกชนอย่างมาก มีผลทำให้เกิดคลื่นแทรกอยู่เป็นประจำ

วิทยุชุมชนแหล่งสารระด้านสุขภาพของชาวบ้านถวาย

โจทย์ท้าทาย

“ตอนนี้ไม่ได้แกะสลักแล้ว เพราะทำไม่ไหว อายุมากขึ้นสายตาก็ไม่ดี นั่งนานๆ ก็ปวดหลัง ปวดเอวไปหมด จะอาศัยคนหนุ่ม อย่างลูกหลานก็ไปเรียนหนังสือในเมืองหมด เขาทำงานได้เงินเดือนสูงๆ ไม่ต้องทำงานหนัก สบายกว่า จึงไม่มีใครสืบทอดวิชา ก็เลยเปลี่ยนไปรับซื้อหุ่นไม้แกะสลักจากแถวลำพูนบ้าง ลำปางบ้าง เราก็แค่จ้างคนในบ้านมาทาสี และทำชิ้นตอนอื่นๆ ต่อ” วิเชียร ญาติจอมอินทร์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านถวายนคนปัจจุบันเล่าให้ฟังถึงสถานการณ์ที่เริ่มเปลี่ยนไปของคนบ้านถวายน

เมื่อเริ่มหาคนทำแกะสลักยากมากขึ้น รวมไปถึงคนที่รับจ้างทาสี ลงรัก ปิดทอง ก็จะมีแต่คนที่มีอายุวัยกลางคนเป็นส่วนใหญ่ คืออายุระหว่าง 30-55 ปี ส่วนคนรุ่นใหม่ที่จะมาสืบทอดอาชีพของพ่อแม่เป็นไปได้ยาก เนื่องจากชาวบ้านนิยมส่งลูกหลานเรียนหนังสือสูงๆ จึงพบว่าชาวบ้านถวายนจำนวนไม่น้อยที่เริ่มเปลี่ยนบทบาทจากผลิตเอง จำหน่ายและขายส่งเอง กลายเป็นผู้ประกอบการมากขึ้น คือเป็นคนหาออเดอร์สินค้า และกระจายงานเป็นส่วนๆ ให้กับแรงงาน ซึ่งส่วนใหญ่มักจะไปรับแรงงานข้ามชาติมาทำงานที่คนบ้านถวายนไม่ทำกันแล้ว แนวโน้มของการขยายตัวของแรงงานก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

โจทย์ใหม่ที่ท้าทายชุมชนบ้านถวายนและคณะกรรมการฯ คือ การทำงานรณรงค์เรื่องสุขภาพกับแรงงานข้ามชาติ จุดยืนที่เปลี่ยนไปจากการเป็นผู้ผลิต มาสู่การเป็นผู้ประกอบการ การผลักดันให้เกิดสถานประกอบการตัวอย่างที่คำนึงถึงสุขภาพของผู้ใช้แรงงานที่ไม่ใช่คนในครอบครัวเดียวกัน จึงเป็นแนวคิดที่เริ่มพูดคุยกันมากขึ้นในหมู่คณะกรรมการฯ

อย่างไรก็ตาม แนวคิดจะทำสถานประกอบการต้นแบบ ซึ่ง อ.สุทัศน์หา ยอมรับว่ายากมาก ยังทำได้แค่แนวคิด เพราะการลงทุนทำสถานประกอบการให้ปลอดภัย มีสภาพแวดล้อมที่ดี ต้องใช้เงินลงทุนค่อนข้างสูงสำหรับชาวบ้าน เช่น มีสถานประกอบการแห่งหนึ่งคิดที่จะแก้ปัญหาเรื่องฝุ่นจากการแกะสลักไม้ ด้วยการจะสร้างโรงเรือนอีกโรงสำหรับเป็นที่เก็บฝุ่นโดยเฉพาะ เมื่อฝุ่นจากการ

แกะสลักไม้ฟุ้งขึ้น เขาก็จะใช้น้ำพ่น และใช้พัดลมขนาดใหญ่เป่าให้ฝุ่นไปอยู่อีก
โรงหนึ่ง เมื่อต้องลงทุนสูง โครงการดังกล่าวก็ยังคงชะลอออกไปก่อน เป็นต้น
แต่สิ่งที่สถานประกอบการเริ่มได้เลยก็คือ การกระตุ้นให้คนงานใส่เครื่องมือ
ป้องกันเวลาทำงาน เช่น ผ้าปิดจมูก สวมถุงมือ ใส่เสื้อแขนยาว การทำท่าให้
ถูกวิธี

นอกเหนือจากปัญหาแรงงานข้ามชาติที่ขยายตัวมากขึ้นแล้ว ปัญหา
ใหม่ๆ ที่ชุมชนต้องลุกขึ้นมาจัดการในด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพคือ ปัญหา
ที่มาจากโรงงานขนาดใหญ่ที่เป็นของนายทุนจากภายนอกที่เข้ามาตั้งอยู่รอบๆ
ชุมชน โดยโรงงานเหล่านี้จะรวบรวมสินค้าของชาวบ้านไปอีกทอดหนึ่ง เพื่อส่ง
ไปขายยังต่างประเทศ ส่วนใหญ่โรงงานจะเน้นผลิตเฟอร์นิเจอร์ชิ้นใหญ่ ส่วน
งานแกะสลักก็จะรับซื้อจากชาวบ้าน ซึ่งขั้นตอนของการทำเฟอร์นิเจอร์ไม้ก็มี
การพัฒนาเทคนิคใหม่ๆ มากขึ้น มีการใช้สารเคมีชนิดใหม่ เช่น การใช้สารเคมี
เพื่อฟอกไม้ให้ขาว “เวลาทำสี เขาจะเทน้ำชะล้างสีลงในลำน้ำแม่ตาช้างที่ไหล
ผ่านหมู่บ้าน อันตรายมาก เรามองดูอยู่และเห็นว่าน้ำเริ่มเสีย” สุวรรณเผยถึง
อันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่กำลังคืบคลานเข้ามา ซึ่งเขา
เชื่อว่าจะเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคต

ฉันเดินทางออกจากบ้านถวาย พร้อมกับผ่านโรงงานขนาดใหญ่ที่ตั้ง
เรียงรายอยู่รอบชุมชน สภาพของโรงงานดูไม่ต่างจากสภาพของโรงงาน
อุตสาหกรรมจำนวนมากที่ตั้งโอบล้อมชุมชนชนบทในภาคเหนือ โรงงานที่มี
ความสัมพันธ์กับชุมชนเพียงแค่ว่า “การซื้อขายสินค้า” แต่ความสัมพันธ์เชื่อมโยง
กับชุมชนในมิติอื่นๆ แทบจะไม่มีเลย ความยากลำบากในการตั้งโรงงานที่เป็น
คนจากภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน ให้เห็นถึงปัญหาผลกระทบด้าน
สุขภาพและสิ่งแวดล้อม จึงนับเป็นโจทย์ท้าทายชุมชนเช่นกัน

เอกสารประกอบการเขียน

1. งานวิจัย “การพัฒนาศักยภาพ การดูแลสุขภาพตนเองของแรงงานนอกระบบ งานไม้แกะสลักระยะที่ 1” โดย สุสัณห ยิ้มแย้ม และคณะ/สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), มีนาคม 2547

2. งานวิจัย “การพัฒนาศักยภาพการดูแลสุขภาพตนเองของผู้ทำงานไม้แกะสลักระยะที่ 2 การมีส่วนร่วมชุมชน” โดย สุสัณห ยิ้มแย้ม และคณะ/สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ธันวาคม 2549

3. สภาพการทำงานและปัญหาสุขภาพของผู้ทำงานไม้แกะสลัก, สุสัณห ยิ้มแย้ม และเบ็ญจา จริภัทรพิมล, วารสารสภาการพยาบาล ปีที่ 22 ฉบับที่ 4, ตุลาคม-ธันวาคม 2550

ทุ่งกุลาในวันโลกร้อน กับทางรอดสุขภาพ

โดย อรุณี เอี่ยมศิริโชค
ภาพ กลุ่มนิเวศวัฒนธรรม

จะมีสักกี่คนที่รู้ว่า ความหอม อ่อนนุ่ม และรสชาติแสนอร่อยของข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมไทยที่ครองความนิยมจนกลายเป็นข้าวส่งออกที่มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก และมีฐานกำลังการผลิตสำคัญอยู่ที่ทุ่งกุลาร้องไห้ กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่

ทุ่งกุลาร้องไห้ครอบคลุมพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 5 จังหวัด ได้แก่ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม สุรินทร์ ยโสธร และศรีสะเกษ ในจำนวนพื้นที่ทั้งหมดร้อยละ 60 ปลูกข้าวหอมมะลิ หรือข้าวขาวดอกมะลิ 105 ขนาดใหญ่ที่สุดในโลกถึง 1,276,000 ไร่ แต่ปัจจุบันชุมชนชาวนาแห่งนี้กำลังตกอยู่ในพื้นที่เสี่ยงทั้งภัยแล้งและอุทกภัย อันเนื่องมาจากการภาวะโลกร้อน (Global Warming) ปรากฏการณ์หนึ่งของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ (Climate Change)

ภาวะโลกร้อนมาเยือนทุ่งกุลาร้องไห้

ดร.วิเชียร เกิดสุข จากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น และคณะ ศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศที่มีต่อวิถีชีวิตชาวนาทุ่งกุลาร้องไห้ พบว่า ปริมาณน้ำฝนในรอบ 10 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2537-2547 จากสถานีตรวจอากาศของกรมอุตุนิยมวิทยาที่อยู่ใกล้เคียงทุ่งกุลาร้องไห้ของทุกสถานีมีปริมาณต่ำกว่าค่าเฉลี่ยที่ผ่านมา บางพื้นที่ไม่มีฝนเลย ขณะเดียวกัน ความเสี่ยงของการเกิดน้ำท่วมยังเพิ่มสูงขึ้น และความยาวนานของการเกิด

น้ำท่วมในทุ่งกุลาร้องไห้มีค่าเฉลี่ยยาวนานกว่าเดิม คือ จากที่เคยท่วมไม่เกิน 1 สัปดาห์ ก็สามารถระบายน้ำออกได้หมด แต่ช่วงหลังน้ำท่วมขังยาวนานเฉลี่ยถึง 1 เดือน

ความแปรปรวนของภูมิอากาศที่มีมากขึ้นในทุ่งกุลาร้องไห้ ทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีพื้นที่เสี่ยงภัยอยู่ 3 ระดับ คือ เสี่ยงภัยแล้งปานกลาง เสี่ยงภัยแล้งน้อย และเสี่ยงภัยแล้งน้อยมาก พื้นที่เสี่ยงภัยแล้งปานกลางจะอยู่ทางตะวันตกของพื้นที่ ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม พื้นที่เสี่ยงภัยแล้งน้อยจะอยู่ในเขตจังหวัดสุรินทร์ ยโสธร ศรีสะเกษ และอำเภอพนมทราย จังหวัดร้อยเอ็ด สำหรับพื้นที่เสี่ยงภัยน้อยมากจะอยู่ใกล้แม่น้ำ ลำห้วย ส่วนพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยจากการศึกษาโดยใช้ข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียมย้อนหลัง 3 ปี (พ.ศ.2544-2546) ชี้ให้เห็นว่า พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ที่เกิดน้ำท่วมซ้ำซากจะอยู่บริเวณใกล้แม่น้ำ และในพื้นที่เดียวกันมักจะประสบภัยพิบัติทั้งน้ำท่วมและฝนแล้ง เพียงแต่ระดับความรุนแรงของการเกิดภัยพิบัติจะแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่และแต่ละปี

ผลของการศึกษา พบอีกว่า พื้นที่ที่เกิดภัยพิบัติทั้งน้ำท่วมและภัยแล้งมักทับซ้อนกันอยู่ ไม่สามารถแยกพื้นที่น้ำท่วมและภัยแล้งได้ชัดเจนว่า พื้นที่ที่เกิดน้ำท่วมแล้วจะไม่เกิดภัยแล้ง หรือพื้นที่ที่เกิดภัยแล้งแล้วจะไม่เกิดน้ำท่วมร้อยละ 56.37 ของเกษตรกรทั้งหมดจึงมักจะประสบภัยพิบัติทั้งน้ำท่วมและภัยแล้ง ที่เหลือประสบภัยพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเทียบจากภัยพิบัติในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา

ขณะที่ ศุภกร ชินวรรณ ผู้ประสานงานเครือข่ายงานวิเคราะห์วิจัยและฝึกอบรมการเปลี่ยนแปลงของโลกแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (START) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้กล่าวถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงต่อประเทศไทย ไว้ในหนังสือปลาจะกินดาว เล่ม 6 ว่า ศูนย์ฯ ได้ดำเนินการศึกษาในพื้นที่เขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง จากการจำลองสภาพภูมิอากาศโดยใช้แบบจำลองทางคณิตศาสตร์ ซึ่งพัฒนาโดยศูนย์วิจัยทางด้านบรรยากาศวิทยา ประเทศออสเตรเลีย พบว่า สภาพภูมิอากาศภายใต้สถานการณ์ที่ระดับ

ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศเพิ่มขึ้นเป็น 540 ส่วนในล้านส่วน ทำให้ภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะอย่างยิ่งฝั่งตะวันตกมีแนวโน้มที่ฝนจะลดลง ส่วนภาคอีสานมีแนวโน้มที่ฝนจะมากขึ้นบ้างเล็กน้อยในตอนล่างของภาค และมากเกือบทุกพื้นที่ในภาคอีสานช่วงปลายศตวรรษ เมื่อระดับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์เพิ่มสูงขึ้นแตะที่ระดับ 720 ส่วนในล้านส่วน (ppm) ผลการศึกษาชั้นตอนของศูนย์ฯ ยังพบว่าสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย ภายใต้สถานการณ์จำลองในอนาคตจะไม่ร้อนหรือเย็นไปกว่าเดิมมากนัก หากแต่ฤดูร้อนและภาวะแห้งแล้งจะยาวนานกว่าเดิม

“ในปลายศตวรรษนี้ ภาคอีสานจะมีระยะเวลาของฤดูฝนยาวนานเท่าเดิม แต่ปริมาณน้ำฝนจะเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำท่วมในเขตลุ่มน้ำชี ครอบคลุมพื้นที่ 10 จังหวัด ได้แก่ ชัยภูมิ นครราชสีมา ขอนแก่น เลย อุตรดิตถ์ หนองบัวลำภู มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ สกลนคร ยโสธร และอุบลราชธานี โดยมีพื้นที่พืชไร่ 23.5 เปอร์เซ็นต์ ป่าไม้ 22.2 เปอร์เซ็นต์ ที่ลุ่มและทุ่งหญ้าธรรมชาติ 2.7 เปอร์เซ็นต์ พืชสวนและไม่ยืนต้น 0.2 เปอร์เซ็นต์ ส่วนลุ่มน้ำมูล ครอบคลุมพื้นที่ใน 10 จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ คาดว่า จะประสบปัญหาอุทกภัยรุนแรงขึ้นกว่าเดิมเช่นเดียวกัน โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นาข้าว คิดเป็น 53.7 เปอร์เซ็นต์ และพื้นที่ป่าไม้ 17.7 เปอร์เซ็นต์” ศุภกรกล่าวไว้ในหนังสือปลาจะกินดาว เล่ม 6

สำหรับการคำนวณผลผลิตของพืชต่างๆ ในสภาพภูมิอากาศที่แตกต่างกันภายใต้สถานการณ์จำลองของศูนย์ฯ ได้ข้อสรุปขั้นต้นด้วยว่า ผลผลิตข้าวในพื้นที่ต่างๆ โดยภาพรวมของประเทศน่าจะเพิ่มสูงขึ้น เช่น ข้าวหอมมะลิ 105 ในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศมีผลกระทบทางบวก ซึ่งผลผลิตข้าวหอมมะลิในพื้นที่จะเพิ่มขึ้น เนื่องจากปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศสูงขึ้น 1.5-2.0 เท่าของปัจจุบัน จะทำให้พืชปรุงอาหารได้ดีขึ้น แม้อุณหภูมิอากาศโดยเฉลี่ยจะสูงขึ้น แต่ปริมาณน้ำฝนก็จะเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน ทำให้ไม่กระทบต่อการเจริญเติบโตและการสังเคราะห์แสงของต้นข้าว และข้าว

ไม่ขาดน้ำตลอดช่วงฤดูการเพาะปลูกภายใต้เงื่อนไขของการปลูกข้าวนาหว่าน วันที่ 1 มิถุนายน ขณะเดียวกันก็ไม่ถึงขั้นเกิดน้ำท่วมขังจนทำให้ข้าวเสียหาย และภายใต้สถานการณ์จำลองดังกล่าว แม้ผลผลิตรายปีที่เพิ่มขึ้นบ้างจาก สภาพภูมิอากาศ แต่อาจไม่คุ้มเสียจากภัยธรรมชาติที่เพิ่มขึ้น

ดินแดนข้าวหอมมะลิกำลังจะเปลี่ยนโฉมหน้า

การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ จึงส่งผลกระทบต่อหลัก ของเกษตรกรคือ การปลูกข้าวหอมมะลิในทุ่งกุลาร้องไห้ต้องลดลง จากผล การศึกษา ของ ดร.วิเชียร และคณะ พบว่า เมื่อเทียบจากค่าเฉลี่ยของการ ถีอครองที่นาประมาณครอบครัวละ 33 ไร่ จะเห็นว่า ปีไหนที่สภาพอากาศปกติ ชาวนาจะได้ผลผลิตข้าวเปลือกประมาณ 9 ตัน หรือผลผลิตต่อพื้นที่เฉลี่ยจะได้ ประมาณ 280 กิโลกรัมต่อไร่ และมีรายได้จากการขายข้าวประมาณปีละ 7 หมื่น กว่าบาท แต่ในปีที่มีสภาพอากาศแปรปรวน ผลผลิตข้าวลดลงเหลือประมาณ 5 ตัน ต่อครัวเรือน หรือเหลือเพียง 167 กิโลกรัมต่อไร่ รายได้ลดลงเหลือ ประมาณ 4 หมื่นกว่าบาท เท่ากับว่าเกษตรกรต้องสูญเสียรายได้เกือบครึ่งต่อ ครัวเรือน

ดร.วิเชียรกล่าวว่า จากรายงานการศึกษา ทำให้เชื่อว่า โฉมหน้าของ ทุ่งกุลาร้องไห้ในอนาคตจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างแน่นอน สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป แล้วคือ พื้นที่ปลูกข้าวลดลง เนื่องจากได้รับผลกระทบจากภัยแล้งและน้ำท่วม ทำให้เกษตรกรต้องปรับตัว ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นแล้ว เช่น พื้นที่น้ำท่วมขังมาก เกษตรกรหันมาปลูกต้นยูคาลิปตัส ส่วนพื้นที่ดอน ถ้าแล้งมากก็ปลูกพืชไร่ เช่น มันสำปะหลัง อ้อย ถั่วลิสง และข้าวโพดในบางพื้นที่

“ทุ่งกุลาร้องไห้ เปลี่ยนแน่ ประกอบกับมีการแข่งขันในการผลิตแก๊ซโซฮอลล์ ทำให้พืชไร่พวกนี้เป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น แม้ราคาข้าวจะสูงขึ้น แต่เรื่องของ ความมั่นคงก็เป็นเรื่องที่สำคัญมากขึ้น เกษตรกรต้องสนใจในการปลูกพืชที่ ผลผลิตแน่นอน เพราะผลผลิตข้าวลดลงครั้งหนึ่ง พอมาปลูกยูคาลิปตัส ปัจจุบัน

ต้นละ 1,200 บาท เขาปลูกตามหัวไร่ปลายนา ตัดแปปเดียวได้เงินเป็นหมื่น ส่วนยุคาฯ ปลูกแล้วจะดีหรือไม่ดี ก็ให้เกษตรกรตัดสินใจ เพราะพื้นที่ทุ่งกุลารุ บางส่วนน้ำเยอะอยู่แล้ว” ดร.วิเชียรกล่าว

ถึงแม้การผลิตข้าวหอมมะลิจะมีแนวโน้มลดลงก็ตาม แต่ดร.วิเชียร ก็ยังเชื่อว่า เกษตรกรจะยังคงปลูกข้าวหอมมะลิต่อไป เนื่องจากเป็นพันธุ์ข้าวที่มี ราคาต่อหน่วยสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่น ประกอบกับข้าวหอมมะลิได้รับการบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) เพียง แต่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเข้าไปมีบทบาทในการปรับปรุงพันธุ์ข้าว ปัจจุบัน ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพ (ไบโอเทค) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และกรมข้าว กำลังร่วมมือกันวิจัยและทดลองปรับปรุงพันธุ์ข้าวหอมมะลิ ทนแล้ง ทนน้ำ และทนน้ำขังนาน

ชาวภาคีศรัทธาคนีสืบพอกยุบ

“เครียดเพราะลงทุนไปเยอะ กลัวว่าจะไม่ได้ผลผลิต” บุญยืน นาคแสง ผู้ใหญ่บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด สะท้อน ปัญหาสุขภาพทางใจที่เกิดขึ้นกับเขา ตั้งแต่เกิดปัญหาฝนแล้งติดต่อกันมา 3 ปี ถึงแม้ 2-3 เดือนที่ผ่านมาจะมีเจ้าหน้าที่จากสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) และจากกรมพัฒนาที่ดิน เข้ามาชุดลอกคลองลำลับพลา แต่ก็ไม่มีผล เพราะไม่มีน้ำให้กักเก็บ

ผู้ใหญ่บุญยืนบอกว่า บ้านตาหยวกฝนแล้งติดต่อกันมานานถึง 3 ปี จนชาวบ้านไม่สามารถผลิตข้าวหอมมะลิส่งขายได้ สำหรับสภาพน้ำฝนในช่วง ปีนี้ เพิ่งตกยาวเพียงครั้งเดียวเมื่อประมาณเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ปริมาณ น้ำฝนที่ได้แค่เพียงพอให้ชาวบ้านได้หว่านตมปลูกข้าว เพราะหลังจากนั้นฝนก็ ทิ้งช่วงมาจนถึงทุกวันนี้

“ผมติดต่อกับภาครัฐให้มาช่วย ทำยังไงที่จะดึงน้ำมาได้ เพราะหมู่บ้าน เราอาชีพหลักคือทำนา ถ้ามีน้ำเกษตรกรก็คงจะไม่ติดหนี้ติดสิน พื้นที่นี้ผมอยู่

มานาน รัฐก็ไม่สนใจ ไปเรียกร้องกับเกษตรอำเภอ ก็บอกว่า ยื่นเรื่องไปจังหวัด แล้ว ถามทางจังหวัดๆ ก็บอกว่า เหมือนกัน ไปทางกรมแล้ว เรื่องก็เงียบ ก็มีคนของรัฐมาบอกว่าจะสร้างฝายให้สูงขึ้นเพื่อขุดลอกให้เป็นที่กักเก็บน้ำ ฝายน้ำขึ้นก็เข้ามาวัด 2 ปีแล้ว แต่ก็เงียบหายไป ฝายผู้แทนฯ เลือกตั้งที่เขาก็บอกว่าจะช่วยจะตั้งแม่น้ำโขง ซี มูล เอาโครงการเก่าๆ มาทำ แต่พอได้เป็นผู้แทนฯ เรื่องก็ไม่สนใจหรอก นโยบายก็เหมือนเดิม ก็แถลงไป สุดท้ายก็เหมือนเดิม ใครเป็นก็เหมือนเดิม” ผู้ใหญ่บุญยืนเล่าถึงบทบาทในการทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านตลอดเวลาเกือบ 5 ปี และกำลังจะหมดวาระลงในปีนี้ด้วยวัย 46 ปี

ทุกวันนี้ บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ ยังต้องพึ่งพาอาศัยน้ำในลำปลับปลา ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนกลางของทุ่งกุลาร้องไห้ สำหรับปลูกข้าวปีละครั้ง แต่ด้วยสภาพฝนที่แล้งติดต่อกัน 3 ปี ทำให้ลำปลับปลาเหือดแห้ง ไม่มีน้ำไว้หล่อเลี้ยงไร่นาของเกษตรกรเหมือนแต่ก่อน

“ถ้าปีนี้แล้งอีกก็ไม่รู้จะได้อยู่บ้านหรือเปล่า คงต้องออกจากบ้านไปทำอะไรสักอย่าง เพื่อหาเงินเลี้ยงลูก 4 คนที่กำลังใช้เงิน เมื่อก่อนทุ่งกุลาร้องไห้ไม่เคยแล้ง ไม่เคยอด อุดมสมบูรณ์จริงๆ ไปด้วยกันอยู่ทุ่งเป็นครึ่งเดือน ไม่เคยซื้อเลย มีปลาทุกชนิดให้กิน แต่ทุกวันนี้เปลี่ยนแปลงหมด ต้องซื้อกิน” เจียมจิตรแสงสะดู ลูกบ้านพูดเสริม

สภาพของภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เจียมจิตรติดหนึ่กับ ส.ป.ก. ต่อเนื่องมา 3 ปีแล้ว เธอมีความเชื่อว่า หากสภาพดินฟ้าอากาศของเดือน 9 และเดือน 10 ที่จะมาถึงในอีก 1-2 เดือนข้างหน้ายังเป็นเหมือนเช่นทุกวันนี้ คงหนีไม่พ้นที่เธอจะไม่มีโอกาสได้ขุดใช้หนี้ที่มีอยู่ราว 3 แสนบาท ยิ่งถ้าปีนี้ได้ข้าวเธอและทุกคนในหมู่บ้านคงต้องหมดตัวแน่นอน

สุภาวดี พูนสุข เพื่อนบ้านอีกคนเล่าว่า ถ้าสภาพอากาศดี ฝนดี ก็พอที่จะทำให้เธอและชาวบ้านตาหยวกล้มตาอ้าปากได้ แต่เพราะฝนที่ตกไม่ถูกต้องตามฤดูกาลจนแล้งติดต่อกันหลายปีเช่นนี้ ทำให้เธอต้องไปกู้หนี้ยืมสินรวมเป็นเงินกว่า 3 แสนบาท

“อย่างผมทุกวันนี้มีหนี้ 3 แสนกว่าบาท เป็นหนี้กันเกือบทุกหลังคาเรือน ส่วนใหญ่กู้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) กับสหกรณ์กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ และร้านค้าชุมชน โดยเฉพาะ 2-3 ปีมานี้ ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนมากู้เงินจากร้านค้าชุมชน และกองทุนหมู่บ้านซึ่งมีเงินอยู่ 2 ล้านบาทมากขึ้น” ผู้ใหญ่บุญยืนเล่าถึงสภาพหนี้ที่ทั้งเขาและลูกบ้านที่มีอยู่ด้วยกันประมาณ 158 ครัวเรือน ต่างก็ตกอยู่ในชะตากรรมเดียวกัน

3 ปีมาแล้ว ที่บ้านตาหยวกไม่สามารถผลิตข้าวหอมมะลิเพื่อส่งออกไปขายต่างประเทศได้ มีหน้าซำใครจะเชื่อว่า แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิส่งออกแห่งยังต้องสั่งซื้อข้าวจากจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อนำมาแจกจ่ายให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน

“ผลิตไม่ได้เลย ข้าวปลูกก็ยังไม่พอ ต้องซื้อข้าวกิน เมื่อก่อนคณะกรรมการเอสเอ็มแอลของหมู่บ้าน ต้องไปเบิกเงินมาซื้อข้าวจำนวน 107 กระสอบๆ ละ 1,400 บาท สำหรับแจกให้กับครัวเรือนๆ ละ 50 กิโลกรัม บางครัวเรือนก็ไม่รับเพราะพอมีข้าว ใครที่ไม่มียกให้มาลงทะเลเบียนรับไป ผมถือว่าแยะนะ”

ห่างจากบ้านตาหยวกออกไปประมาณ 30 กว่ากิโลเมตร เข้าสู่เขตจังหวัดสุรินทร์ ที่บ้านยางบ่อภิรมย์ ตำบลนาหนองไผ่ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ กลับต้องเผชิญทั้งสภาพของพื้นที่ที่แห้งแล้งและน้ำท่วมอย่างไม่น่าเชื่อ

บ้านยางบ่อภิรมย์ ตำบลนาหนองไผ่ มีทั้งพื้นที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งอยู่ติดคลองจำนวน 5 พันไร่ พื้นที่แล้งกลางทุ่ง น้ำไม่สามารถเข้าถึงจำนวน 5 หมื่นกว่าไร่ และพื้นที่น้ำท่วมอีก 5 พันไร่

“บ้านยางบ่อภิรมย์ มีทั้งนาในที่ลุ่มซึ่งเป็นจุดที่ได้รับน้ำจากคลองอย่างอุดมสมบูรณ์ และทุ่งดอกกรักรหรือนากลางทุ่งซึ่งประสบภัยแล้งเกือบทุกครัวเรือน ครัวเรือนละ 5 ไร่ 10 ไร่ และ 20 ไร่ รวมทั้งโซนน้ำท่วมซึ่งมีพื้นที่ติดกับแม่น้ำสายหลัก สภาพหน้าฝนถ้ามีพายุมามาก น้ำมูลซึ่งมีต้นน้ำอยู่ที่โคราชจะทะลักลงมาท่วม พื้นที่น้ำท่วมบางเจ้าก็คนละ 10-20 ไร่ โซนนี้ น้ำจะท่วมทุกปี อย่างปีก่อนเจอพายุข้างสาร แต่ตอนนี้พื้นที่น้ำท่วมส่วนใหญ่ชาวบ้านหันมาปลูกต้นยูคาลิปตัสกันมาก เพราะปลูกข้าวน้ำก็ท่วมเสียหาย แต่ถ้าปลูกยูคาฯ ไม่ว่าจะน้ำ

จะแล้งหรือน้ำจะท่วมต้นยูคาลิป ก็อยู่ได้” ผู้ใหญ่ยอน สุระถาวร ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 บ้านยางบ่อภิรมย์ เล่าถึงสภาพพื้นที่เดียวกัน แต่ได้รับผลกระทบทางธรรมชาติที่แตกต่างกัน

ถึงแม้บ้านยางบ่อภิรมย์จะมีทั้งพื้นที่แล้ง พื้นที่น้ำท่วม และพื้นที่ลุ่ม แต่ชาวบ้านที่นี่ยังถือว่าโชคดีกว่าเกษตรกรบ้านตาหยวก เนื่องจากชาวบ้านกระจ่าย การถือครองที่ดินครอบคลุมไปทั่วทั้ง 3 พื้นที่ หากปีไหนน้ำท่วมหรือภัยแล้งมาเยือน ก็ยังพอมีรายได้จากการปลูกข้าวหอมมะลิที่ปลูกในเขตพื้นที่ลุ่มซึ่งติดคลอง

ขณะที่งานวิจัยของ ดร.อุไรวรรณ อินทร์ม่วง และคณะ จากคณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น กรณีศึกษาโครงการโขง ชี มูล ซึ่งเป็นโครงการฯ ที่ส่งผลกระทบและสร้างปัญหาให้กับระบบนิเวศน์ในทุกๆ แห่งในวงกว้าง ได้สรุปผลของการศึกษาที่เชื่อมโยงกับเรื่องของสุขภาพเกษตรกรรวมทั้งข้อเสนอแนะในการพัฒนาทางเลือกเชิงนโยบายที่เอื้อต่อสุขภาพดีและยั่งยืนในอนาคตเอาไว้ด้วย

“ผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกร คือ การเพิ่มขึ้นของดินเค็ม การเสียสมดุลของระบบนิเวศน์แม่น้ำ สภาพน้ำท่วมที่ทำกิน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งแวดล้อมและฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เคยเป็นแหล่งอาหาร สร้างรายได้ และเป็นสิ่งกำหนดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวอีสาน การเข้ามาของโครงการฯ ในพื้นที่ ยังทำให้ความคิดของชาวบ้านแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยและฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการฯ ส่งผลกระทบทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน สิ่งเหล่านี้เชื่อมโยงไปสู่ความอยู่ดี มีสุข หรือสุขภาพวะของชาวบ้าน” งานวิจัยของ ดร.อุไรวรรณ และคณะระบุ

แม้กระทั่งงานวิจัยผลกระทบของการก่อสร้างเขื่อนราษีไศล ตัวก่อการที่ทำให้ระบบนิเวศน์ในทุกๆ กล้าร้องให้ถูกทำลายลง ภายใต้โครงการโขง ชี มูลของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ยังพบว่า หลังการสร้างเขื่อนชาวบ้านเกิดเจ็บป่วยด้วยโรคที่ไม่เคยเป็นมาก่อน

“หลังการสร้างเขื่อน ชาวบ้านร้อยละ 19 เกิดเจ็บป่วยด้วยโรคที่ไม่เคยเป็นมาก่อน ในจำนวนนี้ โรคที่พบมากที่สุด คือ โรคผิวหนังผื่นคัน ซึ่งพบมากถึง ร้อยละ 40 นอกนั้นก็ยังมีโรคท้องร่วง ตาแดง หวัดเรื้อรัง ภูมิแพ้ และพยาธิต่างๆ รวมทั้งอาการป่วยที่เกิดจากการรับประทานปลาปักเป้า ทั้งที่ในอดีตชาวบ้านรับประทานแล้วไม่เคยมีอาการแพ้พิษ ส่วนโรคที่มาพร้อมกับโรคอื่นๆ คือ โรคเครียด วิตกกังวล ซึ่งเกิดจากการสูญเสียที่ทำกินอย่างไม่เป็นธรรม เมื่อมีการรวมกลุ่มเพื่อผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาก็ต้องพบกับความยากลำบาก เพราะต้องต่อสู้ยืดเยื้อเผชิญหน้ากับรัฐอย่างตั้งเครียด อีกทั้งถือเป็นกิจกรรมที่ต้องลงทุนลงแรงพอสมควร มีบางครอบครัวถึงขั้นนำโฉนดที่ดินไปจำนองเพื่อนำเงินมาใช้ในการต่อสู้ หลายคนเกิดอาการเครียดถึงขนาดต้องไปหาหมอละ และไม่น้อยกว่า 10 รายที่เสียชีวิตขณะร่วมการชุมนุม (คัดค้านโครงการ)” งานวิจัยระบุ

นโยบายรัฐสวนทางกับความเป็นจริง

ทุ่งกุลาร้องไห้ เคยเป็นดินแดนแห่งแล้งกันดารที่สุดของประเทศไทย และได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่แผนแม่บทโครงการทุ่งกุลาร้องไห้ ดำเนินการระหว่างช่วงปี พ.ศ.2524-2534 จากความเห็นชอบของรัฐบาลในสมัยนั้น โดยรับการสนับสนุนงบประมาณจากต่างประเทศ แผนฯ ดังกล่าวมุ่งเน้นการปรับโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ จนถึงช่วงปี พ.ศ.2535-2539 โครงการฯ ยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนแล้วเสร็จ สู่ปี พ.ศ.2540 รัฐบาลสมัยนั้นมีมติคณะรัฐมนตรีให้จัดทำโครงการเร่งรัดการผลิตข้าวหอมมะลิในภาคอีสาน เป็นระยะเวลา 5 ปี (2540-2544) ควบคู่ไปกับการอนุมัติโครงการพัฒนาทุ่งสัมฤทธิ์ในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา-บุรีรัมย์ เพื่อปลูกข้าวหอมมะลิสำหรับการส่งออกอีกจำนวน 787,400 ไร่ ระยะเวลา 4 ปี (2541-2544) งบประมาณสนับสนุน 12,900 ล้านบาท จนช่วงที่เกิดปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจขึ้นในปี พ.ศ.2540 จึงมีการปรับลดขนาดพื้นที่พัฒนาเหลือร้อยละ 60 ของพื้นที่เดิม และขยายเวลา

ดำเนินการออกไปเป็นปี พ.ศ.2543-2549

คาบเกี่ยวระหว่างช่วงปี พ.ศ.2547-2550 รัฐบาลและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ตระหนักถึงความสำคัญของข้าวหอมมะลิ และมีนโยบายส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิในทุ่งกุลาร้องไห้ โดยการจัดตั้งโครงการผลิตข้าวหอมมะลิมาตรฐานเพื่อการส่งออกในทุ่งกุลาร้องไห้ เป้าหมายคือ การเพิ่มปริมาณผลผลิตข้าวหอมมะลิมาตรฐานเพื่อการส่งออก จากข้าวเปลือกที่ผลิตได้ในปี พ.ศ.2546 จำนวน 406,400 ตัน เป็น 569,900 ตันในปี พ.ศ.2550 ต่อมาปี พ.ศ.2551 กระทรวงเกษตรฯ ได้จัดทำยุทธศาสตร์การผลิตข้าวอินทรีย์ในทุ่งกุลาร้องไห้ เป้าหมายเพื่อเพิ่มมูลค่าเพิ่มจากการแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์เป็น 722.55 ล้านบาท และเพิ่มมูลค่าการส่งออกข้าวอินทรีย์เป็น 1,238.66 ล้านบาท

ขณะที่ผู้กำหนดนโยบายมุ่งหวังแต่ความสำเร็จ คือ การพัฒนาผลักดันให้ข้าวหอมมะลิสู่มาตรฐานของการเป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก แต่ในความเป็นจริง ต้นทางการผลิตข้าวหอมมะลิ คือ พื้นที่ผลิตกำลังเผชิญกับสภาพความแปรปรวนของภูมิอากาศ ซึ่งนับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นในอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิให้เป็นพืชเศรษฐกิจทดแทนข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่เคยปลูกกันกันมามากมายสายพันธุ์ โดยไม่คำนึงถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ และ “แหล่งน้ำ” ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่ง

มองบทเรียนโขง ซี มูล กับการจัดการปัญหาน้ำ

ถึงแม้รัฐบาลของ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ จะมองเห็นความสำคัญของน้ำสำหรับหล่อเลี้ยงคนอีสานหลายสิบล้านคน และวางรากฐานดำเนินนโยบายการจัดการน้ำให้กับพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ.2532 ภายใต้อำนาจของโครงการขนาดใหญ่ที่ชื่อว่า “โครงการโขง ซี มูล” แต่งานวิจัยและผลการศึกษาจำนวนไม่น้อยสะท้อนให้เห็นว่า โครงการฯ ดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบและสร้างปัญหาทั้งไว้เป็นจำนวนมาก จนถึงทุกวันนี้ก็ยังแก้ปัญหาไม่ตก

เฉพาะการก่อสร้างเขื่อนราษีไศล ภายใต้อำนาจของโครงการโขง ซี มูล ผลการ

ศึกษาหลายชิ้นสะท้อนออกมาชัดเจนว่า เชื้อนราสีไคลกระทบต่อระบบนิเวศน์ในทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งมีระบบนิเวศน์อยู่ 3 ระบบ คือ ระบบนิเวศน์ป่าโคก ระบบนิเวศน์ที่ราบลุ่มแม่น้ำ (ทุ่งหญ้า) และระบบนิเวศน์ป่าบุง ป่าทามซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยเฉพาะบริเวณระบบนิเวศน์ป่าบุง ป่าทาม (แถบลุ่มน้ำมูลตอนกลาง) ซึ่งมีพื้นที่จำนวนกว่า 3 แสนไร่ ต้องตกอยู่ในสภาพน้ำท่วมเกือบทั้งหมด ทั้งที่ป่าทามเปรียบเสมือนอู่ข้าวอู่น้ำของคนอีสาน เนื่องจากป่าทามเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ มีลักษณะสูงๆ ต่ำๆ ในฤดูน้ำหลากจะมีน้ำจะท่วมขังอยู่ประมาณ 3-4 เดือน ทำให้ระบบนิเวศน์ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เอื้อให้ชาวบ้านสามารถทำนาทามได้หลายครั้งต่อปี ชาวบ้านยังพึ่งพิงทามสำหรับเป็นแหล่งอาหาร และเลี้ยงวัว ควาย แต่เมื่อป่าทามถูกทำลาย ย่อมหมายถึงปากท้อง และวิถีชีวิตของคนอีสานในแถบนี้ถูกย่ำยี จนชาวบ้านต้องซบเซาประทุ้งเรียกร้องขอความเป็นธรรมจากผู้กำหนดนโยบายในสมัยนั้น

ในปี พ.ศ.2536 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทำการศึกษาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนราษีไศล พบว่า ในพื้นที่รอบอ่างเก็บน้ำราษีไศล มีครัวเรือนที่นาทามได้รับการสูญเสียเป็นจำนวนถึง 7,856 ครัวเรือน พื้นที่นาทามถูกน้ำท่วม 46,937 ไร่ ผลผลิตข้าวเหนียวที่นาทามเมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างปี พ.ศ.2535 คือก่อนเก็บกักน้ำ กับหลังเก็บกักน้ำ คือปี พ.ศ.2542 พบว่าลดลงประมาณปีละ 17,000 ตัน หากคิดราคาข้าวเหนียวนาทามกิโลกรัมละ 6 บาท ผลประโยชน์ที่ชาวบ้านต้องสูญเสียจากการทำนาทามมีมากถึง 102 ล้านบาท

โครงการโขง ชี มูล ที่มุ่งแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำอุปโภค บริโภค การจัดหาแหล่งน้ำ และการสร้างงานในชนบทให้กับคนอีสานซึ่งอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครอบคลุมพื้นที่ 15 จังหวัด ในจำนวนนี้ครอบคลุมเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ 5 จังหวัด แต่ความพยายามแก้ปัญหาดังที่กล่าวไปแล้ว โครงการดังกล่าวกลับก่อผลเสียหายตั้งแต่ผลกระทบจากการแพร่กระจายของดินเค็ม ผลกระทบต่อระบบนิเวศน์แม่น้ำ เกิดน้ำท่วมป่าบุง ป่าทามซึ่งทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ของสัตว์น้ำ

แนะรัฐเฝ้าระวังสุขภาพชาวนา

ดร.วิเชียรกล่าวว่า หน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และกระทรวงสาธารณสุข ควรร่วมมือกันรับมือภาวะโลกร้อน โดยกระทรวงเกษตรฯ ต้องให้ความช่วยเหลือเรื่องการปรับปรุงพันธุ์ข้าว ขณะเดียวกันกรมชลประทานต้องปรับปรุงพื้นที่ให้น้ำในฤดูแล้ง ณ วันนี้อ่าคิดแต่เพียงกักเก็บน้ำ ต้องคิดเรื่องการระบายน้ำออกด้วย เพราะเรื่องนี้จะเป็นปัญหาใหญ่ของประเทศในอนาคต จึงเป็นเรื่องที่ทั้งกรมชลประทานและกรมที่ดินต้องร่วมมือกัน

“กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงพัฒนาสังคมฯ ควรร่วมมือกันกรณีเกิดเหตุประสพภัยพิบัติทำให้ข้าวได้รับความเสียหาย ชาวนาเครียด มองเดินๆ เราจะดูไม่ออก ต้องมีหน่วยบรรเทาด้านจิตใจเหมือนกรณีเหตุการณ์สึนามิ และศึกษาว่า เวลาเกิดภัยพิบัติมีผลกระทบกาย จิต สังคมอย่างไร ต้องศึกษาทุกมิติ เพราะงานของผมไม่ได้ศึกษาแค่ในมิติของสุขภาพ แต่มองเห็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้น คนออกนอกพื้นที่ ถ้าไม่จำเป็นคนอีสานจะไม่ออกนอกพื้นที่ กระทรวงสาธารณสุขเองต้องศึกษาเฉพาะโรคที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อย่างน้ำท่วม ฝนแล้งมีโรคอะไร เช่น ฉี่หนู ปอดบวม ข้อมูลของกระทรวงสาธารณสุขอาจมีอยู่บ้างแต่ไม่ได้นำมาวิเคราะห์ อย่างเมื่อ 1-2 ปีที่ผ่านมา ที่ยโสธรน้ำท่วม ชาวนาดำนาเท้าเปื้อน เพราะติดเชื้อแบคทีเรียที่ผิวหนัง ต้องตัดขาดตัดมือ เป็นโรคอุบิธุขึ้น”

เกษตรกรทุ่งกุลาร้องไห้ก็เหมือนกับเกษตรกรในพื้นที่อื่นๆ พวกเขาต้องการความมั่นคงทั้งในเรื่องของธรรมชาติ เศรษฐกิจ จิตใจ และสังคมที่แวดล้อมอยู่รอบตัว แต่เมื่อใดฐานความมั่นคงของสิ่งต่างๆ เหล่านี้เริ่มสั่นคลอนย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาพในทุกๆ ด้าน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ (HIA) มาใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินไป

HIA คืออย่างไร

การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ (HIA) คือ เครื่องมือในการเรียนรู้ เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคม ที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ร่วมกัน พิจารณาถึงผลกระทบทางสุขภาพ ที่อาจจะเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นแล้วกับ กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เนื่องมาจากการดำเนินนโยบายการพัฒนา หรือจากกิจกรรม ใดอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยหวังผลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจในทางเลือกที่ดีที่สุด สำหรับการสร้างเสริม คุ้มครองสุขภาพของคนในสังคม เพื่อให้มนุษย์และ สุขภาพไปอยู่ที่จุดศูนย์กลางการตัดสินใจ เนื่องจากภารกิจของ HIA คือ การหา ความไม่เท่าเทียมกันในทางสุขภาพ เพื่อให้ผู้กำหนดนโยบายหรือผู้ที่อยู่ในระดับ ตัดสินใจรับรู้ว่า การตัดสินใจแต่ละอย่างจะกระทบกับใคร อย่างไร มากน้อย เท่าใด

“งานของเราสามารถโยงไปถึงสุขภาพเราได้ เราพบว่าการเปลี่ยนแปลง ภูมิอากาศทำให้ผลผลิตข้าวของเกษตรกรลดลง เมื่อผลผลิตข้าวลดลงมันก็ กระทบต่อรายได้ จากการศึกษาเราพบว่า ข้าวเป็นตัวเงินที่สร้างรายได้ให้กับ เกษตรกร เมื่อภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง จึงมีผลกระทบต่อรายได้ ซึ่งผู้บริหาร ระดับประเทศไม่รู้มาก่อนเลย” ดร.วิเชียรกล่าว

การขาดรายได้จากนาข้าว ทำให้เกษตรกรต้องหารายได้มาชดเชยการ เลี้ยงชีพในครอบครัว สมาชิกอย่างน้อย 1-2 คนจึงต้องอพยพเข้าเมืองเพื่อขาย แรงงาน ชับแท็กซี่ ก่อสร้าง และทุกอาชีพที่หาเงินได้ ส่งผลกระทบต่อจิตใจต่อ เป็นลูกโซ่ ดร.วิเชียรบอกด้วยว่า ผลวิจัยที่ออกมาทำให้คาดคะเนต่อไปได้อีกว่า มีแนวโน้มว่าปริมาณน้ำฝนในภาคอีสานจะเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะลุ่มน้ำโขงเพิ่ม ขึ้นเกือบ 10 เปอร์เซ็นต์ ถ้าฝนเพิ่ม โอกาสที่จะเกิดอุทกภัยก็เพิ่มขึ้น ซึ่งน้ำท่วม มากกว่าเดิมนั้นมีผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกร โดยเฉพาะความเครียด อันเกิดจากปัญหาหนี้สิน

“ที่เห็นชัดๆ คือ ทำให้ครอบครัวแตกสลาย มีลูกก็ต้องให้พ่อแม่เลี้ยง แล้วตัวเองต้องไปหาเลี้ยงชีพ ทำให้วิถีชีวิตของเขาเปลี่ยน การทำนาก็เปลี่ยน” ดร.วิเชียรกล่าว ซึ่งเขาหวังว่าจะต่อยอดรายงานการศึกษาชิ้นนี้ไปสู่การทำ HIA พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ในอนาคตข้างหน้า

อนาคตของทุ่งกุลาร้องไห้ หากได้ใช้ HIA เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือเพื่อตอบโจทย์เกี่ยวกับประสิทธิภาพต่างๆ ของโครงการที่ลงไปพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ อาจช่วยเยียวยาปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต ที่สำคัญคือทำให้ผู้กำหนดนโยบายเกิดความตระหนัก เห็นคุณค่าความสำคัญของสุขภาพประชาชน ภายใต้การดำเนินโครงการต่อไปของรัฐบาล ด้วยความระมัดระวังมากยิ่งขึ้น และเปิดพื้นที่ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และมีส่วนร่วมต่อนโยบายต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาไปด้วยกัน

เอกสารประกอบการเขียน

ดร.วิเชียร เกิดสุข, (2549). “การศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศที่มีต่อวิถีชีวิตชาวนาทุ่งกุลาร้องไห้”, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (2542). “ผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล”

ดร.อุไรวรรณ อินทร์ม่วง และคณะ 1, (2546). “การพัฒนานโยบายด้านการจัดการทรัพยากรน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกรณีโครงการโขง ชี มูล”, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ปองพล สารสมัค, “ความมั่นคงทางอาหารกับสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงภัยใหม่ที่ต้องรับมือ”, ปลายจะกินดาว 6 รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในรอบปี 2549 ชมรมนักข่าวสิ่งแวดล้อม

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

1. ดร.วิเชียร เกิดสุข สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2. นายบุญยืน นาคแสง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
3. นายสายหยุด แพงงูา ชาวบ้าน หมู่ 1 บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
4. นางเจียมจิตร แสงสะคู ชาวบ้าน หมู่ 1 บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
5. นางสุภาวดี พูนสุข ชาวบ้าน หมู่ 1 บ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
6. นายยอน สุระถาวร ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 8 บ้านยางบ่อภิรมย์ ตำบลนาหนองไผ่ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์

โรงกลึงเหล็กบางสะพาน กับความพยายามสร้าง HIA บนความขัดแย้ง

โดย อวยพร แท้ชูตระกูล
ภาพ อวยพร แท้ชูตระกูล, ฐิตินันท์ ศรีสภิต
และกลุ่มพลังงานทางเลือกเพื่ออนาคต

เสียงจากชาวบางสะพานที่ประกาศชัดแจ้งว่าไม่ต้องการโรงถลุงเหล็ก
ที่มีปัจจัยกระทบสุขภาพของพวกเขา

แม้อุตสาหกรรมเหล็กของเครือสหวิริยาจะปักหลักอยู่ในพื้นที่ตำบลแม่รำพึง อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มานานกว่า 15 ปี แต่การต่อยอดทางธุรกิจครั้งสำคัญด้วยการผลักดันโครงการโรงถลุงเหล็กครบวงจรมูลค่ากว่า 5 แสนล้านบาท โดยปราศจากการรับรู้หรือมีส่วนร่วมจากเจ้าของบ้าน ได้บานปลายเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น ซึ่งถือเป็นโจทย์ที่อย่างยิ่งต่อกระบวนการสร้าง HIA ในประเทศไทย

ระเบิดเวลาจากป่าพรุแม่รำพึง

ปลายปี 2549 พื้นที่สาธารณะของชุมชนที่ชาวบ้านหลายครอบครัวใช้เป็นพื้นที่หาอาหาร หาของป่า เลี้ยงสัตว์ และหลบซ่อนตัวในยามไม่ปลอดภัยมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งมีชื่อเรียกติดปากว่า “ป่าพรุ” กินอาณาบริเวณนับพันไร่ อุดมไปด้วยต้นเสม็ดขาว ป่ากระจูด ป่าจาก และมีแอ่งน้ำขนาดใหญ่อันเป็นที่อาศัยของปลาเล็กปลาน้อย อีกทั้งยังมีนกนานาชนิดเข้ามาพักพิงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามฤดูหนาว

พื้นที่แห่งนี้ กลายเป็นตัวจุดชนวนของความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในพื้นที่ กับโครงการก่อสร้างโรงถลุงเหล็กของเครือสหวิริยา ในทันทีที่พบว่ามีการเข้ามาแสดงเครื่องหมายจับจองพื้นที่ป่าพรุเพื่อเตรียมออกเอกสารสิทธิ์

...พื้นที่สาธารณะของชุมชนจะมีเจ้าของได้อย่างไร?...คือคำถามสำคัญที่ทุกคนอยากรู้

การสืบสาวราวเรื่องเพื่อหาคำตอบร่วมกันเริ่มต้นนับหนึ่งอย่างเรียบง่ายจาก 3 คนคือ วิฑูรย์ บัวโรย สมศักดิ์ อบเชย และสุพจน์ สิ้นสุวรรณ ซึ่งล้วนเป็นชาวบ้านดอนสำราญ ตำบลแม่รำพึง และใช้ประโยชน์จาก “ป่าพรุ” ที่อยู่ใกล้บ้านแห่งนี้เช่นเดียวกับคนรุ่นปู่ย่า

“ยอมรับว่าตอนแรกก็กลัว” สุพจน์เล่าย้อนถึงความรู้สึกในหัวเวลานั้นและการก้าวข้ามความหวาดกลัว ซึ่งใช้เวลานานหลายเดือนก็นำไปสู่การรวมตัวกันของชาวบ้านทั้งจากตำบลแม่รำพึงและพื้นที่ใกล้เคียง พร้อมกับการทำงานที่ตรวจสอบถึงความไม่ชอบมาพากล ที่เริ่มต้นจากการยื่นหนังสือฉบับแรกถึงสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 8 เพื่อให้ตรวจสอบว่า...

...การโค่นทำลายแบ่งผืนป่าพรุที่ไม่เคยมีใครครอบครองมาก่อน เพื่อเตรียมออกเอกสารสิทธิ ชอบด้วยกฎหมายหรือไม่?

คำตอบจากหน่วยงานที่ได้รับหนังสือร้องเรียนระบุว่า “ผลการตรวจสอบในเรื่องต้นพบว่าน่าจะมีการออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวไม่เข้าหลักเกณฑ์ที่จะสามารถออกเอกสารสิทธิใดๆ ได้” จึงแปรเปลี่ยนเป็นพลังของการคัดค้านในเวลาต่อมา

ขณะเดียวกันแผนที่แผ่นโตฉบับภาษาอังกฤษ ซึ่งมีบุคคลลึกลับนำมาวางทิ้งไว้ ณ ร้านขายส้มตำของวิฑูรย์ บัวโรย ก็นำไปสู่การต่อ “จิ๊กซอว์” สำคัญ นั่นคือทำให้ชาวบ้านได้รับคำตอบที่ชัดเจนว่า เครือสหวิริยาคือผู้ต้องการใช้ผืนป่าพรุแม่รำพึงเพื่อก่อสร้างโครงการโรงถลุงเหล็กขนาดใหญ่หมื่นมา

และนับจากนั้นเป็นต้นมา การแกะรอยผู้บุกรุกผืนป่าพรุของชาวบ้านแม่รำพึงท่ามกลางความหวาดกลัวจากกลุ่มทุนและกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่น ก็ไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งต่อโครงการโรงถลุงเหล็กของเครือสหวิริยา และความสมัคคีกลมเกลียวสามัคคีของชาวบ้านร่วมชุมชนเดียวกัน

เมื่อ EIA เต็มไปด้วยความเท็จ

การเดินทางตรวจสอบการออกเอกสารสิทธิเหนือผืนป่าพรุของชาวบ้านแม่รำพึงทวีความเข้มแข็งมากขึ้นจนกลายเป็น “กลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึง” มีเสื้อสีเขียว และรูปผืนป่าพรุแม่รำพึงที่คล้ายนกกางปีกเป็นสัญลักษณ์

ศูนย์เฝ้าระวังป่าพรุแม่รำพึงที่ 1 และ 2 ถูกจัดตั้งขึ้นอย่างเร่งรีบ เพื่อทำหน้าที่เฝ้าระวังการบุกรุกเข้าทำลายป่าพรุพร้อมกับใช้เป็นสถานที่รวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน

ผลจากการร้องเรียนของกลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึง ทำให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ โดย สุณี ไชยรส ประธานคณะกรรมการสิทธิในการที่ดินและป่า ซึ่งทำหน้าที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีการออกเอกสารสิทธิเหนือผืนป่าพรุ เดินทางไปที่ศาลากลางจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และตั้งคณะกรรมการ 3 ฝ่ายเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง แต่กลับไม่ได้รับความร่วมมือจากตัวแทนของเครื่องสหวิทยา โดยยืนยันว่าได้เอกสารสิทธิโดยชอบด้วยกฎหมาย

ความไม่ชัดเจนเรื่องเอกสารสิทธิเหนือที่ดินผืนดังกล่าวทำให้สุณีไปยื่นหนังสือถึง เกษม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งนั่งเก้าอี้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (ทส.) ในเวลาดังกล่าว เพื่อขอให้ชะลอการพิจารณารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมหรือ EIA ของโครงการโรงถลุงเหล็กเอาไว้ก่อน

แต่แล้ว 7 กุมภาพันธ์ 2550 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ก็ “อนุมัติ” EIA ของโครงการโรงถลุงเหล็กสหวิทยา ทำให้เสียงทักท้วงถึงความไม่ชอบมาพากลดังขึ้นในทันทีจากประธานคณะกรรมการสิทธิในการจัดการที่ดินและป่า

ขณะที่ชาวบ้านในพื้นที่ก็ประกาศคัดค้านพร้อมกับเคลื่อนไหวด้วยการเชิญสื่อมวลชนลงพื้นที่เพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงว่าระหว่าง...พื้นที่ที่รกร้าง ไม่ได้เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่มีคุณค่าทางนิเวศวิทยาหรือคุณค่าทางเศรษฐกิจ...ตามที่ EIA ระบุกับ “ป่าพรุ” ในสายตาของชาวบ้านนั้น จริงๆ เป็นอย่างไรกันแน่?

ความ “อื้อฉาว” ของ EIA โครงการโรงถลุงเหล็ก ถูกตอกย้ำมากยิ่งขึ้นเมื่อผลการสำรวจสภาพพื้นที่ “ป่าพรุ” ของอนุกรรมการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย และสมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย ถูกเผยแพร่โดยระบุสภาพข้อเท็จจริงของพื้นที่ว่า...พื้นที่ดังกล่าวมีสภาพเป็นป่ากระจูด และป่าเสม็ดขาว มีนกนานาชนิดอาศัยอยู่ มีลักษณะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำประเภทป่าพรุผสมป่าโกงกางที่ยังคงรักษาระบบนิเวศสามน้ำ เป็นพื้นที่รับน้ำในยามน้ำหลาก และพื้นที่แห่งนี้อยู่ระหว่างการประกาศขึ้นทะเบียนให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งใหม่ของประเทศ โดย สผ. เป็นผู้ดำเนินการ

ปฏิบัติการ “เขย่า” ความน่าเชื่อถือของ EIA โดยชาวบ้านสร้างผลยิ่งนัก...

แรงกดดันที่เกิดขึ้น ทำให้ เกษมสันต์ จินฉนวนโส เลขานุ สผ. ซึ่งเป็นผู้ลงนาม “อนุมัติ” รายงานฉบับดังกล่าว ต้องออกมา “กลับลำ” ในเวลาต่อมาว่า แม้ EIA จะอนุมัติแล้ว แต่ยังไม่ได้แจ้งให้เจ้าของโครงการทราบ และคงต้องรอกระบวนการพิสูจน์เอกสารสิทธิของโครงการก่อน

...พร้อมกันนั้นผลการตรวจสอบของกรมที่ดิน นำไปสู่การทยอย “เพิกถอน” เอกสารสิทธิที่ดินบางแปลง ภายหลังจากตรวจสอบพบว่ามี การออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ...

...ไม่นานนัก EIA ของโครงการโรงถลุงเหล็ก ก็ถูกเจ้าของโครงการ “ถอน” กลับไปอย่างเสียบๆ...

แต่ วิน วิริยประไพกิจ กรรมการเครือข่ายวิริยา ยืนยันว่าบริษัทฯ ยังคงเดินหน้าต่อไป โดยปรับผังโครงการใหม่ด้วยการตัดที่ดิน 17 แปลงที่มีปัญหาออกไปเพื่อลดกระแสคัดค้าน พร้อมกับยื่น EIA ฉบับใหม่เรียบร้อยแล้วเมื่อ 4 ธันวาคม 2550

ทั้งนี้ EIA ฉบับใหม่ ซึ่งจัดทำโดยบริษัทเดิมคือ บริษัทปัญญา คอนซัลแตนท์ จำกัด และ บริษัทธารา คอนซัลแตนท์ จำกัด ยังคงไม่ปรากฏคำว่า “ป่าพรุ” แม้รำพึง” แต่เลียงไปใช้คำว่า “ป่าบึงน้ำจืด” แทน ซึ่งเป็นไปตามคำแนะนำของ

ดร.ปรีชา ธรรมานนท์ จากภาควิชาวนวัฒนวิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นผู้ทำ EIA ในประเด็นดังกล่าว

สถานภาพของ EIA โครงการก่อสร้างโรงถลุงเหล็กฉบับปรับปรุงใหม่ และรอวัน “อนุวัติ” อีกครั้งจาก สผ. จะหลงเหลือความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด ขณะที่เสียงเรียกร้องให้ลงโทษผู้เกี่ยวข้องกับการทำ EIA ที่ให้ข้อมูล “เป็นเท็จ” และไม่ยอมรับการทำ EIA โดยคนกลุ่มเดิม ยังคงดั่งขึ้นจากชาวบ้าน กลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึง

ความขัดแย้งที่บ้านปลาย

ท่ามกลางการเดินทางหน้าตรวสอบโครงการโรงถลุงเหล็กอย่าง “กั๊กไม่ปล่อย” ของกลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึง การรวมตัวกันกดดันหน่วยงานของรัฐ ทั้งในส่วนกลาง และในพื้นที่ นำไปสู่ความขัดแย้งที่ร้ายลึกและบานปลายถึงขั้นมีผู้เสียชีวิต

จู่ๆ กลุ่มผู้สนับสนุนโครงการโรงถลุงเหล็กก็ปรากฏขึ้น โดยมีการจัดงานลงนามถวายพระพรการครองราชย์ 60 ปี พร้อมกับการลงชื่อเพื่อสนับสนุนการก่อสร้างโรงถลุงเหล็ก นับจากนั้นมา เสื้อสีแดงก็ถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ และการรวมตัวแสดงพลังปกป้องโรงถลุงเหล็กก็ตามมาในชื่อ “กลุ่มพัฒนาบางสะพาน”

เสื้อสีเขียวอยู่ที่ไหน เสื้อสีแดงก็จะตามไปที่นั่น...สถานการณ์การเผชิญหน้าจึงกลายเป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยง การกระทบกระทั่งลุกลามจนถึงขั้นเลือดตกยางออก กลายเป็นคดีความไม่เว้นแต่ละวัน จนกระทั่งเจ้าหน้าที่ตำรวจขอย้ายตัวเองออกจากพื้นที่ เพราะเครียดและท้อใจกับความขัดแย้งของชาวบ้านแก้ไขยากยิ่งกว่าคดีอาชญากรรมร้ายแรง

บุญใกล้ ส่งกลิ่น ประธานกลุ่มพัฒนาบางสะพานให้สัมภาษณ์สำนักข่าวอัลจาซีรา ซึ่งเดินทางเข้ามาทำข่าวความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านร่วมชุมชน โดยมีโรงถลุงเหล็กบางสะพานเป็นชนวนว่า “กิจกรรมของกลุ่มขึ้นอยู่กับบริษัทว่าจะพร้อมให้ทำงานเมื่อไหร่ และเป็นงานอะไร” ขณะที่ไพบอญ สิงคเสลิต รองประธานกลุ่มพัฒนาบางสะพาน บอกว่า “เราแค่อยากมีงานทำ เราอยากได้

อะไรบริษัท ก็จัดให้ เหมือนกับบ้านยากจนอยู่ในชนบทที่อยากให้มีห้างบิ๊กซี มาตั้งจะได้มีงานทำ โรงงานมาเราจะได้มีไฟฟ้า มีน้ำประปา เราก็เลย เช่นเดียวกับชาลวชัย แก้วฉวี สมาชิกกลุ่มพัฒนาบางสะพาน ที่ระบุว่า “แม้ไม่อยากให้ความรุนแรงเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แต่เมื่อบริษัท ชื่อที่เรียกร้อยแล้ว จะลงมือถมดินกลับถูกขัดขวาง อย่างนี้รุนแรงก็ต้องรุนแรง ชนก็ต้องชน เพราะแต่ละคนก็อยากได้เงิน อยากทำงานรับจ้าง ถึงยังงี้ก็ต้องแย่งทรัพยากรกัน คนเกิดขึ้นทุกวัน จะอนุรักษ์อะไรทำไม”

กระนั้นก็ตาม แม้จะแสดงบทบาทยื่นเคียงข้างโครงการโรงถลุงเหล็ก อย่างชัดเจน แต่สายสัมพันธ์ของกลุ่มเสื้อแดงกลับถูกปฏิเสธอย่างแข็งขันจากผู้บริหารเครือสหวิริยาว่า “ไม่ได้อยู่เบื้องหลัง”

ในที่สุด ปฏิบัติการคุ้มครองเครื่องจักรขณะปรับพื้นที่เตรียมก่อสร้างโรงถลุงเหล็กทั้งที่ EIA ยังไม่ผ่าน ก็นำไปสู่การเผชิญหน้าครั้งร้ายแรงระหว่างเสื้อแดง-เสื้อเขียว เพราะกระสุนปริศนาจำนวน 1 นัด ทำให้ชาวบ้านที่อาศัยชุมชนเดียวกันแต่สวมเสื้อต่างสี เสียชีวิตทันที 1 ราย

ความขัดแย้งบานปลายจนเกินพุงถึงขีดสุดนี้เอง ทำให้พื้นที่บางสะพาน กลายเป็นสมรภูมิรบระหว่างคนบ้านเดียวกันอย่างเต็มรูปแบบ เมื่อถ้อยคำด่าทอต่อกัน แปรเปลี่ยนเป็นอาวุธที่ทวีความร้ายแรงมากขึ้น จากหนังสือพิมพ์ มาเป็นท่อนไม้ มีด และอาวุธปืน

สายสัมพันธ์ตามวิถีของคนบ้านนอกขาดสะบั้น ไม่เว้นแม้แต่คนที่อาศัยในหมู่บ้านเดียวกัน มาตรการ “บอยคอต” สารพัดรูปแบบถูกนำมาใช้ ร้านค้าเล็กๆ ในหมู่บ้านต้องเลิกกิจการ ทำให้ร้านค้าที่เหลืออยู่ต้องสงวนท่าทีว่า “สนับสนุน” หรือ “คัดค้าน” โรงถลุงเหล็ก ขณะที่การแสดงความคิดเห็นจากช่างตัดเสื้อว่าจะไม่รับตัดเสื้อสีแดง เพราะจะยิ่งทำให้ความขัดแย้งของคนบ้านเดียวกันบานปลาย กลายเป็นชนวนให้ถูกฟ้องร้องข้อหาหมิ่นประมาทจากผู้บริหารโครงการ วัดดอนสำราญซึ่งอยู่ในหมู่บ้านถูกแบ่งฝ่ายในทันทีที่คณะกรรมการวัดเลือกที่จะสวมเสื้อสีแดง ฯลฯ

สถานการณ์ความรุนแรงที่เพิ่มขึ้นจนเกินกว่าฝ่ายปกครองระดับท้องถิ่น จะจัดการได้ นำมาซึ่งเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากหลายฝ่าย ชัดเจนที่สุดคือคำพูดของ ศ.ดร.ยงยุทธ ยุทธวงศ์ ขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และรักษาการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ระบุว่า “บริษัทสหวิริยาที่เป็นคนนอกชุมชน แม้ต้องการทำประโยชน์ให้กับสังคม แต่ก็ต้องคำนึงถึงผลกระทบของโรงงานที่มีต่อชุมชน และชีวิตของผู้คนด้วย ไม่ใช่อ้างแต่ความชอบธรรมตามกฎหมายอย่างเดียว”

และเมื่อความขัดแย้งของชาวบ้านเข้าสู่ภาวะวิกฤต ทำให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งผลักดันให้มีโรงถลุงเหล็กมาโดยตลอดต้องกำหนดให้ “การยอมรับของชุมชน” เป็นเงื่อนไขข้อหนึ่งของ การพิจารณาความเหมาะสมของสถานที่ก่อสร้าง เช่นเดียวกับสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนหรือบีโอไอ

ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว ทำให้เครื่องสหวิริยาต้องปรับกลยุทธ์ใหม่ หันมาใหม่ ใช้ช่องทางการโฆษณาผ่านสื่อสารพัดรูปแบบมากยิ่งขึ้น ทั้งยังตั้งศูนย์บริหารจัดการและส่งเสริมสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมูลนิธิเครื่องสหวิริยาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนขึ้นเป็นครั้งแรก หลังเข้ามาทำธุรกิจอยู่ในพื้นที่อำเภอบางสะพาน นานกว่า 15 ปี นอกจากนั้นโจทย์ข้อสำคัญที่เครื่องสหวิริยาต้องฝ่าฟันให้ได้ นั่นคือการแสดงให้เห็นว่าความขัดแย้งหรือการไม่ต้อนรับของชาวบ้านในชุมชน ได้สลายไปแล้ว

ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว ทำให้กลุ่มพัฒนาบางสะพานที่แนบแน่นด้วยภาพลักษณ์แห่งความรุนแรงค่อยๆ ลดบทบาทและเสียบหายไป แต่กลับมีกลุ่มใหม่ที่ใช้ชื่อว่า “กลุ่มสมานฉันท์” ขึ้นมาแทนที่

กลุ่มสมานฉันท์ที่มีที่มาจากความร่วมมือกันของ อบต. กลุ่มกำนัน และผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ โดยมีเครื่องสหวิริยาประกาศสนับสนุนอย่างเปิดเผย จึงถึงเวลาจัดกิจกรรมแสดงพลังหลายรูปแบบ อาทิ จัดเลี้ยงโต๊ะจีน 500 โต๊ะ โดยมีกลุ่มสมานฉันท์สวมเสื้อสีส้ม สวมหมวกไ้โม่งปิดอำพรางใบหน้าในยามออก

ปฏิบัติการพร้อมอาวุธคู่มือหลายรูปแบบเข้าร่วมจำนวนหนึ่ง หรือการจัดงาน แปรอักษรพร้อมจัดเลี้ยงเพื่อ “โชน” ต่อสาธารณชนว่า บัดนี้ชาวบ้านในพื้นที่ได้หันมาจับมือกันแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเดินทางไปให้ข้อมูลกับที่ประชุม คณะกรรมการผู้ชำนาญการ สผ. ว่าบัดนี้ชาวบ้านในพื้นที่สมัครสมานสามัคคี และยอมรับโครงการโรงถลุงเหล็กแล้ว

หากแต่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นก็คือ การคัดค้านของกลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึง ยังคงดำรงอยู่ และยังไม่มีการทำอะไรที่จะลดน้อยลงแต่อย่างใด...

ยิ่งไปกว่านั้น หลังการเกิดขึ้นของกลุ่มสมานฉันท์กลับทำให้กลุ่มชาวบ้านที่คัดค้านโครงการโรงถลุงเหล็กต้องเพิ่มความระมัดระวังด้านความปลอดภัยมากยิ่งขึ้น ทั้งยังถูกข่มขู่และคุกคามมากขึ้นตามไปด้วย ตะปูเรือใบถูกโปรยลงบนพื้นถนน ลูกเหล็กและลูกตะกั่วถูกปาใส่กระจกรถ เสี่ยงป็นดั่งขึ้นเป็นระยะ

และในที่สุด เข้ามืดของวันที่ 20 กรกฎาคม 2551 กระสุนปืน 6 นัดก็พุ่งเข้าไปบ้านของแกนนำกลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึงที่ชื่อสุพจน์ สงเสียง แม้ไม่มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บ แต่กระสุนปืนที่เคยดั่งขึ้นในยามวิกาลอย่างต่อเนื่อง ขยับเข้าใกล้ผู้ที่มีบทบาทคัดค้านโครงการโรงถลุงเหล็กมากขึ้นทุกขณะ เช่นเดียวกับ “เม็ดเงิน” มูลค่าหลายสิบล้านกลายเป็นข้อเสนอที่ถูกหยิบยื่นให้แกนนำรายแล้วรายเล่า ซึ่งคำตอบ “ปฏิเสธ” กลับไปล้วนทำให้สถานการณ์ที่ความตึงเครียดมากยิ่งขึ้นตามอัตราเร่งของการผลักดันโครงการ

บรรยากาศของการเฝ้าระวังอย่างเข้มข้นไม่เฉพาะแต่ยามค่ำคืน เข้าปกคลุมทั่วพื้นที่บางสะพาน สัญลักษณ์ของแต่ละกลุ่มที่ติดอยู่ประจำรถยนต์ ดึงออกอย่างเงิบๆ

ไม่มีใครรู้ว่า...จะเกิดอะไรขึ้นในวันพรุ่งนี้

ผลงาน 15 ปีของสหวิริยา

แม้เครือสหวิริยาจะโชวีสารพัดรางวัลที่ได้รับ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนที่ตนเข้ามาอาศัย แต่ดูเหมือนว่าปฏิกิริยาจากเจ้าของชุมชนจะไม่น่าเป็นดังที่คาดหวัง หน้าที่ยังป่าวประกาศให้สาธารณะได้รับรู้เนืองกว้างมากยิ่งขึ้น ด้วยซ้ำไปว่า ชุมชนไม่ยอมรับและไม่ต้องการอยู่ร่วมกับอุตสาหกรรมที่เต็มไปด้วยมลพิษมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

สุพจน์ ส่งเสียง รองประธานกลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึง ซึ่งเคยเป็นพนักงานของเครือสหวิริยานาน 7 ปีกลับมองว่า “รางวัลไม่ได้มีความน่าเชื่อถือ หมายความว่าไม่มี” “โธ่” ระหว่างบริษัทกับชาวบ้านมากกว่า”

...เกิดอะไรขึ้นกับระยะเวลากว่า 15 ปีที่เครือสหวิริยาที่รำประกาศว่า “เรามีบางสะพานเป็นบ้าน”

เวทีของสถาบันการศึกษาทางเลือก ณ วัดนาฝักขวง เมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2551 ดูเหมือนว่าจะเป็นครั้งแรกและครั้งเดียวที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นโดยตรงไปตรงมาต่อการเข้ามาอาศัยร่วมชุมชนของเครือสหวิริยา ที่มีทั้งโรงงานเหล็กแผ่นเคลือบสังกะสี โรงงานเหล็กแผ่นรีดร้อน-เย็น โรงงานผลิตเหล็กเส้นและเหล็กข้ออ้อย และท่าเทียบเรือขนาดใหญ่ที่บริเวณอ่าวเทียน

การแตกแขนงธุรกิจเกี่ยวกับเหล็กของเครือสหวิริยาในพื้นที่อำเภอ บางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ภายใต้ชื่อบริษัทฯ กว่า 10 แห่งนี้เอง ล้วนทำให้เครือสหวิริยามีสถานภาพ “พิเศษ” ที่เปรียบเสมือนเป็น “ขาใหญ่” ระดับจังหวัดไปโดยปริยาย

คำให้การของชาวบ้านในเวทีเดียวกล่าว จึงเป็นยิ่งกว่ากระจกที่ส่องสะท้อนกลับไปยังนักลงทุนต่างถิ่นจากเครือสหวิริยาว่า เพราะเหตุใดชุมชนจึงไม่ต้อนรับการลงทุนครั้งใหม่ด้วยการก่อสร้างโครงการโรงถลุงเหล็ก เพื่อผลักดันให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นเมืองหลวงเหล็กอย่างเต็มรูปแบบ

...ด้วยเหตุนี้ผลงานของเครือสหวิริยาที่สร้างไว้ให้กับคนบางสะพานรุ่นปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องถูกพุดถึง...

น้ำฝนกินไม่ได้... กลายเป็นความทุกข์ร่วมกันของชาวบ้านที่ต้องควักกระเป๋า “จ่าย” ค่าน้ำครอบครัวละหลายร้อยบาทอย่างถาวร แต่เครื่องสูบน้ำกลับยืนยันหนักแน่นถึงขั้นมีการตรวจวัดค่าความเป็นกรด-ด่างของน้ำฝนเพื่อยืนยันว่าน้ำฝนปลอดภัย ความหวาดกลัวของชาวบ้านเป็นเรื่องอุปทานกันไปเอง

น้ำท่วมซ้ำซากที่บางสะพาน เหตุเพราะหลายโครงการตั้งอยู่บนพื้นที่รับน้ำตามธรรมชาติ อีกทั้งถนนหลายสายขวางทางน้ำ หน้าที่ยังไม่มีหน่วยงานของรัฐกล้าชี้ชัดว่าระหว่างพื้นที่สาธารณะกับพื้นที่ของเครื่องสูบน้ำมีการทับซ้อนมากน้อยเพียงใด รวมทั้งมีการขอเช่าใช้พื้นที่สาธารณะในราคาเท่าไร่และอยู่ที่ไหนบ้าง

คราบสีเหลืองที่ปรากฏขึ้นบนเสื้อผ้าและหลังครกในยามค่ำคืน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นฝนกรด แต่ค่าชี้แจงของเครื่องสูบน้ำยืนยันว่าเป็นขี้ผึ้ง

อ่าวเทียนและอ่าวบ่อทองกลาง สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนถูกเบียดบังและได้รับผลกระทบอย่างชัดเจนจากท่าเทียบเรือขนาดใหญ่ของเครื่องสูบน้ำ หน้าที่ประมงท้องถิ่น อาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านกลับถูกลดทอนอย่างเห็นได้ชัดจากกระแสน้ำที่เปลี่ยนไปภายหลังมีท่าเทียบเรือ

ปลากะชังที่เลี้ยงไว้ในลำคลองสายเดียวกับที่ไหลผ่านโรงงานแห่งหนึ่งตายพร้อมเพรียงกัน โดยกระบวนการตรวจสอบถึงสาเหตุเต็มไปด้วยข้อสงสัย แต่สุดท้ายเจ้าของกิจการเลี้ยงปลาในกระชังกลับถูกยึดใบอนุญาต

แหล่งน้ำของชุมชนกำลังถูกแย่งชิงเพื่อป้อนให้กับกลุ่มธุรกิจที่ความต้องการใช้น้ำเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดด ขณะที่พื้นที่นาข้าวของบางสะพานลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด

สถาบันการศึกษาประจำท้องถิ่นซึ่งเป็นของรัฐ ถูกเปลี่ยนชื่อจากวิทยาลัยการอาชีพบางสะพาน เป็นวิทยาลัยเทคโนโลยีการจัดการเหล็กและเหล็กกล้าบางสะพาน จนทำให้เข้าใจผิดว่าเป็นสถาบันการศึกษาของบริษัทเอกชน

ความเจ็บป่วยและความตายที่ยังคงเป็นปริศนาคาใจ และคำถามถึงความปลอดภัยต่อสุขภาพของคนงานทั้งในพื้นที่และละแวกใกล้เคียง ยังไม่เคยจางหาย หลายครอบครัวห้ามลูกหลานเข้าทำงานในโรงงานที่เชื่อว่าจะนำความตาย

มาให้

ข้ออ้างว่าการเข้ามาของเครื่องสหวิทยาในพื้นที่บางสะพาน คือการนำความเจริญเข้ามาให้ แต่ถึงนานวันกลับพบว่าชาวบ้านบางสะพานต้องแบกรับค่าครองชีพที่สูงกว่าอำเภอใกล้เคียงอย่างเห็นได้ชัด หน้าที่ยังต้องคอยเฝ้าลูกหลานจากแหล่งอบายมุขและยาเสพติดที่เคลื่อนเมือง การสัญจรบนท้องถนนต้องเพิ่มความระมัดระวังเพราะรถเทอร์เลอร์ขนาดใหญ่ของเครื่องสหวิทยาใช้ถนนร่วมกับชาวบ้าน การพัฒนาที่เกิดขึ้นชัดเจนว่าสร้างผลกำไรให้กับคนกลุ่มเดียว ขณะที่ชาวบ้านบางสะพานต้องเสียผลประโยชน์มากกว่า

ถ้อยคำยืนยันจากเจ้าของกิจการรีสอร์ตระบุชัดเจนว่าการพัฒนาให้พื้นที่บางสะพานเป็นนิคมอุตสาหกรรมเหล็กครบวงจร ซึ่งแน่นอนว่าไม่ได้มีแต่เฉพาะโรงถลุงเหล็กเท่านั้น จะทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในท้องถิ่นถูกทำลายและส่งผลกระทบต่อธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ ซึ่งปัจจุบันเป็นการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับชุมชน เพราะไม่มีนักท่องเที่ยวรายได้ออกมาพักผ่อนท่ามกลางมลพิษ

แม้สารพัดความวิตกกังวลจะดังขึ้นจากถ้อยคำของชาวบ้านคนแล้วคนเล่า แต่บทสรุปของการแสดงความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางตรงกันว่า... โรงงานที่มีอยู่แล้วเราไม่ว่า ให้ปรับปรุงให้ดีกว่าเดิม แต่ขออย่าสร้างเพิ่มเพราะไม่อยากซื้ออากาศมาหายใจ ขอให้ยุติแต่เพียงเท่านี้...

ถึงงานวันการรวมพลังคัดค้านโครงการก่อสร้างโรงถลุงเหล็กของเครื่องสหวิทยาก็นำไปสู่การเปิดเผยข้อมูลมากยิ่งขึ้นว่า พื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติอุตสาหกรรมเหล็กจะเป็นยุทธศาสตร์หลักของพื้นที่แห่งนี้ โดยพื้นที่ใกล้เคียงล้วนต้องมีโครงการต่างๆ เพื่อสนับสนุนนิคมอุตสาหกรรมเหล็กแห่งนี้ ทำให้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ตระหนักดีว่าทุกพื้นที่ที่ล้วนตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อมลพิษเช่นเดียวกัน จึงรวมตัวกันเป็นเครือข่าย 5 พันธมิตรด้านสิ่งแวดล้อม นั่นคือกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก กลุ่มรักษ์บ้านเกิดอ่าวน้อย กลุ่มอนุรักษ์ทับสะแก กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูด และกลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึง

จับเข้าคุยกันเพื่อระดมความคิดต่ออนาคตของชุมชนตนเอง

ไม่เว้นแม้กระทั่งจังหวัดชุมพร ซึ่งต้องเดินหน้าโครงการก่อสร้างเขื่อนท่าแซะ เพื่อป้องกันน้ำเสริมให้กับนิคมอุตสาหกรรมเหล็กบางสะพาน

...โครงการสร้างความเจริญจากมลพิษที่ทำลายชีวิตและสุขภาพที่ดีของคนในชุมชน จึงถูกคัดค้านอย่างเต็มรูปแบบ...

การผนึกกำลังร่วมกันของ 5 พันธมิตรด้านสิ่งแวดล้อมดังกล่าว ทำให้ไพโรจน์ มกร์ดารา ผอ. โครงการพิเศษเครือข่ายวิริยาอมรบัวว่า การคัดค้านของกลุ่ม 5 พันธมิตรฯ ทำให้โครงการล่าช้า และต้องปรับแผนการก่อสร้างใหม่

เหรียญสองด้านของการพัฒนา

ครั้งหนึ่ง ดร.มารวย ผดุงสิทธิ์ ประธานกรรมการและกรรมการบริหาร เครือสหวิริยา กล่าวถึงการเข้ามาสร้างความเจริญในพื้นที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ว่า “เมื่อเราเข้ามาอยู่ในพื้นที่ นอกจากต้องมีสำนึกสร้างความเจริญในพื้นที่แล้ว ยังต้องตระหนักว่าภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมต้องอยู่ด้วยกันได้อย่างยั่งยืน”

ดูเหมือนว่ายิ่งนานวัน ถ้อยคำดังกล่าวจะเผชิญแรงเสียดทานมากยิ่งขึ้น เพราะผลการเดินทางชุดคุยของกลุ่มชาวบ้านที่คัดค้านโครงการโรงถลุงเหล็กของเครือสหวิริยา ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่า...ที่ผ่านมา คนที่ได้ไม่เคยเสีย คนที่เสียไม่เคยได้ นั่นคือเครือสหวิริยาได้ แต่ชาวบ้านเป็นฝ่ายเสีย โดยเฉพาะการใช้ที่ดินสาธารณะทั้งป่าสงวนและป่าคุ้มครอง ไปกู้เงินจากธนาคารนครหลวงไทย 971 ล้านบาท เพื่อใช้ประโยชน์ทางธุรกิจในหลากหลายรูปแบบของเครือสหวิริยา จนเกิดกระแสคัดค้าน ทวงคืน เพื่อให้กลับมาเป็นสมบัติของสาธารณะอย่างแท้จริง ซึ่งกรมที่ดินมีคำสั่งเพิกถอนเอกสารสิทธิแปลงแล้วแปลงเล่า

ความขัดแย้งในพื้นที่ก่อสร้างโรงถลุงเหล็กยืดเยื้อจนก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนรัฐบาล โดย องคค์วรรณ เทพสุทิน รับผิดชอบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคนใหม่ แน่แน่นอนว่าพื้นที่ตำบลแม่รำพึง อำเภอบางจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ คือลำดับต้นๆ ของการเดินทางลงพื้นที่ของรัฐมนตรีหลัง

รับตำแหน่งอย่างเป็นทางการ และแน่นอนว่าคำตอบเรื่องที่ดินสาธารณะที่ระบุว่า “พื้นที่สาธารณะ ก็คือที่ดินของหลวง จะเป็นสมบัติของใครคนใดไม่ได้” กลายเป็นคำพูดที่ชาวบ้านเฝ้ารอการพิสูจน์ทันที

แต่อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงที่ต้องยอมรับก็คือ กระบวนการตรวจสอบเรื่องที่ดินสาธารณะยังคงไม่คืบหน้า หน้าซ้ำเจ้าหน้าที่ของรัฐกลับไม่ทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ของแผ่นดิน ทำให้บทบาทในการตรวจสอบพร้อมกับค้นหาข้อเท็จจริงตกอยู่กับกลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึงอย่างสมบูรณ์แบบ

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปานชัย บวรรัตนปรารถน ผู้ว่าราชการจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ให้สัมภาษณ์ถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นว่า “การพัฒนาเหล็กต้นน้ำในพื้นที่อำเภอบางสะพาน เป็นนโยบายของรัฐบาล ก็ต้องสนับสนุนให้ดำเนินการ พร้อมเปิดเวทีพูดคุยกับชาวบ้านกลุ่มที่คัดค้าน เพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน เพราะเชื่อว่าอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรมอยู่ร่วมกันได้โดยการใช้น้ำ และประเทศชาติต้องพัฒนา จึงต้องช่วยกันกำกับดูแลมากกว่าการคัดค้านไม่โครงการเกิดขึ้น เพราะถึงจะยังไม่มียุทธศาสตร์เหล็กต้นน้ำ ในพื้นที่ก็มีอุตสาหกรรมเหล็กปลายน้ำอยู่แล้ว”

หลังการให้สัมภาษณ์ดังกล่าว กลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึงก็ออกแถลงการณ์ตอบโต้การวางบทบาทที่ไม่เหมาะสมของผู้ว่าราชการจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ทันที พร้อมกับเสนอแนะด้วยว่าสิ่งที่ข้าราชการระดับสูงสุดของจังหวัดสมควรดำเนินการมากที่สุดก็คือการตรวจสอบข้อเท็จจริงเรื่องการสูบน้ำที่ดินของรัฐจากกลุ่มธุรกิจเอกชน ไม่ใช่การประกาศสนับสนุนโครงการของเอกชนที่สร้างความขัดแย้งในหมู่บ้าน

...การสมยอมราคาถูกของเจ้าหน้าที่รัฐเป็นเรื่องที่ยากต่อการยอมรับอีกต่อไป...

...เหรียญสองด้านของการพัฒนาที่บางสะพานเป็นเช่นนี้...

เกษตรกรรมและการทำประมง ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านดั้งเดิมกับอุตสาหกรรมเหล็กของนักลงทุนต่างถิ่น แปรลกแยกอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ป้ายผ้าข้อความว่า “มารวยมาพากูจน” จึงโบกสะบัดแทนถ้อยคำอธิบาย แต่ดูเหมือนว่าเครือข่ายวิรียายังคงมุ่งมั่นก้าวเดินไปข้างหน้า โดยอ้างว่าหากก่อสร้างโรงถลุงเหล็กในพื้นที่อำเภอบางสะพานล่าช้าออกไป ยิ่งทำให้ประเทศชาติเสียประโยชน์

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการทั้งชัชวาล บุญปิ่น จากภาควิชาฟิสิกส์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ ดร.อาภา หวังเกียรติ จากคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ยืนยันในทิศทางสอดคล้องกันว่า อุตสาหกรรมหลักคืออุตสาหกรรมที่สภปรกติดอันดับต้นๆ ของโลก มลพิษจากโรงถลุงเหล็กก่อผลกระทบต่อสุขภาพอย่างชัดเจน และเป็นธุรกิจที่คุกคามสิ่งแวดล้อมอย่างร้ายแรง ขณะที่ ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด จากคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ยืนยันว่าโรงถลุงเหล็กเป็นธุรกิจที่ผลาญพลังงานสูง แต่ได้รับผลตอบแทนต่ำ และจัดว่าเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่า

แต่เครือข่ายวิรียายังคงยืนยันเช่นเดิมคือ ต้องเดินหน้าโครงการ และล่าสุดเดือนกรกฎาคม 2551 การลงนามระหว่างเครือข่ายวิรียากับบริษัทเอกชนจากประเทศจีนให้จัดหาเครื่องจักรอุปกรณ์มีขึ้นท่ามกลางสักขีพยานที่ข้อเสนอทรเวช นายกรัฐมนตรี

วิน กรรมการเครือข่ายวิรียา แสดงความเชื่อมั่นอย่างสูงว่าอีกไม่นาน EIA จะได้รับอนุมัติจาก สผ. และการก่อสร้างโรงถลุงเหล็กในพื้นที่อำเภอบางสะพานจะเริ่มขึ้นภายในสิ้นปี 2551 หลังจากล่าช้ามานานกว่าปี โดยทุ่มเงินลงทุนไปแล้วกว่า 4,000 ล้านบาท

ไม่เพียงแต่อุตสาหกรรมหลักจะกลายเป็นความเจริญที่ถูกปฏิเสธจากคนในชุมชนใกล้เคียงเท่านั้น ประธานหอการค้าจังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่งจดหมายถึงนายกรัฐมนตรี สมัคร สุทรเวช โดยระบุเนื้อหาในจดหมายว่า ไม่ต้องการให้นิคมอุตสาหกรรมเหล็กเข้ามาก่อสร้างในพื้นที่ 14 จังหวัดภาคใต้ เพราะลงทุนที่ไม่สอดคล้องกับอาชีพพื้นฐานของท้องถิ่นและไม่ได้เพิ่มมูลค่าให้กับชุมชน

ศ.ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ นักวิชาการที่เดินทางมารับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านบางสะพานครั้งแล้วครั้งเล่า กล่าวถ้อยคำชวนคิดว่า หากพิจารณา กันดีๆ แล้ว โครงการโรงถลุงเหล็กไม่ต่างอะไรกับการยืมจมูกคนอื่นหายใจ เพราะประเทศไทยไม่มีแม้กระทั่งสินแร่เหล็ก ถ่านหิน หรือเครื่องจักร ที่ล้วนเป็น ปัจจัยการผลิตที่สำคัญตลอดอายุโครงการ หน้าซ้ำกระบวนการถลุงเหล็กต้อง ปล่อยมลพิษและทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ดังนั้นการซื้อเหล็กจาก ต่างประเทศในราคาที่ดีกว่าแพง อาจคุ้มค่าง่าก็ได้

HIA ปลอดภัยความขัดแย้ง

ท่ามกลางความขัดแย้งที่นับวันจะทำให้คนบ้านเดียวกันตกอยู่ในห้วง อันตรายต่อชีวิตมากยิ่งขึ้น ช่องทางหนึ่งเพื่อแสวงหาเส้นทางของความสุข ส่งบ ให้อันตรธานมาจึงถูกเริ่มต้นขึ้นอย่างเงียบๆ โดยอาศัยกลไกและกระบวนการ เรียนรู้ร่วมกันของคนทุกฝ่าย ภายใต้เส้นทางสายสุขภาพตามพระราชบัญญัติ สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550

โดยกลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึงยื่นจดหมายถึงสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพ แห่งชาติ (สช.) เพื่อร้องขอให้ดำเนินกระบวนการประเมินผลกระทบด้าน ในพื้นที่แห่งความขัดแย้ง จากโครงการก่อสร้างโรงถลุงเหล็กภายใต้แผนพัฒนา เวสเทิร์นซีบอร์ด วิชุกรย์ บัวโรย ในฐานะประธานกลุ่มอนุรักษ์แม่รำพึงยอมรับว่า ชาวบ้านมีความคาดหวังว่ากระบวนการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ จะทำให้ ชาวบ้านบางสะพานมีเหตุผลประกอบการตัดสินใจว่า อยากให้บ้านของตัวเอง พัฒนาไปในทิศทางใดได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ขณะที่ สมพร เพ็งคำ ผู้ชำนาญการประจำสำนักงานคณะกรรมการ สุขภาพแห่งชาติ และ ดร.อาภา ในฐานะนักวิจัย ลงพื้นที่บางสะพานเพื่อหารือ ร่วมกับชาวบ้านก่อนที่จะเริ่มกระบวนการ HIA ต่อไป โดยสมพรระบุว่า “ปัจจุบัน อยู่ในขั้นตอนของการเตรียมการ ซึ่งการลงพื้นที่ครั้งแรกทำให้มองเห็นได้ ชัดเจนขึ้นว่าสิ่งที่ชาวบ้านเป็นห่วงคือเรื่องผลกระทบต่อระบบนิเวศ ดังนั้นการ

ทำ HIA ก็น่าจะทำให้หน้าหนักในประเด็นดังกล่าว แล้วจึงวิเคราะห์ต่อไป ว่าหากมีโครงการโรงถลุงเหล็กแล้วจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างไร? แนนอนว่า ความขัดแย้งที่มีอยู่อย่างเข้มข้นย่อมส่งผลกระทบต่อตรงต่อข้อกำหนดกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เพราะต้องอาศัยการเตรียมการอย่างละเอียดกว่ากรณีอื่นๆ

เพราะสุขภาพที่ดีคือหลักประกันที่มั่นคงสำหรับทุกชีวิต ด้วยเหตุนี้ การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ หรือที่เรียกกันว่า HIA (Health Impact Assessment) จึงถูกนำมาใช้เพื่อช่วยให้เกิดเวทีกลางของการเรียนรู้และเปิดเผยข้อมูลร่วมกันจากทุกฝ่าย เพื่อหาคำตอบว่าความวิตกกังวลของชาวบ้าน บางสะพานซึ่งมีรากฐานมาจากโครงการอุตสาหกรรมเหล็กที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นอย่างไร ขณะเดียวกันหากจะมีการขยายการลงทุนเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นนิคมอุตสาหกรรมเหล็กครบวงจร จะส่งผลกระทบต่ออย่างไรบ้าง และจะครอบคลุมอาณาบริเวณกว้างไกลเพียงใด เพื่อหาคำตอบถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นอย่างแท้จริง โดยมีผลกระทบที่มีต่อสุขภาพเป็นตัวชี้วัดสำคัญ

แนนอนว่า การขยายการลงทุนไปถึงขั้นที่เรียกว่าอุตสาหกรรมเหล็ก ต้นน้ำที่วางแผนให้อำเภอบางสะพาน มีสถานภาพเป็น “เมืองหลวงเหล็ก” ถือเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ดังนั้นจึงถือเป็นเรื่องใหม่ที่ต้องอาศัยข้อมูลและประสบการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วในต่างประเทศมาเทียบเคียงด้วย อีกทั้งยังถือเป็นเรื่อง “ท้าทาย” สำหรับการคิดค้นเครื่องมือและกลไกทั้งทางสังคมและวิชาการ ที่จะนำมาใช้ในกระบวนการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพท่ามกลางสถานการณ์แห่งความขัดแย้งอย่างรุนแรง ซึ่งแตกต่างอย่างชัดเจนจากกรณีอื่นๆ

ทั้งนี้ ดร.เดชรัตน์ ซึ่งมีประสบการณ์ทำ HIA ในพื้นที่จังหวัดระยองมาก่อน ให้ความเห็นว่าการทำ HIA ในพื้นที่อำเภอบางสะพาน ณ ห้วงเวลานี้คงไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะสถานการณ์ความขัดแย้งเดินมาไกลมากแล้ว ซึ่งหากพิจารณาเจตนารมณ์ของมาตรา 67 ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 จะต้องทำ HIA ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของแผนพัฒนาเอสทีอาร์นซีบอร์ด ที่กำหนดให้อำเภอบางสะพานเป็น

สถานที่ก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกและเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมเหล็ก แต่ก็ยังถือว่าไม่สายจนเกินไปนัก ถ้าย้อนกลับมาตั้งต้นกันที่โจทย์ว่า นโยบายเรื่องการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กถูกต้องหรือไม่ รวมทั้งการระบุให้บางสะพานพัฒนาเป็นศูนย์กลางเหล็กครบวงจรหรือไม่ กินอาณาบริเวณกว้างไกลแค่ไหน และมีโครงการใดอีกบ้างที่ต้องเข้ามาสนับสนุน เช่น แหล่งน้ำ ไฟฟ้า โดยด้านหนึ่งในเชิงอุตสาหกรรม อีกด้านหนึ่งมองในเชิงพื้นที่ และเอาสุขภาพของประชาชนและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เป็นตัวตั้ง

ส่วนความขัดแย้งที่มีการแบ่งฝ่ายอย่างชัดเจนจะเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการทำ HIA หรือไม่นั้น อาจารย์เดชาธรระบุว่า ขึ้นอยู่กับการตั้งประเด็นว่าจะศึกษาประเด็นใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ ซึ่งคำว่าทุกฝ่ายต้องเข้าร่วมไม่ได้หมายความว่าทุกฝ่ายต้องมานั่งพร้อมกันในเวลาเดียวกัน สามารถให้ความเห็นที่ละกลุ่มได้ คล้ายกับกระบวนการยุติธรรมที่มีการซักพยานโจทก์จำเลย โดยไม่ต้องมานั่งเถียงในเวลาเดียวกัน และที่สำคัญก็คือ กระบวนการนี้จะเกิดประโยชน์สูงสุดก็ต่อเมื่อมีการดำเนินการตามมาตรา 67 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 ควบคู่กันไปด้วย เพราะคำตอบที่ได้จากการทำ HIA จะเป็นข้อมูลหนึ่งที่จะนำไปสู่การพูดคุย ถกเถียงกันตามมาตรา 67 ว่าควรจะดำเนินการในกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมหรือไม่

และเมื่อกระบวนการเรียนรู้และแสวงหาข้อเท็จจริงร่วมกันของคนในชุมชนได้เริ่มต้น และก้าวเดินต่อไปจนบรรลุเป้าประสงค์ ถึงเวลานั้นสังคมไทยคงได้รับคำตอบพร้อมกันว่า...เหล็กสำคัญต่อชาติ หรือชีวิตและสุขภาพของคนในชาติซึ่งเกี่ยวพันโดยตรงกับความสมดุลของระบบนิเวศ มีความสำคัญมากกว่าเหล็ก...กันแน่

HIA สิทธิประชาชน ป้องกันผลกระทบสุขภาพ

การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ เป็นเครื่องมือใหม่ถูกพัฒนาขึ้นมา เพื่อให้เกิดกระบวนการที่ทุกคนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการตั้งคำถามและหาคำตอบ ในการจัดการกับความเสียดังต่อสุขภาพจากโครงการหรือนโยบายพัฒนา เครื่องมือนี้ ไม่ได้เป็นตัวชี้วัดว่าโครงการพัฒนาหรือนโยบายใด ควรได้รับการอนุมัติให้เกิดขึ้นหรือไม่ เป้าหมายของการทำการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพอยู่ที่การมุ่งค้นหาว่า นโยบายหรือโครงการพัฒนาประเทศในรูปแบบต่างๆ จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม สังคม และสภาพแวดล้อมที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีสุขภาพที่ดีของประชาชนอย่างไร และถกเถียงถึงข้อดีข้อเสีย รวมทั้งเสนอทางเลือกที่ดีที่สุดของการพัฒนาที่ต้องควบคู่ไปกับคุณภาพชีวิตประชาชน

การใช้เครื่องมือการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ เป็นสิทธิที่ทุกคนสามารถใช้ได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้กำหนดนโยบาย ผู้พัฒนาโครงการ หรือประชาชน ผู้อาจได้รับผลกระทบจากนโยบายหรือโครงการพัฒนานั้นๆ โดยสิทธินี้ได้รับการรับรองทั้งโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 และ พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550

มาตรา 67 วรรค 2 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550

“การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม และสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์กรอิสระซึ่งผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษา ที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม หรือทรัพยากรธรรมชาติ หรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว”

มาตรา 11 พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550

“บุคคลหรือคณะบุคคลมีสิทธิเรียกร้องขอให้มีการประเมินและมีสิทธิร่วมในกระบวนการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจากนโยบายสาธารณะ

บุคคลหรือคณะบุคคลมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการอนุญาต หรือการดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อสุขภาพของตนหรือของชุมชนและแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว”

